

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 17 grudnia 2025 r.

Poz. 5453

UCHWAŁA NR XXVI/208/2025 RADY MIEJSKIEJ W KŁODZKU

z dnia 27 listopada 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Kłodzko na lata 2026 – 2029

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153, ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, ze zm.) Rada Miejska w Kłodzku uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Kłodzko na lata 2026–2029, w brzmieniu stanowiącym załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

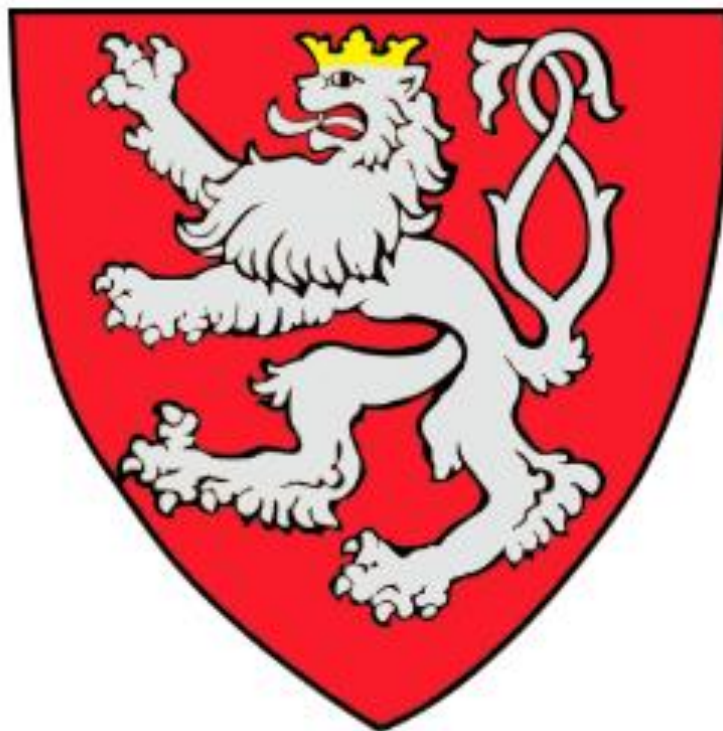
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Kłodzka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej w Kłodzku:
Piotr Bryła

Załącznik nr 1
do Uchwały nr XXVI/208/2025
Rady Miejskiej w Kłodzku
z dnia 27 listopada 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MIEJSKIEJ KŁODZKO NA LATA 2026-2029

OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

SIERPIEŃ 2025

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta ..	18
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Miasta Kłodzko ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	24
5.2.1. Charakterystyka miasta.....	24
5.2.2. Rys historyczny miasta	24
5.3. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta – dziedzictwo materialne Miasta Kłodzko	26
5.3.1. Charakterystyka środowiska kulturowego Miasta Kłodzko	27
5.4. Dziedzictwo niematerialne	30
5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	34
5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	36
5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	36
5.6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	41
5.6.3. Park kulturowy	42
5.6.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	43
5.7. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	43
5.7.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	45
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT	46
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	49
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	54
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	55
9.1. Dotacje.....	56
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	60
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	62
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	64
10. Bibliografia.....	67
11. Spis tabel	67
12. Załączniki	68

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Kłodzko na lata 2026-2029 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi miasta poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny miasta, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Kłodzko na lata 2020-2023 przyjętego Uchwałą Nr XIV/95/2019 Rady Miejskiej w Kłodzku z dnia 28 listopada 2019 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie identyfikacji i oceny potencjału dziedzictwa kulturowego oraz możliwości pozyskiwania środków finansowych na jego ochronę i rozwój. Dokument został również dostosowany do zmieniających się realiów prawnych, społecznych i organizacyjnych w obszarze opieki nad zabytkami – szczególnie poprzez pogłębioną analizę SWOT, a także aktualizację celów strategicznych oraz konkretnych działań operacyjnych, uwzględniających aktualne wyzwania i potrzeby lokalnych interesariuszy.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony

zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

– **Art. 19**: „1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

3)* inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

**Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).*

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81:** „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89,** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t.j. Dz. U z 2024 r., poz. 1130 z późn. zm.).

Dnia 7 lipca 2023 r. została przyjęta zmiana ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Głównym celem reformy jest zwiększenie elastyczności i integralności systemu planowania, uproszczenie procedur oraz poprawa ładu przestrzennego w kraju. Dlatego wprowadzone zostały nowe narzędzia – plan ogólny a także zintegrowany plan inwestycyjny. Zmieniają się też zasady wydawania decyzji o warunkach zabudowy.

Plan ogólny, który docelowo zastąpi dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ma charakter aktu prawa miejscowego, co oznacza, że zawarte w nim ustalenia są wiążące dla organów gminy na etapie procedowania planów miejscowych oraz w procesie wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Plan ogólny uchwała się obligatoryjnie dla całego obszaru gminy.

Każda gmina jest zobowiązana do uchwalenia takiego planu najpóźniej do 30 czerwca 2026 r. Założeniem ustawodawcy jest wprowadzenie określonej, przejrzystej struktury takiego dokumentu przy zachowaniu jego zwartej formy, czytelnej dla każdego odbiorcy. W planie ogólnym będą musiały znaleźć się dwa obligatoryjne elementy tj.: strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne. Gmina będzie mogła ponadto fakultatywnie określić obszary uzupełnienia zabudowy oraz obszary zabudowy śródmiejskiej.

Znowelizowane przepisy przewidują także uproszczony tryb uchwalenia albo zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Będzie możliwe tylko w ściśle określonych w ustawie przypadkach. Postępowanie uproszczone będzie zatem wyjątkiem od reguły – zasadniczo ma być ono wykonywane przy dokonywaniu zmian w planach już uchwalonych a nie przy uchwalaniu nowych planów.

- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 418 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 647 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1338);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odnosi się do dokumentów strategicznych powiązanych na trzech poziomach zarządzania: krajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

W swoich działaniach programowych GPOnZ czerpie z założeń polityki krajowej, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii poprawy stanu zachowania zabytków – zarówno poprzez przekazywanie środków z budżetu miasta, jak i poprzez wykorzystanie dziedzictwa kulturowego jako narzędzia promocji miasta. Dokument kładzie również nacisk na usprawnienie przepływu informacji między miastem, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także na zwiększenie dostępności informacji o lokalnym zasobie zabytkowym.

Istotnym elementem ujętym w GPOnZ jest także wspieranie działań służących zachowaniu i rozwijaniu lokalnych tradycji kulturowych, w tym wprowadzanie wątków dziedzictwa lokalnego do edukacji oraz do inicjatyw o charakterze kulturalnym.

GPOnZ pozostaje spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te zostały określone w następujących dokumentach:

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 08.12.2023 r.

Dokument ten wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany został w Departamencie Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na użytek generalnego konserwatora zabytków.

Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:**Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:**

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

– obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,

– obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,

– obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby

podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego

wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Podczas opracowywania GPOnZ przeanalizowano zewnętrzne uwarunkowania ochrony dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego Miasta Kłodzka, wynikające z dokumentów obowiązujących na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030, Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024;
- powiatowym: Strategia Rozwoju Powiatu Kłodzkiego na lata 2021-2030.

Ponadto wzięto pod uwagę dokument na poziomie lokalnym – Strategię Rozwoju Sudety 2030.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030

Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030 została przyjęta Uchwałą Nr L/1790/18 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 20 września 2018 r. Dokument wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów.

Jako cele strategiczne w obszarze powiązanych z zabytkami wyznaczono między innymi:

Cel strategiczny: Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Konkretyzacją tych celów są cele operacyjne (priorytety) oraz przyporządkowane im przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych.

Cel operacyjny: Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

Przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych:

- Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.
- Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
- Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

• Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego

Program Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2023-2023 został opracowany w 2022 r. Jest to kontynuacja obowiązującego programu rozwoju z 2009 r. i opiera się na wypracowanych wcześniej celach, priorytetach czy kierunkach rozwoju, dostosowując je do realiów.

Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska – obejmujące zabytki architektury, budownictwa, obiekty sakralne, zespoły urbanistyczne, pałacowo-parkowe oraz dziedzictwo przemysłowe – stanowi jeden z kluczowych walorów turystycznych regionu. W programie podkreśla się znaczenie różnorodnych zasobów kulturowych, które tworzą potencjał do rozwoju atrakcyjnych produktów i szlaków turystycznych.

Rozwój turystyki kulturowej opiera się m.in. na odpowiednim przygotowaniu i udostępnianiu obiektów zabytkowych, w tym obszarów archeologicznych, poprzez ich właściwe zagospodarowanie, interpretację dziedzictwa oraz zwiększenie dostępności dla zwiedzających.

Zróznicowane walory kulturowe województwa umożliwiają kształtowanie wyspecjalizowanych szlaków, w tym:

- szlaków tematycznych i edukacyjnych, wykorzystujących bogactwo architektury, historii oraz lokalnych tradycji,
- szlaków historycznych, odnoszących się do wydarzeń i miejsc ważnych dla historii Dolnego Śląska,

– szlaków militarnych, związanych z dziedzictwem II wojny światowej oraz obiektami fortyfikacyjnymi.

Zwiększanie atrakcyjności obiektów dziedzictwa kulturowego odbywać się ma poprzez:

- organizację wydarzeń i inicjatyw ożywiających zabytki,
- rozwój nowoczesnej infrastruktury udostępniania i interpretacji dziedzictwa,
- współpracę instytucji kultury, samorządów i branży turystycznej,
- rozwój wysokiej jakości produktów turystycznych o charakterze sieciowym.

Dolny Śląsk posiada mocne strony, takie jak:

- wyjątkowo bogate i zróżnicowane zasoby kulturowe, kształtowane przez wpływy polskie, czeskie, niemieckie oraz austriackie,
- dobrze rozwiniętą bazę turystyczną, szczególnie w rejonach górskich i uzdrowiskowych.

Do słabych stron, wskazanych w Programie, należą m.in.:

- zły stan części obiektów zabytkowych,
- niespójny regionalny system informacji turystycznej, wymagający modernizacji i standaryzacji,
- niewystarczająca dostępność części zasobów kulturowych dla turystów.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego został przyjęty Uchwałą Nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r.

Wśród wyznaczonych czterech celów polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa jeden związany jest z dziedzictwem kulturowym: Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Rozwój przestrzenny terenów zurbanizowanych dokonuje się w oparciu o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz przy uwzględnieniu zróżnicowanych zasobów krajobrazowych, prowadzony jest w sposób minimalizujący szkody środowiskowe i konflikty funkcjonalno-przestrzenne:

- przeciwdziałanie skutkom degradacji krajobrazu jest skuteczne, zasoby krajobrazowe są uwzględniane w zagospodarowaniu przestrzennym a obszary wyróżniające się pod względem krajobrazu zachowują swoją wizualną odrębność;
- obszary cenne przyrodniczo stanowią system odporny na zagrożenia;
- najcenniejsze założenia przestrzenne o historycznym rodowodzie zachowały czytelny układ i stanowią istotne elementy krajobrazu kulturowego;
- cenne zespoły i obiekty zabytkowe znajdują się w dobrej kondycji, są udostępniane, a ich wartości podlegają trwałej ochronie;
- zasoby rolniczej przestrzeni produkcyjnej są wykorzystywane z uwzględnieniem naturalnych uwarunkowań;
- zasoby kopalin użytecznych są chronione i racjonalnie użytkowane;
- zintegrowany system magistralnych szlaków turystycznych wzmacnia gospodarczo udostępniane ośrodki i obszary.

W Planie wyznaczono cele i kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania województwa dolnośląskiego. Poniżej przedstawione te, które związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Kierunek 2.2. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska wynika z wielonarodowej i wielowyznaniowej specyfiki regionu. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce. Zasoby te stanowią bardzo istotny czynnik umożliwiający budowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz rozwijanie potencjału społecznego i gospodarczego. W Planie nie wskazano konkretnych obiektów.

Najważniejszym zadaniem jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych. Konieczne jest utrzymanie wartości historycznych świadczących o tożsamości i indywidualnych cechach

założeń urbanistycznych, takich jak układ przestrzenny z centralnie usytuowanym rynkiem i dominującymi obiektami, ratuszem, kościołem oraz kwartałami mieszczańskiej zabudowy.

Postulaty kierowane do gmin:

1. Uwzględnianie założeń „Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego” w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków.
2. Wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków).
3. Realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych.
4. Realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
5. Dostosowanie rozwoju zaplecza turystyki i rekreacji do zmian klimatu poprzez:
 - 1) realizację transportu zbiorowego w obszarach i ośrodkach o atrakcyjnych turystycznie zasobach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, jako standardu ich komunikacyjnej obsługi,
 - 2) wykluczenie z realizacji infrastruktury sportów zimowych obszarów o niewystarczających zasobach wód, których eksploatacja dla wytwarzania sztucznego śniegu zagraża lokalnemu środowisku naturalnemu.
6. Integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu (wzdłuż rzek o sezonowej zmienności poziomu wód).

• Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024 został przyjęty Uchwałą Nr XXXIV/686/21 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 czerwca 2021 r.

Jest to podstawowy dokument służący inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego.

Głównym celem Programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych dla realizacji zadań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, zgodnie z kompetencjami Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

Za cel strategiczny uznano zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości Dolnego Śląska. Zgodnie z tym, dziedzictwo to jest zasobem umożliwiającym budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości mieszkańców regionu. Stanowi zarówno przedmiot ochrony, jak i znaczący potencjał, który może i powinien być wykorzystywany w rozwoju społecznym i gospodarczym województwa.

Wyznaczone cele operacyjne, podporządkowane celowi strategicznemu, dotyczą dwóch obszarów działań:

Cel operacyjny 1: Zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim.
2. Wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków.
3. Budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 2: Wzmocnienie tożsamości i marki regionu poprzez zasoby dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne.
2. Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami.
3. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

• Strategia Rozwoju Powiatu Kłodzkiego na lata 2021-2030

Strategia Rozwoju Powiatu Kłodzkiego na lata 2021-2030 został przyjęty Uchwałą Nr XII/83/2022 Rady Powiatu Kłodzkiego z dnia 26 października 2022 r.

Najważniejszym w Strategii było uwzględnienie możliwości wspólnej koordynacji działań wszystkich samorządów i innych organizacji już na etapie planowania. Bardzo ważnym czynnikiem, we wszelkich

wspólnych działaniach planistycznych, okazały się aktualne plany zagospodarowania przestrzennego oraz zamierzenia planistyczne w gminach.

Wdrażanie kierunków działań zaproponowanych dla każdego celu strategicznego oraz poprzez wykorzystanie i wzmacnianie potencjałów rozwojowych realizowane będą cele strategiczne w obszarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym. W konsekwencji niwelowane będą problemy rozwojowe i zrealizowana zostanie wizja w perspektywie do 2030 r.

W obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego wyznaczono jeden kierunek działania – Zrównoważony rozwój turystyki wykorzystujący możliwości powiatu kłodzkiego.

Zrównoważony rozwój turystyki wymaga więc opracowania spójnej koncepcji rozwoju turystyki dla całego powiatu kłodzkiego. Nowa koncepcja powinna uwzględniać potencjały poszczególnych gmin, tak aby powstała wspólna oferta oparta na zasadach komplementarności. W rezultacie powinna nastąpić dyfuzja rozwoju turystyki z wiodących dotychczas ośrodków do ośrodków mniej popularnych.

Równocześnie powinno się wspierać renowację zabytków. Inwestycjom tym powinna towarzyszyć rozbudowa komplementarnej infrastruktury podnoszącej atrakcyjność obiektów zabytkowych oraz umożliwiającej pełne wykorzystanie ich potencjału. Jednocześnie należy prowadzić działania zmierzające do rozbudowy i modernizacji ciągów pieszych, tras rowerowych i konnych, łączących obiekty dziedzictwa materialnego i przyrodniczego. Powinny także powstać obiekty małej architektury sprzyjające wypoczynkowi i rekreacji. Rozbudowie musi ulec także infrastruktura umożliwiająca rozwój turystyki aktywnej. Rozbudowana infrastruktura turystyczno-rekreacyjna powinna stanowić impuls do jakościowego rozwoju usług turystycznych.

Rodzaje przykładowych przedsięwzięć realizujących kierunek działania:

- przedsięwzięcia realizowane bezpośrednio przez powiat – budowa obiektów małej architektury, budowanie marki ziemi kłodzkiej, rozwój ścieżek rowerowych w ciągach dróg powiatowych, budowa/modernizacja infrastruktury turystyki aktywnej;
- przedsięwzięcia realizowane w ramach współpracy z innymi podmiotami/instytucjami – budowa/modernizacja obiektów małej architektury, budowa/modernizacja ciągów pieszych, dróg rowerowych, szlaków konnych, promocja oferty turystycznej, budowa/modernizacja infrastruktury turystyki aktywnej.

• Strategia Rozwoju Sudety 2030

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020-2030, obejmująca swoim zasięgiem subregiony Wałbrzyski i Jeleniogórski składa się z dwóch podstawowych części: diagnozy i założeń strategicznych. Dokument w części diagnostycznej wskazuje na wybitne walory dziedzictwa kulturowego, w tym wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz listę Pomników Historii (zespoły urbanistyczne, obiekty sakralne, zamki, pałace, parki kulturowe, zabytki techniki). Jednakże wskazuje również na wysoki odsetek zdekapitalizowanych zasobów komunalnych (w tym zabytkowych), niska dynamika zasobów mieszkaniowych.

W części założeń strategicznych proponowane są następujące działania zmierzające do zmiany tego stanu rzeczy:

- Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych i założeń uzdrowiskowych (pkt 4.1.2.);
- Współpraca z WBU, Dolnośląskim Konserwatorem Zabytków, Dyrekcjami Parków Narodowych oraz RDOŚ na rzecz wyznaczenia obszarów szczególnie cennych przyrodniczo oraz kulturowo do objęcia planowaniem miejscowym (pkt 4.1.4.);
- Termomodernizacja obiektów publicznych i zasobów komunalnych (pkt 4.2.2.);
- Współpraca na rzecz ciągłości zagospodarowania turystycznego: duża i mała architektura, punkty widokowe, parkingi itp. (pkt 4.3.1.).

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty na poziomie miasta, które dotyczą dziedzictwa kulturowego:

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Miasta Kłodzka został opracowany w 2011 r., zaktualizowany w 2019 r.

Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Strategia Kłodzko 2030

Strategia Kłodzko 2030 została przyjęta Uchwałą Nr XII/108/2024 Rady Miejskiej w Kłodzku z dnia 19 grudnia 2024 r. w sprawie zmiany Uchwały Nr LIII/402/2018 Rady Miejskiej w Kłodzku z dnia 29 marca 2018 r. w sprawie przyjęcia do realizacji Strategii Rozwoju Miasta Kłodzka.

To dokument, który określa misję, wizję, cele strategiczne i operacyjne oraz program wdrażania rozwoju miasta do 2030 roku, oparty na diagnozie, analizie SWOT i monitoringu działań. Strategia składa się z wizji, trzech celów strategicznych nazwanych Twierdzami, dziesięciu celów operacyjnych, trzydziestu pięciu działań i czterdziestu czterech poddziałań.

Jednocześnie w Strategii przyjęto trzy generalne priorytety (kierunki) działań oraz trzy modele przestrzeni miasta. Wszystkie podejmowane działania i poddziałania muszą jednocześnie realizować cele operacyjne, jak również wpisywać się w przyjęte ogólne założenia dotyczące przestrzeni miejskiej i kierunków działań celem osiągnięcia zamierzonego poziomu rozwoju społecznego, gospodarczego oraz przestrzennego miasta, odpowiadającego przyjętej wizji.

Wśród działań priorytetowych uwzględnionych w tym dokumencie wyróżnić można:

- ożywienie centrum miasta - Rynek i okolice, podjęcie działań rewitalizacyjnych uwzględniających m.in. dostosowanie lokali usługowych do aktualnych wymogów rynku,
- ożywienie Twierdzy Głównej i zespołu fortów „Owca Góra” - powiązanie ich razem oraz zapewnienie im połączenia z centrum miasta.

W Strategii określono trzy główne cele strategiczne:

1. „Twierdza Piękna” – obejmuje działania na rzecz dbałości o dziedzictwo architektoniczne, podnoszenia estetyki i jakości przestrzeni publicznej oraz rozwoju infrastruktury komunalnej.
2. „Twierdza Bliskości” – koncentruje się na integracji społecznej, wzmacnianiu więzi lokalnych, jakości życia mieszkańców oraz rozwijaniu oferty edukacyjnej, zdrowotnej i kulturalnej.
3. „Twierdza Skarbów” – zakłada rozwój gospodarczy miasta poprzez turystykę, przedsiębiorczość, promocję lokalnych zasobów oraz tworzenie atrakcyjnych warunków dla inwestorów i gości.

Cele strategiczne i operacyjne mające służyć osiągnięciu wizji, istotne w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego:

Cel strategiczny 1: Kłodzko Twierdza Piękna

Część, która dotyczy estetyki, działań artystycznych, zagospodarowania przestrzeni miasta oraz poprawy stanu środowiska naturalnego.

Cel operacyjny 1: Miasto zadbanego dziedzictwa architektonicznego i urbanistycznego.

Cel operacyjny 2: Ożywienie Twierdzy Kłodzko i Owczej Góry.

Ad. 1 Celu operacyjnego.

Działanie 1.1: Uporządkowanie i estetyczna harmonizacja przestrzeni w centrum (wokół Rynku): mała architektura, zielone skwery, informacja turystyczna (na temat kamienic, architektury sakralnej itd.).

Poddziałanie 1.1.1: Opracowanie księgi stylów, określającej jednolitość na poziomie takich szczegółów jak dachy, stolarka okienna, szyldy, bruki itd.

Poddziałanie 1.1.3: Przyciągnięcie inwestorów poprzez sukcesywne przeprowadzanie remontów kamienic na terenie starego miasta przy ścisłej współpracy z WUOZ we Wrocławiu Delegaturą w Wałbrzychu; zabezpieczenie budynków będących w ruinie oraz przeznaczenia np. na galerie; odsłonięcie, iluminacja i przeszklenie części fundamentów najciekawszych kamienic w centrum miasta, uczynienie z nich jednej z atrakcji starówki, nawiązujących do historii miasta podziemi; rewitalizacja podwórek kwartałów kamienic.

Poddziałanie 1.1.4. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kłodzkim dla mieszkańców i turystów, poprzez:

- stworzenie poradnika dobrych praktyk dla właścicieli zabytkowych obiektów z terenu miasta;
- spotkania z właścicielami i mieszkańcami obiektów zabytkowych; informacje o możliwościach dotacji do remontów obiektów zabytkowych;
- organizowanie konkursu na Zabytek Zadbane;
- zwiększenie ilości tablic informacyjnych;
- stworzenie na potrzeby szkół w mieście scenariuszy przykładowych lekcji terenowych, uwzględniających nietypowe kłodzkie zabytki i ciekawe, zapomniane miejsca, jako element wiedzy o regionie, nauki geografii i historii.

Działanie 1.2: Wykorzystanie atutu zróżnicowanej struktury przestrzennej miasta.

Poddziałanie 1.2.1 Podniesienie prestiżu „staromiejskiego i śródmiejskiego stylu zamieszkiwania”, poprzez ograniczenie chaosu reklamowego; poprowadzenie ścieżek edukacyjnych; opracowanie tzw. gier miejskich po stylach i artefaktach architektonicznych.

Poddziałanie 1.2.2 Wzmocnienie identyfikacji z kameralnymi osiedlami z lat 20. i 30. XX w. poprzez m.in. odpowiednie zapisy w mpzp oraz wykreowanie lokalnych centrów.

Poddziałanie 1.2.3 Szlaki piesze/rowerowe po Kłodzku drogą zabytków; platforma internetowa z dokładnym opisem szlaków. M.in. tematyczne trasy i ścieżki edukacyjne, np. szlaki zabytków, w tym zabytków techniki, z umieszczonymi tablicami informacyjnymi oraz uwzględniające walory krajobrazowe, jako atrakcyjne miejsca przystankowe i łączniki pomiędzy szlakami; uwzględnienie wielokulturowości, w tym elementów nawiązujących do historii i kultury Czech.

Działanie 1.3 Rewitalizacje infrastrukturalne wybranych rejonów.

Poddziałanie 1.3.1 Remont, rewitalizacja i adaptacja lokali w kamienicach centrum i śródmieścia Kłodzka, szczególnie na wschód od linii kolejowej. Wspieranie z uwagi na położenie pomiędzy trzema obszarami miasta: starego miasta z Twierdzą Kłodzką, koszar oraz twierdzy Owcza Góra.

Poddziałanie 1.3.2 Aktywizacja turystyczna i kulturalna koszar przy ul. Wyspiańskiego, m.in. poprzez zagospodarowanie obiektów nieużytkowanych.

Poddziałanie 1.3.3 Aktywizacja przestrzeni nad Młynówką i Nysą, poprzez zabezpieczenie i remonty obiektów przemysłowych (młyny, browar) oraz ich adaptacja.

Ad. 2 Celu operacyjnego

Działanie 2.1. Twierdza Kłodzka

Poddziałanie 2.1.2 Modernizacja wystawy i ścieżki edukacyjnej, poprzez multimedialne wykorzystanie archiwaliów.

Strategia kładzie nacisk na to, by dziedzictwo stało się siłą napędową rozwoju miasta – zarówno poprzez estetykę i tożsamość, jak i jako element oferty turystycznej i kulturalnej.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Kłodzka

Obowiązujące Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Kłodzka zostało przyjęte Uchwałą Nr LXX/669/2024 Rady Miejskiej W Kłodzku z dnia 28 marca 2024 r. w sprawie uchwalenia zmiany „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Kłodzka”.

Studium jest aktem polityki przestrzennej miasta, przez co określa jego politykę rozwoju przestrzennego, w tym lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego. To dokument, który koordynuje ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i wpływa na ich kształt.

W Studium, w obszarze środowiska kulturowego, określono:

- obszary i zasady ochrony środowiska i jego zasobów, w tym krajobrazu kulturowego;
- obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (obiekty i zespoły wpisane do rejestru zabytków oraz obszary objęte ścisłą ochroną konserwatorską podlegają rygorom prawnym wynikającym z treści odpowiednich aktów prawnych, przede wszystkim wynikających z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dla obiektów ujętych w rejestrze zabytków zakłada się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich przy realizacji robót budowlanych, zmianach zagospodarowania i użytkowania obiektów. Wszelkie działania przy zabytku mogą odbywać się po uzgodnieniach i pozytywnej opinii i decyzji Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.).

W celu polepszenia ładu przestrzennego wskazano m.in. na elementy wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- ochrona zabytków i stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz obejmowanie ochroną prawną obiektów i stanowisk nie wpisanych do rejestru poprzez ustalenia planów miejscowych w tym ich aktualizację;
- ochronę walorów krajobrazowych i widokowych poprzez objęcie ochroną wszystkich obszarów wyróżniających się wartościami środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu;
- zachowanie historycznego układu przestrzennego, w tym układu dróg i przebiegu linii zabudowy;
- w obszarze historycznego centrum dostosowanie nowej zabudowy do historycznej; przebudowa lub usunięcie obiektów dysharmonizujących;
- zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego decydując o tożsamości miasta.
- podnoszenie świadomości lokalnej co do wartości spuścizny historycznej, oraz jej wpływu na turystykę i agroturystykę.

Na terenie miasta Kłodzka w Studium wyróżniono następujące obszary wchodzące w skład strefy „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej:

- obszar Starego Miasta oraz Twierdzy Głównej w granicach dwóch odrębnych a zarazem powiązanych ze sobą systemów obronnych: fortyfikacji miejskich i twierdzy,
- założenie kalwaryjne usytuowane na Mariańskiej Górze, składające się z kaplicy pw. Matki Boskiej Pocieszenia Strapionych, pustelni oraz Drogi Krzyżowej,
- strefa obejmująca swoim zasięgiem Owczą Górę oraz przedmieście południowe, której granicę od północy, wschodu i południa wyznacza przebieg umocnień ziemnych twierdzy, od zachodu ul. Korfantego i Podgrodzie,
- cmentarz żydowski przy ul. Bohaterów Getta,
- zespół młyna przy młynówce rzeki Bystrzycy Dusznickiej oraz kaplica mauzoleum księcia Jana Ziębickiego,
- zespół budynków szpitalnych przy ul. Szpitalnej 1, 3 wraz z dawną kaplicą szpitalną- obecnym kościołem parafialnym pw. Niepokalanego Poczęcia NMP.

W strefie „A” obowiązują następujące wymagania konserwatorskie:

- a) należy zachować historyczny układ przestrzenny (tj. rozplanowanie dróg, ulic i miedzuchów, placów, historycznych zbiorników wodnych, przebieg: linii zabudowy, kompozycję wnętrza urbanistycznych,

kompozycję historycznej zieleni,) oraz poszczególne istniejące elementy tego układu (tj. historyczne nawierzchnie ulic, placów i chodników, historyczne obiekty techniczne, historyczną zabudowę i zieleń),
b) w przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru oraz wpisanych do gminnej ewidencji należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym,
c) dla dawnych zespołów ruralistycznych leżących obecnie w granicach administracyjnych Kłodzka, w zakresie kolorystyki należy uwzględniać walory estetyczne otoczenia a także rozwiązania kolorystyczne występujące w zabudowie historycznej.

Dla zespołów kościelnych, niezależnie od powyższych uwarunkowań, jako nadrzędne obowiązują ustalenia:

- a) obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z działalności inwestycyjnej,
- b) należy zachować i konserwować zachowany zabytkowy układ przestrzenny oraz poszczególne elementy tego układu,
- c) nowe inwestycje dopuszczalne wyłącznie, jako uzupełnienie już istniejącej formy zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia historycznych relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem założenia.

Na terenie cmentarzy obowiązują następujące warunki konserwatorskie:

- a) jeżeli są one nadal użytkowane, należy zachować ich dotychczasową funkcję,
- b) cmentarze nieużytkowane należy zachować jako tereny zielone,
- c) należy utrzymać i konserwować zachowane elementy historycznego układu przestrzennego oraz poszczególne elementy tego układu, w tym historyczne ogrodzenie, obiekty sztuki sepulkralnej, zieleń,
- d) nagrobki zabezpieczyć przed dewastacją i pozostawić na miejscu, ewentualnie stworzyć dla nich lapidaria lub zachować je w inny sposób , e) należy zaznaczyć w terenie obszar cmentarza poprzez ogrodzenie go w sposób trwały (funkcję ogrodzenia pełnić może zarówno twór sztuczny, np. mur, estetyczne ogrodzenie metalowe, jak i naturalne, np. żywopłot).

Strefa „A” obejmująca założenia kościelne wraz z cmentarzami oraz obszary ruralistyczne równoznaczna jest ze ścisłą strefą ochrony zabytków archeologicznych. W zakresie ochrony zabytków archeologicznych obowiązują ustalenia jak dla stanowisk archeologicznych. Dla planowanej zabudowy uzupełniającej obowiązuje wymóg przeprowadzenia wyprzedzających badań archeologiczno-architektonicznych. Ratownicze badania archeologiczne mogą określić pierwotne linie zabudowy, historyczne podziały działek, szerokość zabudowy historycznej, która winna znaleźć odzwierciedlenie w projektowanych elewacjach budynków. Należy liczyć się także z koniecznością zachowania w nowej zabudowie czy zagospodarowaniu terenu wartościowych relikwów historycznej zabudowy (piwnic, murów) i ekspozycji w nawierzchni zarysów dawnej zabudowy, wjazdów, bram itp. Nakazuje się odtworzenie historycznej zabudowy uzupełniającej (plombowej) zgodnie z przekazami ikonograficznymi oraz wynikami badań archeologiczno-architektonicznych.

Na terenie miasta Kłodzka wyróżnia się następujące obszary wchodzące w skład strefy „B” ochrony konserwatorskiej:

- obszar osiedla wzniesionego w latach 1924-1938 wzdłuż ul. Sienkiewicza i al. Walecznych, ograniczony od wschodu i zachodu terenami zielonymi obecnie zagospodarowanymi jako ogródki działkowe oraz ul. Reja i Kołłątaja,
- podnóże Mariańskiej Górki dla dawnego zajazdu usytuowanego przy ul. Mariańskiej 2,
- obszar obecnego przedmieścia wschodniego łączącego dawne Przedmieście Angel i Przedmieście Wojciechowskie,
- część dawnego przedmieścia południowego stanowiąca kontynuację i dopełnienie strefy B wytyczonej dla terenu przedmieścia w części dotyczącej Owczej Góry,
- teren dawnego cmentarza katolickiego przy ul. Kościuszki, obecnie Park Młodzieży pod pergolą,
- teren wsi Zagórze, stanowiący obecnie część dzielnicy Zagórze;
- obszar przedmieścia południowego oraz plant,

- obszar dawnego przedmieścia kłodzkiego Ustronie (Halbendorf), rozciągającego się wzdłuż ul. Półwiejskiej wraz z zespołem zabudowań dawnej rzeźni miejskiej,
- dawny cmentarz szpitalny przy ul. Szpitalnej – obecny cmentarz parafialny parafii p. w. Niepokalanego Poczęcie NMP,
- dawny cmentarz katolicki- obecna część cmentarza komunalnego, u zbiegu ulic Korytowskiej i Dusznickiej,
- dawny cmentarz garnizonowy i ewangelicki przy ul. Noworudzkiej – obecny Park Św. Wojciecha,
- zespół folwarczny przy ul. Półwiejskiej 3 (w granicach historycznych), gdzie ochronie podlega układ przestrzenny zespołu oraz wszystkie elementy założenia: dom właściciela folwarku ze stajnią i domem wycuznym, obora, stodoła, budynek inwentarsko- gospodarczy oraz brama wjazdowa.

W strefie „B” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- a) zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycję: dawnych wnętrz ruralistycznych, zabudowy, zieleni, zespołów zabudowy,
- b) obiekty o wartościach zabytkowych poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu,
- c) wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne,
- d) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenia lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu i obszaru,
- e) przy inwestycjach związanych z modernizacją, rozbudową, przebudową obiektów istniejących wymagane jest uwzględnienie warunków kształtowania nowej zabudowy w obszarze strefy ochrony konserwatorskiej oraz zasad zachowania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury, po rozbudowie budynek winien tworzyć spójną kompozycję z istniejącą częścią (w przypadku obiektów objętych wojewódzką i gminną ewidencją zabytków obowiązują odrębne uwarunkowania),
- f) nowa zabudowa winna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzennoarchitektoniczną w zakresie lokalizacji, rozplanowania, skali, ukształtowania bryły, w tym kształtu i wysokości dachu, poziomu posadowienia parteru, formy architektonicznej, formy i podziałów otworów okiennych i drzwiowych, materiału oraz przy nawiązaniu do historycznej zabudowy poszczególnych miejscowości,
- g) zakazuje się wprowadzania przegrodzeń dzielących optycznie historyczne zespoły,
- h) nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną,
- i) ustala się dachy symetryczne: dwuspadowe, naczółkowe, o kącie nachylenia połaci dachowych powyżej 38°; dopuszcza się wzbogacenie formy dachu poprzez wprowadzenie świetlików, lukarn,
- j) należy stosować historyczny rodzaj pokrycia dachowego (dachówka ceramiczna w kolorach ceglastym, matowym) natomiast w obiektach historycznych, które posiadały inne pokrycie niż ceramiczne stosuje się pokrycie historyczne właściwe dla danego obiektu.

W granicach administracyjnych Kłodzka strefą ochrony krajobrazu „K” kulturowego objęte są historyczne obszary oraz związane z nimi tereny krajobrazu przyrodniczego lub obszary o wyglądzie ukształtowanym w wyniku działalności człowieka, w skład których wchodzi:

- dwa osiedla urzędników i robotników wzniesione przy ul. Walecznych w latach 1937-1939, a także zespół koszar z budynkami mieszkalnymi dla podoficerów,
- obszar osiedla mieszkaniowego wzniesionego w latach 1928-36 przy ul. Wolności, Partyzantów, Jana Pawła i Hołdu Pruskiego,
- obszar osiedla mieszkaniowego powstałego w latach 20 i 30. XX wieku przy ul. Wyspiańskiego, Orkana, Przerwy Tetmajera, Ptasiej, Jaskółczej, Jasnej i Myśliwskiej,
- obszar osiedla wzniesionego w latach 1936-1939 przez towarzystwo Schlesische Heimstatte wyznaczony przez granice działek siedliskowych zabudowy usytuowanej wzdłuż ulic Św. Wojciecha, J. Kromera, J. Długosza i Słonecznej,

- obszar Szpitalnej Górki stanowiący naturalne wzniesienie terenu. Działania konserwatorskie w strefie „K” obejmują restaurację zabytkowych elementów krajobrazu urządzonego, ochronę krajobrazu naturalnego, przestrzennie związanego z historycznym założeniem, ochronę form i sposobu użytkowania terenów takich jak: układ dróg, miedz, zadrzewień, alei, szpalerów, grobli, stawów, przebiegu cieków wodnych, z zaleceniem utrzymania wykształconego sposobu parcelacji gruntów i formy użytkowania:

W strefie „K” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- a) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego i kompozycję zieleni,
- b) nowa zabudowa winna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzenno- architektoniczną w zakresie lokalizacji, skali, bryły, formy architektonicznej, materiału oraz nawiązywać do lokalnej tradycji architektonicznej,
- c) wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne.

Wykaz obiektów ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków podany jest w części Uwarunkowania. Wykaz ten podlega sukcesywnej weryfikacji i uzupełnieniom. Należy uwzględnić ochronę obiektów budowlanych ujętych w ewidencji zabytków, dla których obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- a) zachować ich bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane, utrzymać, a w przypadku zniszczenia odtworzyć historyczny detal architektoniczny,
- b) zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku,
- c) w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- d) stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań, w tym ceramiczne lub tynkowe pokrycie ścian zewnętrznych; zakazuje się stosowania okładzin ściennych typu „siding”,
- e) należy stosować historyczny rodzaj pokrycia dachowego (dachówka ceramiczna w kolorze ceglastym lub inne właściwe dla danego obiektu),
- f) elementy elewacyjne instalacji technicznych należy montować z uwzględnieniem wartości zabytkowych obiektów.

Stanowiska archeologiczne – w obrębie stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie objętym opracowaniem, zamierzenia inwestycyjne związane z pracami ziemnymi wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi. Dodatkowo obszar stanowisk archeologicznych wyłącza się spod zalesień.

Strefa „OW” ochrony zabytków archeologicznych – na całym terenie objętym sporządzeniem studium, z uwagi na domniemanie zawartości reliktywów archeologicznych (w sąsiedztwie nagromadzenia udokumentowanych stanowisk archeologicznych, a także w obszarze miejscowości o metryce średniowiecznej), wprowadza się strefę ochrony zabytków archeologicznych. Na obszarze tym dla inwestycji związanych z pracami ziemnymi wymagane jest przeprowadzenie badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi.

Strefa „W” ochrony archeologicznej – obiekty o zachowanej formie krajobrazowej, dla których wskazano strefę „W” ścisłej ochrony zabytków archeologicznych, wyłączone są z wszelkiej działalności inwestycyjnej, która mogłaby naruszyć ich specyficzną formę. Dla tego typu obiektów w strefie wprowadza się priorytet wymogów konserwatorskich oraz zakaz działań inwestycyjnych nie związanych bezpośrednio z konserwacją i rewitalizacją zabytkowego terenu – dopuszcza się jedynie prowadzenie badań naukowych, prac porządkowych, konserwację zachowanych fragmentów zabytkowych celem ich ekspozycji w terenie lub zabezpieczenia przed zniszczeniem.

Forteczny Park Kulturowy – Twierdza Kłodzko – przedmiotem ochrony miało w tym wypadku być dziedzictwo materialne i kulturowe oraz krajobraz kulturowy obszaru twierdzy głównej, natomiast z uwagi na wady prawne podjętej w tej sprawie uchwały Rady Miejskiej w Kłodzku plan ochrony parku kulturowego nie jest realizowany.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Miasta Kłodzko ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka miasta

Kłodzko to miasto w województwie dolnośląskim, będące siedzibą powiatu kłodzkiego, Gminy Miejskiej Kłodzko oraz Gminy Wiejskiej Kłodzko. Jest ono głównym ośrodkiem historycznej ziemi kłodzkiej i centrum Kotliny Kłodzkiej. W jego administracyjnych granicach znajduje się zwarty zespół zabudowy Kłodzka oraz oddalone jednostki osadnicze, przyłączone do miasta tj.: Zagórze w części południowej, Leszczyny w części zachodniej i Ustronie w części północnej.

Miasto położone jest w północno-wschodniej części kotliny, u południowo-zachodnich podnóży Gór Bardzkich. Najniższy punkt znajduje się przy ujściu rzeki Ścinawki do Nysy Kłodzkiej, natomiast najwyższy stanowi wzgórze Szyndzielnia w północno-wschodniej części Kłodzka. Cały obszar leży w dorzeczu Nysy Kłodzkiej – rzeki będącej dopływem Odry. Do Nysy Kłodzkiej uchodzą tu jej liczne dopływy: Ścinawka, Biała Łądecka oraz Bystrzyca Dusznicka, które odgrywały kluczową rolę w rozwoju osadnictwa i gospodarki w regionie.

Granice administracyjne Kłodzka wyznaczają naturalne elementy krajobrazu. Na północy jest to ujście Ścinawki do Nysy Kłodzkiej, na wschodzie – dolina Jodłownika i grzbiet odchodzący od Kłodzkiej Góry w Górach Bardzkich, biegnący przez Owczą Górę ku dolinie Jaskówki. Od południa granice prowadzą wzdłuż terasy Doliny Nysy Kłodzkiej aż do ujścia Białej Łądeckiej, dalej przez zbocze Czerwoniaka i dolinę Bystrzycy Dusznickiej w stronę Zagórza. Od zachodu natomiast wyznacza je płaskowyż rozciągający się w rejonie Mikowic i Leszczyn.

Naturalna roślinność Kłodzka zaliczana jest do Działu Sudeckiej Krainy Podgórze w obrębie Okręgu Środkowosudeckiego. Już w średniowieczu intensywne zagospodarowanie rolnicze spowodowało niemal całkowite wylesienie kotliny, a dawne kompleksy leśne zostały zastąpione polami uprawnymi. Ślady pierwotnej szaty roślinnej zachowały się jedynie fragmentarycznie w postaci okazałych drzew o charakterze pomnikowym. Do najcenniejszych należy około 400-letni cis rosnący w Jurandowie, osiągający 14 m wysokości i 1,5 m obwodu, a także 300-letni klon o wysokości 16 m i imponującym obwodzie 4,38 m.

5.2.2. Rys historyczny miasta¹

Najstarsze ślady obecności człowieka na terenie dzisiejszego Kłodzka sięgają epoki brązu i żelaza, kiedy w Kotlinie Kłodzkiej rozwijała się ludność kultury łużyckiej. Znaleźiska archeologiczne – fragmenty ceramiki, narzędzia czy ślady palenisk – świadczą o funkcjonowaniu tu niewielkich osad. W okresie rzymskim przez region przebiegał odcinek słynnego szlaku bursztynowego, łączącego Bałtyk z Italią. O znaczeniu tego miejsca dla wymiany handlowej świadczą odkryte monety rzymskie oraz przedmioty importowane.

W IX-X w. na wzgórzu górującym nad Nysą Kłodzką powstał gród obronny, który stał się centrum lokalnej wspólnoty i ważnym punktem kontrolnym na granicy czeskiej. W źródłach pisanych nazwa miejscowości pojawia się w 981 r. jako Cladzco. W XII w. Kłodzko znalazło się w granicach Królestwa Czech, a następnie kilkakrotnie przechodziło pod zwierzchnictwo Piastów śląskich i ponownie Czechów.

Na przełomie XII i XIII w. w sąsiedztwie grodu powstała osada targowa. W 1233 r. król czeski Wacław I nadał jej prawa miejskie. Od tego momentu Kłodzko zaczęło rozwijać się jako miasto lokacyjne, z rynkiem, siecią ulic i murami obronnymi. W XIII i XIV w. rozwinęło się rzemiosło oraz handel, a miasto zaczęło pełnić rolę jednego z najważniejszych ośrodków czeskiego pogranicza. Powstawały wówczas świątynie, m.in. kościół parafialny Wniebowzięcia NMP, a także instytucje związane z samorządem miejskim.

¹ Radzik, T. Kłodzko. Dzieje miasta. Wrocław: Ossolineum, 1996, Dolański, Z. Historia ziemi kłodzkiej. Kłodzko: Muzeum Ziemi Kłodzkiej, 2012, Labuda, G. Fragmenty dziejów Kłodzka i ziemi kłodzkiej. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1973

W XIV w. ziemia kłodzka została podniesiona do rangi samodzielnego hrabstwa (Hrabstwo Kłodzkie), które zachowało szczególny status w ramach Korony Czeskiej.

W XVI w. Kłodzko, wraz z całą ziemią kłodzką, znalazło się pod panowaniem dynastii Habsburgów, dziedziców czeskiej korony. Był to okres względnego spokoju, choć miasto ucierpiało w wyniku reformacji i wojen religijnych. W 1622 r., podczas wojny trzydziestoletniej, wojska cesarskie pod dowództwem Albrechta von Wallensteina zdobyły Kłodzko i rozpoczęło rozbudowę jego umocnień. Zamek stopniowo przekształcano w nowoczesną twierdzę bastionową, dostosowaną do wymogów ówczesnej sztuki wojennej. W tym okresie miasto było wielokulturowe – obok ludności niemieckiej i czeskiej żyli tu Polacy oraz Żydzi, a życie religijne było kształtowane zarówno przez katolików, jak i protestantów.

W wyniku wojen śląskich ziemia kłodzka została w 1742 r. przyłączona do Królestwa Prus. Wtedy też rozpoczęła się wielka rozbudowa Twierdzy Kłodzkiej, która miała zabezpieczać południową granicę nowego państwa. Stała się ona jednym z najważniejszych kompleksów fortyfikacyjnych Europy, mogącym pomieścić kilka tysięcy żołnierzy.

XIX w. przyniósł dalszą modernizację miasta. Kłodzko zyskało połączenia kolejowe z Wrocławiem i Pragą, co wzmocniło jego znaczenie jako ośrodka handlu i administracji. Rozwijał się przemysł – m.in. browarnictwo, tekstylia i produkcja papieru. Powstawały nowe instytucje publiczne i kulturalne. Miasto było w tym czasie znane jako Glatz i stanowiło ważne centrum administracyjne w granicach Prus, a później Cesarstwa Niemieckiego.

Po I wojnie światowej Kłodzko znalazło się w granicach Republiki Weimarskiej, a następnie III Rzeszy. Okres międzywojenny przyniósł rozwój infrastruktury miejskiej, choć dotknął go także kryzys gospodarczy lat 30.

W czasie II wojny światowej Kłodzko, położone z dala od głównych frontów, nie doznało poważnych zniszczeń wojennych. Funkcjonowały tu niemieckie zakłady przemysłowe i garnizon wojskowy. Pod miastem istniały także obiekty pomocnicze związane z systemem nazistowskich obozów pracy. Twierdza Kłodzka wykorzystywana była jako więzienie i punkt obrony, choć nie odegrała większej roli militarnej w samych działaniach wojennych.

Po zakończeniu wojny, na mocy postanowień konferencji poczdamskiej, Kłodzko wraz z całym Śląskiem przypadło Polsce. Dotychczasową ludność niemiecką wysiedlono, a na jej miejsce napłynęli osadnicy z centralnej Polski oraz z dawnych Kresów Wschodnich. W pierwszych latach po wojnie miasto nosiło nazwę „Kładzko”, która ostatecznie została zastąpiona współczesnym brzmieniem „Kłodzko”.

W okresie powojennym Kłodzko utrzymało status ważnego ośrodka administracyjnego i gospodarczego Kotliny Kłodzkiej. Rozwijał się przemysł lekki i spożywczy, a równocześnie rozpoczęto prace konserwatorskie nad zabytkami, w tym nad Twierdzą Kłodzką i starówką. Miasto, zachowując średniowieczny układ urbanistyczny, stało się jednym z głównych punktów turystycznych Dolnego Śląska. Dziś Kłodzko łączy funkcję centrum administracyjnego z rolą ośrodka kultury, turystyki i edukacji, a jego wielowiekowa historia widoczna jest w krajobrazie architektonicznym i zabytkach.

5.3. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta – dziedzictwo materialne Miasta Kłodzko

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Materialne dziedzictwo kulturowe to cały dorobek materialny wszystkich pokoleń, jakie zamieszkiwały teren miasta. Są to zarówno tereny zieleni komponowanej, rozwiązania przestrzenne, powstałe przez stulecia budowle i zastosowane w nich rozwiązania architektoniczne, jak również zabytki ruchome w nich zgromadzone oraz zabytki archeologiczne.

Miasto Kłodzko, położone w województwie dolnośląskim nad Nysą Kłodzką, wyróżnia się wyjątkowo bogatym krajobrazem kulturowym o wielowiekowej historii. Centralnym punktem miasta jest monumentalna Twierdza Kłodzko – jedna z najlepiej zachowanych twierdz górskich w Polsce, której początki sięgają średniowiecza. **Charakterystyczny dla krajobrazu jest także barokowy most gotycki na Młynówce, zwany też mostem św. Jana datowany na ok. XIV w., często nazywany „małym Karolem” ze względu na podobieństwo do słynnego mostu w Pradze.**

Starówka zachowała historyczny układ urbanistyczny z licznymi kamienicami o renesansowych, barokowych i klasycystycznych fasadach, co nadaje miastu niepowtarzalny klimat. W krajobrazie dominują zabytki sakralne, m.in. gotycki kościół Wniebowzięcia NMP oraz klasztory franciszkanów i jezuitów. Kłodzko charakteryzuje się również bogatym dziedzictwem wielokulturowym – w przeszłości miasto znajdowało się pod wpływem czeskim, niemieckim i austriackim.

Miasto posiada także unikalną sieć podziemnych korytarzy – tzw. trasy podziemnej – która stanowi atrakcję turystyczną i świadectwo dawnej infrastruktury obronnej. Otaczające Kłodzko wzgórza i doliny wkomponowują się w miejski krajobraz, łącząc zabudowę z przyrodą. Całość tworzy harmonijny krajobraz kulturowy, w którym historia, architektura i natura wzajemnie się przenikają, tworząc wyjątkową atmosferę Dolnego Śląska.

5.3.1. Charakterystyka środowiska kulturowego Miasta Kłodzka²

Województwo dolnośląskie to część historycznego Śląska; obszaru rozciągającego się od Cieszyna po rzekę Kwisę oraz od Opawy po Zieloną Górę, będącego od X w. terenem rywalizacji Cesarstwa Niemieckiego, królestwa Czech i tworzącego się państwa polskiego.

Najbardziej uchwytłą cechą dziedzictwa kulturowego tego regionu jest liczba zabytków, w tym wpisanych do rejestru zabytków. Znajdują się tu zarówno lokowane od XIII w. miasta, z powstałymi w późniejszych wiekach ratuszami, budowlami publicznymi, kamienicami, zabytkami sakralnymi (kościół, klasztory) a także z zamkami, twierdzami, pałacami i budynkami architektury przemysłowej.

Na terenie Dolnego Śląska znajdują się ponad to obiekty cenne nie tylko dla regionu – pomniki historii oraz miejsca na liście światowego dziedzictwa kultury i przyrody UNESCO.

Miasto Kłodzko, jako osada, wzmiankowane jest już w kronice Kosmasa w latach 981, 1093, 1097 i 1114. W 1114 r. zniszczona wraz z zamkiem przez czeskiego księcia Sobiesława, ponownie pojawia się w dokumentach z 1183 r., w którym to wymieniany jest kościół św. Wacława, przekazany joannitom w 1184 r. W średniowieczu Kłodzko było miastem czeskim; od 1459 r. stolicą suwerennego hrabstwa aż do 1622 r., kiedy to podczas wojny trzydziestoletniej zostało zniszczone przez wojska cesarskie i подарowane w 1623 r. arcybiskupowi wrocławskiemu. Podczas wojen śląskich ponownie zdobywane i niszczone.

Mimo burzliwych losów Kłodzko zachowało układ podgrodzia, przekształconego w średniowieczne miasto z prostokątnym rynkiem i dwiema wychodzącymi głównymi ulicami. Dostosowany do ukształtowania terenu i podporządkowany obronnej roli zamku, a później twierdzy. Między zamkiem a miastem znajdował się klasztor i kościół Augustianów pw. Zwiastowania NMP, ufundowany w 1349 r. (rozebrany 1627 r.). Poza murami, na wyspie między rzeką Kłodzką i Młynówką, powstało Przedmieście Piasek z klasztorem Franciszkanów. Za linią rozebranych w 1877 r. obwarowań miejskich, wzniesiono XIX w. przedmieścia z reprezentacyjnymi budowlami, m.in.: szpital z kościołem pw. Niepokalanego Poczęcia NMP (1864-1874), gmach poczty (1877-1879), budynek sądu (1895-1898), synagoga proj. Graua (1884 r. – spalona w 1938 r.), linia kolejowa z 1874 r.

Obecny układ przestrzenny jest konglomeratem zabudowy późnogotyckiej, barokowej i XIX w., z często nieudanymi współczesnymi plombami. Położenie miasta na wzgórzu, połączenie z zabudową militarną (koszary, twierdza, Owcza Góra) wyróżnia je w regionie.

Do najważniejszych i najcenniejszych zabytków Miasta Kłodzko należą:

- **kościół Joannitów i Jezuitów, ob. pw. Wniebowzięcia NMP (Ojcowie Jezuici), pl. Kościelny 9** – to najważniejsza świątynia Kłodzka i jeden z najcenniejszych zabytków gotyckich na Dolnym Śląsku. Budowę rozpoczęto w XIV w., a kolejne etapy trwały aż do XV w., co tłumaczy zróżnicowane style architektoniczne. Kościół wyróżnia się monumentalną sylwetką, bogatym wystrojem wnętrza oraz cennymi ołtarzami barokowymi i renesansowymi. W XVII w. świątynię przejęli jezuici, którzy wnieśli do niej elementy sztuki barokowej i rozwinęli przy niej działalność edukacyjną. Dziś jest to kościół parafialny jezuitów, a jego dominująca wieża jest jednym z symboli miasta.
- **kościół i klasztor Minorytów (Franciszkanów), ob. kościół pw. Matki Bożej Różańcowej i klasztor Franciszkanów, pl. Franciszkański 1** – pierwotnie należał do zakonu minorytów, sprowadzonych do Kłodzka w XIII w. Obecny barokowy kościół Matki Bożej Różańcowej powstał po przebudowie w XVII w. Wnętrze wyróżnia się bogatymi ołtarzami i kaplicami bocznymi, a także polichromiami z czasów kontrreformacji. Klasztor Franciszkanów od wieków pełni rolę ważnego centrum życia religijnego w mieście, a w jego murach działało wiele inicjatyw charytatywnych i edukacyjnych. Obiekt do dziś pozostaje miejscem życia zakonnego i modlitwy.

² Program Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Kłodzko na lata 2020-2023, opracowanie: arch. Emilia Dymarska, Biuro Dokumentacji Zabytków, Kłodzko 2019 r.

- **kościół i klasztor Bernardynów, ob. kościół pw. Chrystusa Króla oraz św. Jerzego i Wojciecha oraz klasztor Mniszek Klarysek od Wiecznej Adoracji, ul. Łukasińskiego** – zespół bernardynów powstał w XVI w., a obecny kościół Chrystusa Króla oraz św. Jerzego i Wojciecha to przykład późnobarokowej architektury sakralnej. Wnętrze zdobią liczne obrazy i ołtarze, w tym dzieła artystów śląskich i czeskich. Po kasacie zakonu w XIX w. budynki zmieniały właścicieli, aż w XX w. trafiły do mniszek klarysek od wiecznej adoracji. Ich obecność nadała obiektowi szczególny, kontemplacyjny charakter. Kościół jest dziś ważnym miejscem kultu i świadectwem burzliwych dziejów zakonów na ziemi kłodzkiej.
- **kolegium jezuickie, ob. I LO im. Bolesława Chrobrego oraz plebania, pl. Kościelny 8, 9/ul. Wojska Polskiego 11** – powstało w XVII wieku jako placówka edukacyjna prowadzona przez jezuitów, związana z sąsiednim kościołem Wniebowzięcia NMP. Było jednym z najważniejszych ośrodków nauki i kultury w Kotlinie Kłodzkiej, kształcąc elity regionu. Budynek wzniesiono w stylu barokowym, z charakterystyczną monumentalną fasadą i dziedzińcem. Po kasacie zakonu jezuickiego obiekt pełnił różne funkcje, jednak jego charakter edukacyjny został zachowany. Dziś mieści się tu renomowane I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego.
- **konwikt jezuitów pw. św. Ałojzego Gonzagi, ob. Muzeum Ziemi Kłodzkiej, ul. Łukasiewicza 4** – budowla powstała w XVII w. jako internat dla uczniów kolegium jezuickiego. Konwikt służył młodzieży szlacheckiej i mieszczańskiej, zapewniając nie tylko edukację, ale i wychowanie w duchu kontreformacji. Obiekt wyróżnia się barokową architekturą z elementami dekoracyjnymi typowymi dla epoki. Po kasacie jezuitów budynek pełnił różne funkcje administracyjne, a w XX w. został przekształcony w muzeum. Obecnie mieści Muzeum Ziemi Kłodzkiej, które gromadzi i prezentuje zabytki sztuki, historii oraz kultury regionu.
- **mury miejskie** – mury obronne Kłodzka zaczęto wznosić w XIII w., niedługo po lokacji miasta, aby chronić je przed najazdami i zabezpieczyć szlaki handlowe prowadzące przez Kotlinę Kłodzką. Początkowo były to wały ziemne i palisady, które stopniowo zastępowano murami kamiennymi. System fortyfikacji był rozbudowywany w kolejnych stuleciach – powstały baszty, bramy miejskie i fosa, które uczyniły Kłodzko jednym z lepiej ufortyfikowanych ośrodków na pograniczu czesko-śląskim. W późnym średniowieczu mury powiązano z zamkiem i stanowiły one integralną część całego systemu obronnego. Choć wiele fragmentów uległo zniszczeniu w czasach nowożytnych i podczas budowy Twierdzy Kłodzkiej, do dziś zachowały się znaczące partie murów oraz relikty dawnych baszt, które przypominają o obronnym charakterze miasta. Obecnie stanowią one cenny element krajobrazu starówki i świadectwo średniowiecznych dziejów Kłodzka.
- **Twierdza Kłodzko, ul. Grodzisko 1** – to jeden z najcenniejszych zabytków architektury militarnej w Polsce, usytuowany na dominującym nad miastem wzgórzu. Jej początki sięgają średniowiecza, jednak obecny kształt nadano jej w XVII i XVIII w. podczas rozbudowy w stylu nowożytnych fortyfikacji bastionowych. Zespół obejmuje forty główne, system bastionów, rawelinów, kazamaty oraz rozbudowaną sieć podziemnych chodników minerskich. Twierdza wyróżnia się monumentalnością, rozległością i doskonałym wykorzystaniem naturalnych warunków terenowych do celów obronnych. Obecnie stanowi atrakcję turystyczną, udostępnioną do zwiedzania wraz z trasą podziemną i punktami widokowymi. Jej dobrze zachowany układ przestrzenny i detale architektury militarnej czynią z niej unikatowy przykład nowożytnych fortyfikacji w Europie.
- **zespół fortów Owcza Góra** – stanowią integralną część systemu obronnego Twierdzy Kłodzkiej, powstałego w XVIII w. w okresie panowania pruskiego. Zbudowane zostały według projektu inżyniera Gerarda Korneliusa von Walrave, jako uzupełnienie głównej twierdzy na Górze Zamkowej. Ich zadaniem była kontrola doliny Nysy Kłodzkiej oraz blokowanie strategicznej drogi prowadzącej ze Śląska do Czech. Forty miały charakter bastionowy i były połączone z twierdzą linią umocnień, co pozwalało na wspólną obronę całego kompleksu. W XIX w. dodatkowo je modernizowano, dostosowując do wymogów

nowoczesnej artylerii. Do dziś zachowały się fragmenty tych umocnień, stanowiące unikalne świadectwo pruskiej sztuki fortyfikacyjnej i ważny element krajobrazu militarnego Kłodzka.

- **Przedmieście Ząbkowickie** – unikatowy kompleks XVIII-wiecznych, miejskich budowli fortecznych: koszarowych, magazynowych, szpitalnych i produkcyjnych, częściowo ufortyfikowanych, wypełniających przestrzeń przedmieścia; połączonych komunikacyjnie z Twierdzą i otoczonych umocnieniami: od północy linią łącznikową z Baterią Ząbkowicką i Bramą Ząbkowicką zewnętrzną a od południa kurtynowym murem linii łącznikowej z furtami fortecznymi i Bramą Ząbkowicką Wewnętrzną). Mimo zmian zachował się dawny układ komunikacyjny, związany z przebiegiem drogi wylotowej. W krajobrazie widoczne są relikty starszej zabudowy oraz elementy nowszej urbanistyki. Przedmieście Ząbkowickie pozostaje ważnym świadectwem rozwoju przestrzennego Kłodzka na południowym przedpolu miasta.
- **ratusz, pl. Bolesława Chrobrego 1,2,3** – jest centralnym i najważniejszym obiektem administracyjnym miasta. Jego początki sięgają średniowiecza, jednak obecna, neorenesansowa forma pochodzi z 2 połowy XIX w., kiedy dokonano gruntownej przebudowy. Budowla wzniesiona została na planie nieregularnym, z dominującą wieżą zegarową, która stanowi charakterystyczny akcent w panoramie miasta. Elewacje bogato zdobione są detalem architektonicznym, w tym portalami, obramieniami okiennymi i dekoracją rzeźbiarską. Ratusz do dziś pełni funkcję siedziby władz miejskich, a jednocześnie pozostaje jednym z najbardziej reprezentacyjnych zabytków Kłodzka. Jego monumentalna bryła i bogata forma architektoniczna świadczą o aspiracjach i znaczeniu miasta w XIX stuleciu. Po zachodniej stronie ratusza stoi wotywna figura Najświętszej Marii Panny. Upamiętnia ona dwa tragiczne wydarzenia które dotknęły miasto. Najpierw w 1676 r. miasto nawiedził straszny pożar który uszkodził wiele budynków, w tym m.in. Kłodzką Tawernę. Następnie wiosną 1680 r. dotarła do miasta epidemia dżumy, która w ciągu niespełna dziesięciu miesięcy pochłonęła życie 1479 jego mieszkańców. Kolumna otoczona jest kamienną balustradą z furtą pośrodku i czterema kamiennymi postumentami, na której stoją święci: Franciszek Ksawery, Karol Boromeusz, Roch i Sebastian. Uważani byli oni za patronów chroniących przed chorobami zakaźnymi. Poniżej w centralnym punkcie znajduje się nisza z leżącą figurą św. Rozalii nad którą czuwają posągi Archanioła Gabriela, Anioła Stróża Miasta, świętych: Floriana i Józefa. Najważniejszą częścią tego zabytku jest wysoka kolumna z osobnym postumentem, na której znajduje się posąg Najświętszej Panny Marii. Balustrada pierwotnie zamknięta była kratą z dwoma orłami habsburskimi, która znajduje się obecnie w Muzeum Ziemi Kłodzkiej.
- **pałac Wallisów, ul. Czeska 30** – to okazała rezydencja miejska wzniesiona w XVIII w., związana z bogatą rodziną kupiecką Wallisów. Budynek został zaprojektowany w stylu barokowo-klasycystycznym, z późniejszymi przekształceniami w XIX w. Posiada prostokątny rzut, zwartą bryłę i reprezentacyjną fasadę z rytmicznie rozmieszczonymi oknami oraz centralnie umieszczonym portalem wejściowym. Elewacja zdobiona jest pilastrami i profilowanymi obramieniami okiennymi, co nadaje całości harmonijny i elegancki charakter. Wnętrza pierwotnie pełniły funkcję mieszkalno-reprezentacyjną, a pałac stanowił symbol prestiżu właścicieli. Dziś obiekt pozostaje jednym z cenniejszych przykładów architektury rezydencjonalnej w Kłodzku.
- **gotycki most św. Jana na rz. Młynówce; p/ul. Wita Stwosza** – wzniesiony został w XIV w. z kamienia, jako element średniowiecznego traktu handlowego, pełniący funkcję przeprawy przez odnogę Nysy Kłodzkiej. Konstrukcja ma formę kilkuprzęsłowego mostu o masywnych filarach, z charakterystyczną balustradą kamienną. Na jego balustradach umieszczono barokowe figury świętych i patronów, co nadaje budowli szczególną wartość artystyczną i sakralny charakter. Most nazywany bywa „małym Karlowym Mostem” ze względu na podobieństwo do praskiego pierwowzoru. Do dziś stanowi ważny element historycznego krajobrazu Kłodzka i jedną z jego największych atrakcji turystycznych.

- **liczne kamienice z zabudowy starego miasta** – tworzą zwarty i malowniczy zespół urbanistyczny o średniowiecznym rodowodzie. Ich układ przestrzenny związany jest z rynkiem i dawnymi traktami handlowymi, co nadaje tej części miasta historyczny charakter. Zabudowa reprezentuje różne style architektoniczne – od gotyckich i renesansowych kamienic przebudowywanych w późniejszych epokach, po bogato zdobione fasady barokowe i klasycystyczne. Charakterystyczne są wąskie, kilkukondygnacyjne bryły, często z podcieniami i dekorowanymi portalami. Wiele budynków zachowało oryginalne detale, takie jak obramienia okienne, sztukaterie czy malowane fasady. Kamienice te stanowią cenny zespół zabytkowy, będący świadectwem wielowiekowego rozwoju miasta i jego znaczenia handlowo-administracyjnego.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to tradycja, żywe przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Jest to niezmiernie ważny aspekt dziedzictwa kulturowego, istotny w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Dziedzictwo niematerialne obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język – jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., kładzie nacisk na ochronę praktyk, wyobrażeń, przekazów, wiedzy i umiejętności oraz na związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową. Dziedziczenie tradycji, jej utrwalanie i przekazywanie kolejnym pokoleniom stanowi zasadniczą formę jej ochrony. W projekcie Programu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, założono wdrożenie celowych działań, które powinny odbywać się na płaszczyźnie krajowej, regionalnej i lokalnej.

Kłodzko, stolica historycznej ziemi kłodzkiej, to nie tylko zabytki materialne i bogata historia architektoniczna, lecz również niezwykle cenne dziedzictwo niematerialne, które kształtuje tożsamość lokalnej społeczności i przyciąga turystów. Składają się na nie tradycyjne produkty regionalne, legendy i podania, działalność instytucji kultury oraz coroczne wydarzenia kulturalne, dzięki którym miasto żyje własnym, niepowtarzalnym rytmem.

• PRODUKTY TRADYCYJNE I REGIONALNE

Ziemia kłodzka słynie z produktów spożywczych i rzemieślniczych, które od pokoleń związane są z lokalną kulturą. Do najbardziej znanych należą:

- miody sudeckie – wytwarzane w oparciu o bogactwo roślinności Kotliny Kłodzkiej, cenione za wysoką jakość i aromat;
- chleb kłodzki – tradycyjnie wypiekany na zakwasie, z chrupiącą skórką, stanowiący element regionalnej kuchni;
- nalewki i piwa regionalne – w tym wyroby małych browarów, które nawiązują do średniowiecznych tradycji piwowarstwa w Kłodzku;
- rzemiosło artystyczne – wyroby ceramiczne, hafty i rękodzieło, sprzedawane często na lokalnych jarmarkach.

Te produkty wpisują się w tradycję pogranicza, gdzie przenikały się wpływy polskie, czeskie i niemieckie.

• LOKALNE LEGENDY

Kłodzko jest miastem bogatym w podania i legendy, które przez wieki przekazywane były ustnie i do dziś stanowią część dziedzictwa niematerialnego. Do najpopularniejszych należą:

- legenda o kamiennym moście gotyckim, tzw. moście Św. Jana – według podań budowniczy mostu zawarł pakt z diabłem, który zażądał duszy pierwszego przechodnia. Mieszkańcy oszukali go, wypuszczając na most koguta, dzięki czemu miasto uniknęło przekleństwa;
- opowieści o podziemiach Kłodzka – przez stulecia pod miastem powstawała rozległa sieć korytarzy, w których według legend ukryte są skarby i duchy dawnych mieszkańców;
- legenda o Valesce – niezwykle pięknej i silnej pogańskiej władczyni grodu – Kłodzka, która potrafiła wystrzelić strzałę z łuku na odległość 8 km i łamała podkowy jedną dłonią;
- legenda o studni Tumskiej i wiele innych związanych z Twierdzą Kłodzko (m.in. o Janie Żiźce i studni Piekarskiej).

• INSTYTUCJE KULTURY

Kłodzko jest ważnym ośrodkiem kulturalnym Kotliny Kłodzkiej. Funkcjonują tu instytucje, które nie tylko gromadzą i chronią dziedzictwo, ale także animują życie kulturalne:

- **Muzeum Ziemi Kłodzkiej** – omówione w rozdziale 5.5.
- **Kłodzki Ośrodek Kultury** – mieszczący się przy pl. Władysława Jagiełły 1 w zabytkowym budynku dawnego teatru, jest główną instytucją kulturalną miasta. Organizuje różnorodne wydarzenia, takie jak koncerty, spektakle teatralne, wystawy sztuki czy pokazy filmowe. Ważnym elementem działalności są cykliczne imprezy, m.in. festiwale muzyczne, przeglądy teatralne i konkursy artystyczne. Ośrodek prowadzi także sekcje i pracownie tematyczne, rozwijając zainteresowania mieszkańców w dziedzinie muzyki, plastyki, fotografii czy tańca. Prowadzi działalność edukacyjną, oferując warsztaty i zajęcia integrujące społeczność lokalną. Instytucja wspiera lokalnych twórców, promuje kulturę regionalną i współpracuje z innymi ośrodkami kultury oraz szkołami.
- **Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marii Dąbrowskiej w Kłodzku** – z główną siedzibą pl. Bolesława Chrobrego 1 w budynku kłodzkiego ratusza (z Filii nr 1 Pod Pegazem poł. w Kłodzku przy ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego 1) pełni funkcję ważnego ośrodka wiedzy i kultury w mieście. Gromadzi i udostępnia bogaty księgozbiór obejmujący literaturę piękną, popularnonaukową i regionalną, stanowiąc cenne źródło informacji o historii i tradycjach regionu. Instytucja organizuje spotkania autorskie, konkursy literackie, lekcje biblioteczne oraz wydarzenia edukacyjne, promując czytelnictwo wśród mieszkańców. Biblioteka wykorzystuje także nowoczesne technologie, udostępniając zbiory cyfrowe i katalogi online. Jest miejscem integracji społecznej, oferując przestrzeń do nauki, pracy i rozwoju zainteresowań kulturalnych.
- **Galeria Sztuki pARTer (Kłodzki Ośrodek Kultury)** – zlokalizowana przy pl. Władysława Jagiełły 1, działa w ramach Kłodzkiego Ośrodka Kultury. Prezentuje szeroki wachlarz twórczości – od fotografii, przez sztukę multimedialną, po różnorodne techniki plastyczne, wystawiając zarówno artystów krajowych, jak i zagranicznych. Galeria pełni także funkcję edukacyjną – organizuje lekcje muzealne, wernisaże i spotkania z twórcami, co sprzyja integracji lokalnej społeczności artystycznej. Imprezy kulturalne i festiwale.

Kłodzko znane jest z licznych wydarzeń cyklicznych, które przyciągają mieszkańców i turystów, m.in.:

- Dni Kłodzka – święto miasta z koncertami, jarmarkami i wydarzeniami plenerowymi;
- Dni Twierdzy Kłodzkiej – to coroczne widowisko historyczne, które odbywa się w drugi weekend sierpnia i należy do największych atrakcji miasta. Wydarzenie gromadzi kilkuset rekonstruktorów, prezentujących życie wojskowe od średniowiecza po II wojnę światową. Na terenie twierdzy przygotowywane są obozy żołnierskie, stoiska historyczne oraz ekspozycje sprzętu militarnego, a ulicami miasta przechodzi barwny przemarsz wojsk z orkiestrą dudziarzy. Kulminacyjnym punktem obchodów jest rekonstrukcja bitwy,

wzbogacona pokazami kawalerii i efektowną oprawą muzyczną. Całość tworzy niezwykle spotkanie z historią, które co roku przyciąga tłumy turystów i mieszkańców regionu.

- Noc Muzeów w Muzeum Ziemi Kłodzkiej – otwarcie wystaw i wydarzeń artystycznych dla szerokiej publiczności;
- Nocne Zwiedzanie Miasta;
- Targi Staroci;
- Kłodzka Jesień Teatralna;
- Dolnośląski Festiwal Muzyczny,
- Dolnośląski Konkurs Recytatorki „Pegazik”;
- Dzień Akordeonu;
- Kłodzki Festiwal Muzyczny GITARIADA;
- Dni Kłodzka;
- Wratislavia Catas;
- Zaduszki Wokalne;
- Noc Świętojańska;
- Kwiaty Lata – konkurs połączony z wystawą;
- Festiwal Góry Literatury;
- Lekcje Śpiewania Pieśni Patriotycznych;
- Kłodzka Potańcówka;
- Jarmark Świąteczny;
- Polski Rajd Legend;
- eventy realizowane w ramach Kłodzkiego Inkubatora Przedsiębiorczości, w tym Eko-Pikniki (promocja produktów regionalnych);
- Akcja Fort Owcza Góra i towarzyszące jej imprezy plenerowe i seminaria naukowe;
- imprezy realizowane przez m.in. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kłodzkiej oraz Uniwersytet III Wieku;
- jarmarki i festyny historyczne – nawiązujące do średniowiecznych i nowożytnych tradycji kupieckich Kłodzka;
- festiwale folklorystyczne i koncerty muzyki poważnej oraz popularnej – organizowane w przestrzeni miejskiej i zabytkowych wnętrzach.

W mieście aktywnie działa **Punkt Informacji Turystycznej**, który mieści się w pawilonie wejściowym do Podziemnej Trasy Turystycznej (ul. Czeska). Dla turystów i mieszkańców miasta dostępne są informacje o atrakcjach turystycznych, szlakach turystycznych w postaci bezpłatnych ulotek, broszur i informatorów. W punkcie można również uzyskać praktyczne informacje o obiektach noclegowych, gastronomicznych, czy połączeniach komunikacyjnych. W Informacji Turystycznej prowadzona jest także sprzedaż przewodników, map, widokówek oraz gadżetów dotyczących Kłodzka i regionu.

• TURYSTYKA KULTUROWA

Dziedzictwo niematerialne Kłodzka silnie wspiera rozwój turystyki. Turyści odwiedzają miasto nie tylko dla zabytków, takich jak Twierdza Kłodzka czy gotycki kościół Wniebowzięcia NMP, lecz również by uczestniczyć w lokalnych tradycjach i wydarzeniach. Dużym zainteresowaniem cieszy się trasa turystyczna przez podziemia Kłodzka, która łączy elementy legend z materialnym dziedzictwem archeologicznym. Wydarzenia kulturalne, kuchnia regionalna oraz żywe tradycje pogranicza sprawiają, że Kłodzko pełni funkcję centrum turystyki kulturowej w całej Kotlinie Kłodzkiej.

Przez obszar miasta Kłodzka wiodą szlaki posiadające zarówno walory turystyczno-krajobrazowe, ale pełniące równocześnie jedną z form popularyzowania i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

W 1986 r. Rada Europy ogłosiła Drogę św. Jakuba pierwszym europejskim szlakiem o wielkim znaczeniu kulturowym. Zaapelowano do władz, instytucji oraz obywateli o odtwarzanie szlaków jakubowych i przywrócenie ich dawnego znaczenia. Na terenie Polski, jako pierwszą odtworzono Dolnośląską Drogę św.

Jakuba łączącą Jakubów k. Głogowa ze Zgorzelcem (2005 r.). **Kłodzka Droga Świętego Jakuba** została otwarta 11 kwietnia 2014 r. w Bystrzycy Kłodzkiej, jako rozszerzenie zakresu Drogi św. Jakuba „Via Regia”: Wrocław – Legnica – Zgorzelec. Droga Kłodzka nawiązuje do dawnych traktów komunikacyjnych oraz szlaków pielgrzymkowych do dwóch sanktuariów Ziemi Kłodzkiej: Wambierzyc i Góry Iglicznej. Ta część trasy liczy ponad 80 km: Międzygórze – Sanktuarium MB Śnieżnej na Iglicznej – Marianówka – Pławnica – Bystrzyca Kłodzka – Zabłocie – Gorzanów – Żelazno – Krosnowice – Kłodzko z kaplicą św. Jakuba, która od roku 1500 (zachował się stosowny dokument papieża Aleksandra VI) cieszy się rangą sanktuarium) – Korytów – Piskowice – Ścinawka Dolna – Raszków – Wambierzyce – Nowy Świat – Radków – Zalew na rzece Pośna do granicy z Czechami /Studena/ – Broumov.

Szlaki turystyczno-edukacyjne:

- **Podziemna Trasa Turystyczna** – im. 1000-lecia Państwa Polskiego została wytyczona w labiryncie kłodzkich podziemi w latach 60. XX w. Prowadzi od ul. Czeskiej u podnóża twierdzy do ul. Zawiszy Czarnego i ma długość ok. 600 m. Ciekawa jest zarówno historia powstawania tych rozległych piwnic, jak i utworzenia w nich trasy turystycznej. Średniowieczne Kłodzko rozwijało się u podnóża grodu na Górze Fortecznej, korzystając ze swojego położenia na skrzyżowaniu szlaków handlowych. Kupcy i rzemieślnicy budowali tu domy w obrębie murów, a w ich kamieniczkach mieściły się mieszkania i warsztaty. Ze względu na częste pożary zaczęto drążyć pod nimi piwnice, które służyły do przechowywania żywności, piwa i towarów, a także jako schronienie podczas wojen. Z czasem powstała rozległa, kilkukondygnacyjna sieć korytarzy i komór sięgających nawet 30 m głębokości. Po II wojnie światowej pamięć o podziemiach zanikła i dopiero w latach 50. XX w. odkryto ich znaczenie, gdy kamienice starówki zaczęły osuwać się i pękać.
W 1958 r. podziemia zbadali specjaliści z Akademii Górniczo-Hutniczej, którzy opracowali plany ich zabezpieczenia. Od 1962 r. górnicy z Wałbrzycha stopniowo odwadniali i wypełniali korytarze, stabilizując grunt i ratując zabytkową zabudowę. Jednocześnie pojawił się pomysł pozostawienia fragmentu podziemi dla celów turystycznych. W 1966 roku wytyczono trasę imienia Tysiąclecia Państwa Polskiego, a w 1976 r. udostępniono ją zwiedzającym. Dziś Podziemna Trasa Turystyczna pozwala poznać życie dawnych mieszkańców Kłodzka, odwiedzając piekarnię, kantor kupiecki, karczmę czy mroczną katownię.
- **historyczna ścieżka edukacyjna wokół Twierdzy pn. „Zwiększenie dostępności do zasobów kulturowych Ziemi Kłodzkiej poprzez odtworzenie historycznej ścieżki w granicach obiektu Twierdzy Kłodzko wraz z infrastrukturą towarzyszącą – adaptacja pomieszczeń oraz terenów otwartych na cele wystawiennicze, edukacyjne i kulturalne”.**
- **Twierdza Kłodzko** z trasami: naziemna z donjonem, stokami Twierdzy oraz podziemna z chodnikami kontrminowymi (tunelowymi).
- **szlak turystyczny: Krosnowice – Kłodzko Miasto (Stacja kolejowa) – Szyndzielnia – Kostra – Obszerna – Jedlak – Kłodzka Góra – do szlaku niebieskiego (E-3).** dług.15,2 km. (oznaczony kolorem żółtym)
- **szlak spacerowy „Dookoła Gminy Kłodzko” im. Kazimierza Rzewuskiego: Kłodzko – Boguszyn – Wysoka Droga – Wojciechowice – Zajazd „Kukułka” – Jaskowa Dolna – Marcinów – Krosnowice – Starków – Stary Wielisław – Szalejów Dolny – Roszyce – Ruszowice – Piskowice – Bierkowice – Łączna – Kłodzko** – długości 53,2 km.
- **szlak łącznikowy ze szlakiem Spacerowym im. Kazimierza Rzewuskiego „Dookoła Gminy Kłodzko”:** Kłodzko (stacja kolejowa Kłodzko Miasto) – Moniuszki – Chełmońskiego -ul. Kolejowa długości 0,7 km.
- **szlak spacerowy: Kłodzko** (ul. Mariańska) – **Mariańska Górka** długości 0,7 km.
- **Niebieska Trasa Turystyczna** – trasa, wzdłuż której można obejrzeć między innymi fontannę, Ratusz, dawną Tawernę, dawną Łaźnię, Stoki Bojowe, Kamień Napoleona, Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, dawną synagogę Żydowską oraz Muzeum Ziemi Kłodzkiej.

- **Zielona Trasa Turystyczna** – szlak, dzięki któremu można zobaczyć mury obronne miasta, kolegiatę jezuicką, kościół WNMP, dawny cmentarz, Czarną Bramę, zabytkowe kamienice, pomnik Nepomucena, renesansowe portale oraz Muzeum Ziemi Kłodzkiej.
- **Czerwona Trasa Turystyczna** – oferująca na swej drodze: Kamienice („pod wilkiem”, „pod jeleniem”, „pod murzynem”, nr 1, nr 5, „Jaś i Małgosia”, „z lwem”), kościół Matki Boskiej Różańcowej, most gotycki, fontannę, ratusz, dawną tawernę, Kolumnę Maryjną, Czarną Bramę, dawny cmentarz, kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, pomnik Nepomucena oraz kolegiatę Jezuicką.

W Kłodzku ciekawą atrakcją jest **Park Miniatur Minieuroland**. Na powierzchni ponad 20 000 m² rozciąga się Minieuroland – park miniatur połączony z arboretum, w którym można podziwiać ponad 40 misternie wykonanych makiet zabytków oraz unikalną roślinność sprowadzoną z najlepszych szkółek w Polsce, Belgii i Holandii. Szczególną atrakcją jest odbywający się od czerwca do listopada Festiwal Kwiatów, podczas którego park zdobi ponad 70 tysięcy kwiatów jednorocznych. W tym czasie Minieuroland zamienia się w największy ogród kwiatowy w Polsce, zachwycający kolorami i kompozycjami roślinnymi. Na terenie obiektu znajdują się altanki, strefy relaksu, punkty gastronomiczne i plac zabaw dla dzieci. Zwiedzanie uatrakcyjnijają bezpłatna aplikacja mobilna oraz gra terenowa w formie paszportu-pamiątki.

Wśród miniatur szczególne miejsce zajmują zabytki Kłodzka i okolic, które inspirują do odkrywania regionu w rzeczywistości, w tym monumentalnej Twierdzy Kłodzkiej. Park jest dostosowany do potrzeb rodzin i osób z niepełnosprawnościami – szerokie alejki umożliwiają wygodne spacer z wózkami dziecięcymi i komfortowe poruszanie się na wózkach inwalidzkich.

Turyści mogą skorzystać z aplikacji mobilnej „**smartcity KŁODZKO**”. To praktyczny i nowoczesny przewodnik turystyczny po mieście. Oferuje propozycje tras pieszych, które zostały oznaczone na mapie dostępnej także w trybie offline. Dzięki technologii GPS użytkownik może śledzić swoją aktualną pozycję i wygodnie podążać wybraną trasą.

W aplikacji znajdują się opisy zabytków, atrakcji turystycznych i innych ciekawych obiektów, wzbogacone o fotografie. Oprócz walorów turystycznych program uwzględnia również informacje praktyczne – takie jak baza noclegowa, gastronomia, bankomaty czy parkingi z podglądem kamer. Dodatkowym atutem są aktualności i kalendarz wydarzeń kulturalnych, dzięki którym mieszkańcy i turyści mogą być na bieżąco z tym, co dzieje się w Kłodzku.

5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Kłodzko, jedno z najstarszych i najważniejszych miast historycznego hrabstwa kłodzkiego, od wieków stanowi centrum życia kulturalnego i administracyjnego regionu. Bogata i wielowątkowa przeszłość miasta – sięgająca czasów średniowiecza, kiedy Kłodzko było istotnym punktem handlowym i strategicznym – pozostawiła po sobie liczne zabytki architektury, rzemiosła artystycznego oraz sztuki sakralnej. Dzisiejsze kolekcje muzealne oraz prywatne zbiory stanowią niezwykle cenne źródło wiedzy o historii tego obszaru, jego wielonarodowej społeczności oraz przemianach kulturowych, jakie zachodziły tu przez stulecia.

Zgromadzone w kłodzkich instytucjach eksponaty – od średniowiecznych rzeźb i malarstwa ołtarzowego, poprzez zabytkowe dokumenty i kartografię, aż po pamiątki codziennego życia mieszczan – dokumentują dzieje miasta i regionu w szerokim kontekście europejskim. Szczególne znaczenie ma działalność Muzeum Ziemi Kłodzkiej, które od lat gromadzi, konserwuje i prezentuje zabytki związane z historią, sztuką oraz kulturą materialną Kotliny Kłodzkiej.

Muzeum Ziemi Kłodzkiej jest instytucją kultury o charakterze regionalnym, której celem jest dokumentowanie, ochrona i popularyzacja dziedzictwa historycznego oraz artystycznego Kotliny Kłodzkiej. Siedziba muzeum mieści się w dawnym kompleksie klasztornym jezuitów przy ul. Ignacego Łukasiewicza 4, w samym centrum miasta. Zakres działalności obejmuje gromadzenie, opracowywanie i eksponowanie zbiorów związanych z historią Kłodzka oraz całego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem sztuki, rzemiosła artystycznego, piśmiennictwa i życia codziennego mieszkańców. Instytucja organizuje wystawy stałe i czasowe, w tym ekspozycje poświęcone dziejom miasta, twórczości artystycznej oraz wyjątkowej kolekcji

szkła artystycznego. Prowadzi także działalność edukacyjną, przygotowując lekcje muzealne, warsztaty i spotkania tematyczne dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Ważnym elementem jej pracy jest działalność naukowo-badawcza, obejmująca opracowania historyczne i konserwację zbiorów. Muzeum bierze udział w projektach kulturalnych o zasięgu regionalnym i międzynarodowym, promując bogatą tradycję ziemi kłodzkiej. Obiekt jest dostępny dla zwiedzających przez cały rok i stanowi jedną z głównych atrakcji turystycznych miasta. Dzięki różnorodności zbiorów oraz szerokiej ofercie programowej muzeum pełni rolę centrum kultury, w którym historia łączy się ze współczesnością.

Przedstawienie zabytków znajdujących się w kłodzkich zbiorach muzealnych i innych ma na celu nie tylko ukazanie bogactwa lokalnego dziedzictwa, ale również zwrócenie uwagi na jego rolę w kształtowaniu tożsamości regionalnej i ochronie pamięci historycznej. Analiza tych zasobów pozwala dostrzec, w jaki sposób przeszłość miasta jest zachowywana i interpretowana we współczesnym dyskursie kulturowym.

5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Miasta Kłodzko funkcjonują trzy z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Miasta Kłodzko znajdują się 115 zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, w tym 7 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 1.) Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Kłodzko

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	KAMIENICA	Armii Krajowej	1	1611 r., XIX w.	A/4343/1074/Wł	30.11.1984
2	KAMIENICA	Armii Krajowej	11	ok. 1730 r., pocz. XX w.	A/4344/1012	09.01.1964
3	KAMIENICA	Armii Krajowej	2	1885 r.	A/4342/1075/Wł	30.11.1984
4	KAMIENICA	Armii Krajowej	29	XVIII, XIX/XX w., 1975 r.	A/4337/1225/Wł	16.06.1987
5	KAMIENICA	Armii Krajowej	31	2 poł. XVIII, XIX/XX w., 1975 r.	A/4339/1078/Wł	3.12.1984
6	KAMIENICA	Armii Krajowej	33	XVIII w, XIX w., 1975 r.	A/4340/1079/Wł	3.12.1984
7	KAMIENICA	Armii Krajowej	5	2 poł. XIX w.	A/4341/1076/Wł	30.11.1984
8	KAMIENICA	Armii Krajowej	6	XVII w., 1899 r., 1912 r.	A/4338/1061/Wł	30.11.1984
9	DOM MIESZKALNY	Bł. Ks. Gerharda Hirschfeldera 2, d. Łukasiewicza	2	XVI, XVIII, XX w.	A/4377/1222/Wł	16.06.1987
10	CMENTARZ ŻYDOWSKI	Bohaterów Getta	18	1833 r.	A/740	22.03.2006
11	PAŁAC CZYNSZOWY	Bohaterów Getta	3	k. XIX w.	A/5817	29.03.2012
12	OFICyna MIESZKALNA	Braci Gierymskich	1	XVII, pocz. XX w. 2 poł. XIX w.	A/4366/1635/Wł	1.12.1998
13	KAMIENICA Z MASARNIĄ NA PARTERZE	Braci Gierymskich	10	XIX/XX w.	A/4363/1057/Wł	30.11.1984
14	KAMIENICA	Braci Gierymskich	12	1912 r.	A/4364/1058/Wł	30.11.1984
15	DOM MIESZKALNY I	Braci Gierymskich	14	2 poł. XVIII, XIX/XX	A/4365/1059/Wł	30.11.1984

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
	GOSPODA "POD LWEM"			w.		
16	KAMIENICA	Braci Gierymskich	6	pocz. XVIII, pocz. XX w.	A/4361/1055/Wł	30.11.1984
17	KAMIENICA "POD KOZŁEM"	Braci Gierymskich	8	ok. 1600 r., pocz. XX w.	A/4362/1013	9.01.1964
18	WILLA, ob. DOM MIESZKALNY WIEŁORODZINNY	Chopina	1	1902 r.	A/6166	30.01.2020
19	WIEŻA RATUSZOWA	Chrobrego B. pl.		2 poł. XVI, XVII, 1890 r.	A/4348/738	13.09.1960
20	RATUSZ	Chrobrego B. pl.	1, 2, 3	XIV - XVIII, 1890 r.	A/4349/776/Wł	14.05.1981
21	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	11	XVIII, k. XIX w.	552/A/05/1-2	11.08.2005
22	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	12	XVIII, XIX w.	550/1-2/A/05	2.08.2005
23	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl.	12a	XVIII, XIX w.	550/1-2/A/05	2.08.2005
24	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	13	XVIII, pocz. XIX w.	A/4354/1081/Wł	3.12.1984
25	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	14	XVIII, k. XIX w.	551/A/05	2.08.2005
26	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	14a	XVIII, 2 poł. XIX w.	551/A/05	2.08.2005
27	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	15	1585-1588, ok.. 1700 r., XX w.	A/4355/1640	12.04.1966
28	DOM HANDLOWY	Chrobrego B. pl.	19	XVIII, pocz. XX w., 1980 r.	736/A/06	17.02.2006
29	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	32	k. XVII, pocz. XX w., po 1945 r.	A/4357/1067/Wł	30.11.1984
30	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	34	2 poł. XVI, ok. 1800 r., pocz. XX w.	A/4358/1068/Wł	3.12.1984
31	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	35	2 poł. XVI, ok. 1800 r., pocz. XX w.	A/4359/1069/Wł	3.12.1984
32	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	36	2 poł. XVI, ok. 1700 , 1886 r.	A/4360/1070/Wł	3.12.1984
33	BANK	Chrobrego B. pl.	4	k. XIX w.	A/4350/1071/Wł	3.12.1984
34	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	5	pocz. XVIII, k. XIX w.	A/4351/1072/Wł	3.12.1984
35	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	6	XVI, XVIII, k. XIX, XX w.	A/1074/1-3	11.07.2008
36	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	7	XVII, XIX w.	633/A/05/1-2	20.10.2005
37	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl.	7a	XVII, XIX w.	633/A/05/1-2	20.10.2005
38	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	8	1865 r., pocz. XX w.	A/4352/1554/Wł	13.03.1997
39	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl.	8a	k. XVIII w.	A/1062	23.05.2008
40	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	9	XVII, poł. XIX w.	A/4353/1080/Wł	3.12.1984
41	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl. / Nad Kanałem	11a	XVIII w.	552/A/05/1-2	11.08.2005
42	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl. / Nad Kanałem	5a	XVI w., XVIII w.	A/1074/1-3	11.07.2008
43	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl. / Nad Kanałem	6a	XVIII	A/1074/1-3	11.07.2008
44	BROWAR	Czeska	21	1869, 1921 r.	A/923	9.10.2006
45	PAŁAC MIEJSKI WALLISÓW	Czeska	30	ok. 1720, 1918 r.	A/4378/1108	25.05.1964
46	KAMIENICA	Czeska	32	pocz. XVIII w., 1869 r.	A/1085	3.10.2008
47	DOM MIESZKALNY BARONÓW VON FITSCHEN	Czeska	34	XVI, 1737 r., k. XIX w.	A/4379/1062/Wł	3.12.1984
48	KLASZTOR	Czeska	36	XVI, XVIII, XIX w.	1065/Wł	3.12.1984
49	DOM MIESZKALNY	Czeska	38	XVII/XVIII, XIX/XX	A/4381/1064/Wł	3.12.1984

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
				w.		
50	DOM MIESZKALNY	Czeska	40	XVI, XVIII, k. XIX w.	A/4382/1063/Wł	3.12.1984
51	MŁYN Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ w zespole młyna	Daszyńskiego	18	XVIII/XIX w.	A/6048	24.05.2017
52	BUDYNEK TURBINOWNI w zespole młyna	Daszyńskiego	18	1923 r.	A/6048	24.05.2017
53	ŁAŹNIA MIEJSKA Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ	Florian Szarego	4	1906 r.	A/4383/1629/Wł	1.10.1998
54	KOŚCIÓŁ KLASZTORNY MINORYTÓW	Franciszkański pl.	1	1628 - 1631, 1711, pocz. XX w.	A/1754/1107	25.05.1964
55	KLASZTOR MINORYTÓW	Franciszkański pl.	1	1678, 1723 - 1744, ok. 1800 r.	A/1754/1107	25.05.1964
56	TWIERDZA GŁÓWNA	Grodzisko		2 poł. XVIII w.	A/4346/691	10.05.1960
57	ZAJAZD "WOLFSSCHLUCHT"	Grottgera	5	XVII, pocz. XX w. 2 poł. XIX w.	A/4366/1635/Wł	1.12.1998
58	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	4	1900 r.	A/4384/1624/Wł	5.06.1998
59	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	6	1900 r.	A/4384/1624/Wł	5.06.1998
60	POCZTA	Jagielly pl.	2	1877 - 1879 r.	A/4391/1082/Wł	3.12.1984
61	KAMIENICA	Jagielly pl.	3	1897 r.	A/4392/1218/Wł	16.06.1987
62	KAMIENICA	Jagielly pl.	4	pocz. XX w.	A/4393/1217/Wł	16.06.1987
63	KAMIENICA	Kościelna	1	poł. XVI, k. XIX w.	A/4385/1220/Wł	16.06.1987
64	KAMIENICA	Kościelna	3	1576 r., 2 poł. XIX, XX w.	A/4386/1219/Wł	16.06.1987
65	KAMIENICA	Kościelna	4	k. XVI, k. XIX w.	A/4387/1227/Wł	16.06.1986
66	KAMIENICA	Kościelna	5	XVI, XVIII, XIX/XX w.	A/4388/1060/Wł	3.12.1984
67	KAMIENICA	Kościelna	6	1 poł. XVIII, pocz. XX w.	A/4389/1226/Wł	16.06.1987
68	BRAMA CMENTARNA "CZARNA" Z GRUPĄ RZEŹBIARSKĄ ŚW. JEZUITÓW	Kościelny pl.		2 poł. XVII w.	A/4336/1073/Wł	3.12.1984
69	KOŚCIÓŁ JOANNITÓW, NAST. JEZUITÓW	Kościelny pl.	1	poł. XIV, pocz. XVI, XVII w.	A/1675/89	29.03.1949
70	PODZIEMNA TRASA TURYSTYCZNA	Kościelny pl.	7	XIV - XVIII w.	A/4347/650/Wł	3.01.1977
71	KOLEGIUM JEZUICKIE	Kościelny pl. 8, 9 i Wojska Polskiego 11		1664 - 1665 r., 1690 r.	A/4327/1014	9.01.1964
72	KAMIENICA	Lutycka	11	pocz. XX w.	A/5820	17.04.2012
73	KONWIKT JEZUICKI ŚW. ALOJZEGO GONZAGI	Łukasiewicza	4	XVII w.	A/4323/994/Wł	3.04.1984
74	OGRÓD przy Muzeum Ziemi Kłodzkiej	Łukasiewicza	4		A/4324/1334/Wł	7.05.1991
75	KOSZARY NR 5	Łukasiewicza	26	1748 - 1751 r.	4374/1049/Wł	30.11.1984
76	MAGAZYN WOJSKOWY NR 1	Łukasiewicza	28	1748 - 1751 r.	A/4375/1050/Wł	30.11.1984
77	MAGAZYN WOJSKOWY NR 2	Łukasiewicza	30	1748 - 1751 r.	A/4376/1051/Wł	3.12.1984
78	KLASZTOR BERNARDYNÓW, OB. FRANCISZKANEK	Łukasiewicza	34	1478 r., 1546 r., 2 poł. XVII w., pocz. XIX w.	A/4326/1467	29.11.1965
79	KOŚCIÓŁ KLASZTORNY	Łukasiewicza	36	XV w., XVII w., 1770 r., 1840 r.	A/4325/690	10.05.1960

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
	BERNARDYNÓW, OB. FRANCISZKANEK, P.W. ŚW. JERZEGO I WOJCIECHA					
80	KAMIENICA	Matejki	11	1739 r., 2 poł. XVII w., ok.1760 r., 1 poł. XIX, XIX/XX w.	A/4369/1053/Wł	30.11.1984
81	KAMIENICA	Matejki	3	1 poł. XVIII, pocz. XX w.	4370/1052/WŁ	3.11.1984
82	KAMIENICA "POD RAKIEM"	Matejki	5	1 poł. XVIII, ok. 1910 r., pocz. XX w.	A/4372/1639/Wł	14.12.1998
83	KAMIENICA	Matejki	7	1 poł. XVIII w., XIX w.	A/4371/1223/Wł	16.06.1987
84	KAMIENICA	Matejki	9	1 poł. XVIII w., 2 poł. XIX w.	A/4373/1637/Wł	1.12.1998
85	DOM MIESZKALNY	Okrzei	20	ok. 1902 r.	A/4390/1348/Wł	31.07.1991
86	BUDYNEK FORTECZNEGO UJĘCIA WODY	Stryjeńskiej	15	k. XV w.	475/A/05	17.01.2005
87	BROWAR "KREUZ BRAUEREI" Z CZEŚCIĄ MIESZKALNĄ	Stryjeńskiej	2	ok. 1760 r., XIX, pocz. XX w.	11/A/00	10.03.2000
88	KAPLICA w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	1870 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
89	BUDYNEK GŁÓWNY w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	ok. 1880 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
90	BUDYNEK ODDZIAŁU WEWNĘTRZNEGO w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	ok. 1886 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
91	BUDYNEK CHORÓB PŁUC I ODDZIAŁU PSYCHIATRYCZNEGO w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	1867 - 1869 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
92	BUDYNEK LABORATORIUM w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	1867-69 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
93	BUDYNEK ODDZIAŁU NEUROLOGICZNEGO WRAZ Z ŁĄCZNIKIEM BRAMNYM w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	po 1910 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
94	BUDYNEK ADMINISTRACYJNY w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	k. XIX w.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
95	KAPLICA - MAUZOLEUM KSIĘCIA JANA ZIEBICKIEGO	Wielisławska	10	1904-1905 r.	820	17.12.1960
96	DOM MŁYNARZA w zespole młyna	Wielisławska	6	1786 r., 3 ćw. XIX w.	A/4397/607/Wł	8.01.1976
97	BRAMA w zespole młyna	Wielisławska	6, 8	4 ćw. XIX w., XVIII w.	A/4397/607/Wł	8.01.1976
98	MŁYN w zespole młyna	Wielisławska	8	1786 r., 1873, 1874, 1906 r., XX w.	A/4397/607/Wł	8.01.1976
99	MOST NA MŁYNÓWCE	Wita Stwosza		k. XIV w., 1626, 1701, 1750 r.	A/4395/59	25.11.1949
100	OFICyna MIESZKALNA	Wodna	1	XVI/XVIII w., XIX w.	A/5882	12.07.2013

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
101	KAMIENICA	Wodna	10	pocz. XX w.	A/4394/1594/Wł	31.12.1997
102	KAMIENICA	Wojska Polskiego	1	ok. poł. XVI w., XVIII, XIX w.	A/4367/1054/Wł	30.11.1984
103	KAMIENICA	Wojska Polskiego	16	XIX/XX w.	A/4368/1362/Wł	5.02.1992
104	MURY OBRONNE	-			A/4345/688	10.05.1960
105	ZESPÓŁ FORTÓW OWCZA GÓRA	-		1744 r.	143/A/02/1-17	2.12.2002
106	HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY WRAZ Z TWIERDZĄ GŁÓWNĄ W TYM OBSZAR - OŚRODEK HISTORYCZNY MIASTA KŁODZKO Z ZACHOWANYMI NIEKOMPLETNIE MIEJSKIMI MURAMI OBRONNYMI WRAZ ZE ŚREDNIOWIECZNYM MOSTEM, WPISANY DO REJESTRU ZABYTKÓW POD NR 370 DECYZJĄ Z DNIA 25.11.195	-			A/2568/370 A/4346/691	1956-11-25 1960-05-10
107	OBSZAR ZESPOŁU FORTÓW OWCZA GÓRA I PROMENAD	-			143/A/02/1-17	2.12.2002
108	WYSPA PIASEK, W TYM OBSZAR - OŚRODEK HISTORYCZNY MIASTA KŁODZKO Z ZACHOWANYMI NIEKOMPLETNIE MIEJSKIMI MURAMI OBRONNYMI WRAZ ZE ŚREDNIOWIECZNYM MOSTEM WPISANY DO REJESTRU ZABYTKÓW POD NR 370 DEC. Z DNIA 25.11.1956 R.	-			A/2568/370	25.11.1956
109	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 95-24	nr stanowiska: 47/15	epoka kamienia - ślad osadnictwa; późny okres wpływów rzymskich - osada;	343/Arch/2008	5.02.2008
110	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 43/34	neolit - osada pucharów lejowatych	342/Arch/2008	5.02.2008
111	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 95-24	nr stanowiska: 46/14	paleolit - ślad osadnictwa; neolit - osada; halsztat - osada; późny okres wpływów rzymskich - osada; wczesne średniowiecze - osada	258/Arch/2004	20.11.2004
112	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 8/7	wczesne średniowiecze X-XII w. - grodzisko; późne średniowiecze - zamek; okres nowożytny XIV-XVIII w. - zamek; okres nowożytny XVIII w. - twierdza	A/4346/691	10.05.1960
113	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 1/1	późny okres wpływów rzymskich - osada; pradzieje - osada; wczesne średniowiecze X-	143/A/02/1-17	2.12.2002

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
				XIIw. - osada; późne średniowiecze - osada		
114	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 33/14	neolit - ślad osadnictwa; halsztat - osada; okres wpływów rzymskich - osada; okres wędrówek ludów faza C3-D - osada; wczesne średniowiecze - osada	304/Arch/51	9.11.1967
115	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 3/2	wczesne średniowiecze - osada; późne średniowiecze - osada; kultura łużycka - osada	305/Arch/52	7.11.1967

5.6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome w mieście Kłodzko stanowią niezwykle cenne dziedzictwo kulturowe i są integralną częścią lokalnej historii oraz tożsamości. Wśród nich dominują obiekty sakralne, które wchodzą w skład bogatego wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują pełne spektrum dziedzin artystycznych: od malarstwa i rzeźby, po rozbudowane formy rzemiosła artystycznego, takie jak złotnictwo, stolarstwo, tkaniny liturgiczne, szkło artystyczne, witraże czy wyroby ludwisarskie.

Zabytki ruchome to również elementy wystroju wnętrz świątyń i budowli świeckich, które posiadają cechy unikalnych dzieł sztuki bądź rzemiosła. Do tej kategorii zalicza się między innymi rzeźby figuralne, płaskorzeźby, malowidła ściennie i stropowe (polichromie), mozaiki, dekoracyjne sztukaterie oraz architektoniczne detale wykonane z kamienia, drewna lub stiuku.

Szczególną grupę stanowią także zabytki małej architektury, które oprócz wartości estetycznej dokumentują przemiany stylów artystycznych oraz lokalne tradycje rzemieślnicze. Należą do nich rzeźby ogrodowe, obeliski, kolumny, pomniki, krzyże i kapliczki przydrożne, a także historyczne nagrobki i krzyże cmentarne. Wiele z tych obiektów wykazuje wysoki poziom artystyczny, będąc jednocześnie nośnikami symboliki religijnej, patriotycznej bądź lokalnej.

Najcenniejsze zabytki ruchome zlokalizowane na terenie miasta zostały wpisane do rejestru zabytków ruchomych, co zapewnia im prawną ochronę. Są to przede wszystkim elementy wyposażenia kościołów, wyróżniające się walorami artystycznymi i historycznymi. Ze względów bezpieczeństwa oraz ochrony dziedzictwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących ich lokalizacji ani stanu zachowania. Wszelkie informacje na temat zarejestrowanych zabytków można uzyskać w Dolnośląskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków we Wrocławiu, Delegatura w Wałbrzychu.

5.6.3. Park kulturowy

Park kulturowy jest jedną z czterech form ochrony zabytków w Polsce, określonych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 7). Chroni on określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki wykraczające poza obszar jednej gminy, mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy, bądź związek gmin. W uchwale przedstawia się takie elementy jak:

- nazwa parku,
- sposób ochrony,
- zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością (rolniczą, przemysłową itp.), zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczaniem znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Organ władzy wykonawczej w gminie (wójt, burmistrz, prezydent miasta) odpowiedzialny jest, w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, za utworzenie planu ochrony, który podlega uchwaleniu przez radę gminy.

Parki kulturowe o szczególnej wartości dla kultury mogą zostać uznane za pomnik historii, a nawet wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Kłodzku park kulturowy utworzony został Uchwałą Nr XLIII/355/2005 Rady Miejskiej w Kłodzku z dnia 27 października 2005 r. w sprawie utworzenia Fortecznego Parku Kulturowego – Twierdza Kłodzka w Gminie Miejskiej Kłodzko. Z uwagi na wady prawne uchwała nie jest realizowana.

Najstarsza wzmianka o wczesnośredniowiecznym grodzie Castellum Kladsko pochodzi z 981 r., przywołanego w czeskiej kronice spisanej w XII w. Gród wzniesiono na strategicznym wzgórzu nad Nysą Kłodzką (Góra Zamkowa, zw. także Forteczną), przy szlaku prowadzącym ze Śląska do Czech. W 1129 r. został umocniony, a u jego stóp w 1177 r. powstał kościół św. Wacława, związany z rozwijającą się osadą targową – załóżkiem miasta.

W XIII w. gród został zastąpiony murowanym zamkiem, który przez wieki rozbudowywano i łączono z obwarowaniami miejskimi. Po 1349 r. wzniesiono obok niego klasztor augustianów, a w kolejnych stuleciach prowadzono liczne modernizacje. W czasie wojen husyckich (ok. 1424 r.) zamek wzmocniono, a w XVI w. powstała dodatkowa część – tzw. zamek dolny.

Po bitwie pod Białą Górą (1620 r.) rozpoczęła się rozbudowa zamku w twierdzę według nowoczesnych, niderlandzkich wzorów. W okresie wojny trzydziestoletniej (1622-1627) obiekt został jednak poważnie zniszczony. Od połowy XVII w. systematycznie przekształcano go w nowoczesną fortecę bastionową, z bastionami św. Ludmiły, Leopolda, Franciszka oraz szańcem Dzwonnik. W latach 1680-1702 włoski architekt Jacopo Carove nadał jej kształt bardziej regularny, łącząc umocnienia z systemem murów miejskich.

Po przejęciu Śląska przez Prusy w 1742 r. twierdza została radykalnie przebudowana według projektu inżyniera Gerarda Korneliusa von Walrave. Powstał wtedy imponujący kompleks – główna twierdza na Górze Fortecznej i fort na Owczej Górze, które wspólnie kontrolowały dolinę Nysy Kłodzkiej. Zbudowano m.in. wielki skazamatowany Kleszcz, system bastionów (Wacław, Ludmiła, Jabłonka, Orzeł), raweliny oraz rozbudowaną sieć kontrminową.

W XIX w. twierdza była jeszcze kilkakrotnie modernizowana, m.in. pod kątem użycia nowoczesnej artylerii, jednak od końca stulecia zaczęła stopniowo tracić znaczenie militarne. Nadal pełniła jednak funkcje wojskowe aż do 1945 r.

Dziś Twierdza Kłodzka to jeden z największych i najlepiej zachowanych kompleksów obronnych w Polsce. Rozległy, gwiaździsty system bastionów, kazamaty i potężny Donjon górują nad miastem, przypominając o jego wielowiekowej roli strategicznej na pograniczu polsko-czesko-śląskim.³

5.6.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym – wraz z aktami wykonawczymi – regulują zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Obie ustawy tworzą ramy prawne umożliwiające uwzględnianie ochrony zabytków w dokumentach planistycznych, takich jak miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te określają również rolę Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze opracowywania planów miejscowych.

Ochrona dziedzictwa kulturowego w MPZP dotyczy nie tylko samych zabytków, ale również ich otoczenia i ogólnego kształtu zagospodarowania przestrzennego, który ma wpływ na zachowanie wartości historycznych i kulturowych. Zgodnie z art. 18 i 19 ustawy o ochronie zabytków, w miejscowych planach należy m.in. uwzględniać krajowe i gminne programy ochrony zabytków, określać rozwiązania minimalizujące zagrożenia dla dziedzictwa, a także wyznaczać zasady zagospodarowania z uwzględnieniem opieki konserwatorskiej.

W planach uwzględnia się ochronę zabytków wpisanych do rejestru i ewidencji gminnej, parków kulturowych, a w razie potrzeby — wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej, w których obowiązują odpowiednie ograniczenia i zasady postępowania. Takie rozwiązania mają na celu ochronę zabytków przed niepożądanymi przekształceniami oraz zabezpieczenie krajobrazu kulturowego przed degradacją.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obowiązujące na terenie Miasta Kłodzko, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę kształtowania ładu przestrzennego i mają istotne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W planach tych określono zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, zasady ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego, zasady kształtowania przestrzeni publicznych, kształtowanie zabudowy oraz zagospodarowanie terenu.

Wykaz aktualnych i obowiązujących mpzp dostępny na stronie internetowej UM Kłodzko: <http://www.um.bip.klodzko.pl, mklodzko.e-mapa.net>).

5.7. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

³ Iwona Rybka-Ceglecka, OT NID we Wrocławiu, 20.11.2017 r.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Miasta Kłodzko została opracowana w 2018 r., przyjęta Zarządzenie Nr 43.0050.2019 Burmistrza Miasta Kłodzka z dnia 08.03.2019 r. w sprawie przyjęcia i prowadzenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Kłodzka. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik nr 1.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

5.7.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Od końca lat 70. XX w. wdrażany był program AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się archeologiczne badania powierzchniowe. Bardziej szczegółowe badania prowadzone są w formie badań ratowniczych i nadzorów archeologicznych nad pracami inwestycyjnymi. Nie jest to zbiór zamknięty i nie można wykluczyć, iż w wyniku dalszej weryfikacji i prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady działalności człowieka.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty – występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Stanowiska na terenie Miasta Kłodzko zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 94-24, 94-25, 95-24. Skutkiem tego było odkrycie 54 stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków (Załącznik nr 1). Wśród stanowisk 7 wpisanych jest do rejestru zabytków.

Kłodzko należy do najstarszych i najciekawszych pod względem archeologicznym ośrodków Kotliny Kłodzkiej. Ślady osadnictwa na tym terenie sięgają już epoki brązu i żelaza, kiedy to rozwijała się tu ludność kultury łużyckiej. Archeolodzy odnajdują fragmenty ceramiki, narzędzia oraz ślady palenisk, które potwierdzają istnienie wczesnych osad. Położenie w dolinie Nysy Kłodzkiej, na skrzyżowaniu naturalnych szlaków komunikacyjnych, czyniło to miejsce szczególnie atrakcyjnym dla kolejnych fal osadników.

W okresie rzymskim przez region przebiegał słynny Bursztynowy Szlak, łączący Bałtyk z obszarem cesarstwa. Na terenie Kłodzka odkryto monety z I-III w. naszej ery, świadczące o kontaktach handlowych z południem Europy. Nie ma dowodów na stałą obecność Rzymian, jednak znaleziska wskazują, że przez Kłodzko przewożono towary i że funkcjonował tu ważny punkt tranzytowy.

Kluczowe znaczenie miasto zaczęło zyskiwać we wczesnym średniowieczu. Od IX-X w. na wzgórzu górującym nad Nysą Kłodzką istniał gród obronny, stanowiący centrum lokalnej wspólnoty i kontrolujący przeprawę rzeczną. Z czasem w jego obrębie powstał zamek książęcy, a u jego podnóża rozwinęła się osada targowa. W XIII w. Kłodzko otrzymało prawa miejskie, a układ urbanistyczny z rynkiem i siecią ulic, ukształtowany w tym okresie, w dużej mierze zachował się do dziś. W trakcie badań archeologicznych prowadzonych na starówce odkryto relikty dawnych domostw, piwnice sięgające XIII w., pozostałości warsztatów rzemieślniczych, a także elementy średniowiecznej infrastruktury, jak studnie i systemy odwadniające.

Rozwój obronny Kłodzka widoczny jest szczególnie w epoce nowożytnej. W XVI w. zamek książęcy został przebudowany w stylu renesansowym, a w XVII i XVIII w. powstała potężna Twierdza Kłodzka – rozbudowany kompleks bastionów i fortyfikacji, jeden z najważniejszych w regionie. Choć jej wznoszenie niejednokrotnie niszczyło wcześniejsze relikty, to właśnie podczas tych prac archeolodzy mogli badać starsze warstwy grodziska.

Dzisiejsze badania skupiają się zarówno na Wzgórzu Zamkowym, gdzie znajdują się relikty najstarszych umocnień, jak i na Starym Mieście oraz w obrębie kościoła Wniebowzięcia NMP, gdzie odkryto najwcześniejsze fazy zabudowy sakralnej. Wszystko to sprawia, że Kłodzko jawi się jako miejsce o nieprzerwanej ciągłości osadniczej – od pradziejów, przez czasy rzymskie, średniowiecze, aż po epokę nowożytną. To właśnie bogactwo warstw historycznych i archeologicznych czyni je wyjątkowym świadectwem dziejów Kotliny Kłodzkiej.

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych. Obecnie program AZP się zakończył, planowany jest program AZP+ (prowadzony przez NID), mający na celu dodatkową weryfikację stanowisk archeologicznych. Odkrycia nowych stanowisk może nastąpić przede wszystkim w wyniku prowadzenia wszelkich prac ziemnych podczas nowych inwestycji, przypadkowych odkryć.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku

archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta lub wsi o metryce średniowiecznej/nowożytniej powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

Zgodnie z art. 33. ust. 1 „Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta)”.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 2 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Miasta Kłodzko.

Tabela nr 2. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE MIASTA KŁODZKO	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• zabytki wysokiej rangi – historyczne centrum z podziemną trasą turystyczną, obiekty sakralne, obiekty infrastruktury komunalnej, zabudowa stacji kolejowej, obiekty architektury obronnej (Twierdza Główna, Fort Owcza Góra), koszary wojskowe; • zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny miasta; • zasób zabytków ruchomych wysokiej klasy artystycznej, stanowiących wystrój i wyposażenie przede wszystkim obiektów sakralnych; • wysoka kultura niematerialna – folklor, tradycje regionu, przekazywanie wielu legend; • produkty regionalne, w tym miody sudeckie, chleb kłodzki, nalewki i piwa regionalne; • instytucje kultury wspierające ochronę i popularyzację dziedzictwa (m.in. Muzeum Ziemi Kłodzkiej, Kłodzki Ośrodek Kultury, Biblioteka Publiczna); • bogata gama imprez o charakterze kulturowym, m.in. Dni Kłodzka, Dni Twierdzy Kłodzkiej, Dolnośląski Festiwal Muzyczny; • istniejący punkt informacji turystycznej; • promocja Twierdzy Kłodzko, m.in. poprzez organizowanie imprez (m.in. nocne zwiedzanie, gra o fort); • strona internetowa zamieszczająca informacje o interesujących miejscach w mieście, w tym zabytkach, szlakach turystycznych, muzeach, parkach, trasach rowerowych itp. oraz informacji o planowanych imprezach; • ciekawa atrakcja turystyczna – Park Miniatur Minieuroland; • aplikacja mobilna „smartcity KŁODZKO”; • opracowana gminna ewidencja zabytków; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej;	• stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczające środki z budżetu miasta przeznaczane na ochronę zabytków; • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; • przekształcenia historycznych układów poprzez nową zabudowę niezgodną z lokalną tradycją budowlaną; • niezadowalające wykorzystanie potencjału dziedzictwa niematerialnego w promocji miasta; • brak pełnego zagospodarowania terenów wzdłuż Nysy Kłodzkiej oraz niedostateczne wykorzystanie potencjału Twierdzy Główniej i zespołu fortów Owcza Góra.

• pokrycia obszaru miasta mpzp, w tym pokrycie terenów zabytkowej zabudowy miasta sięgające w przybliżeniu 100%; • walory przyrodnicze i krajobrazowe – zróżnicowanie terenu, dostęp do rzeki, położenie w sercu Kotliny Kłodzkiej otoczonej pasmami górskim.	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• modernizacja zabytkowych obiektów na terenie miasta z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • położenie w strefie przygranicznej; • partnerstwo m.ni. ze stroną czeską skierowane na realizację wspólnych projektów, m.in. dofinansowanych z funduszy unijnych; • aktywność społeczna i zainteresowanie mieszkańców, którzy wskazują konkretne potrzeby i oczekiwania wobec dziedzictwa; • utworzenie pomnika historii; • szansa rozwoju turystyki pielgrzymkowej; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego;	• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu miasta, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatrącanie więzi z regionem.

• możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Miasta Kłodzko. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, dla których wyznaczono kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 3), które stanowią kontynuację Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Kłodzko na lata 2020-2023. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze miasta sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 3.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

Priorytet I. Zasoby dziedzictwa kulturowego – rozpoznanie, zabezpieczenie, zagospodarowanie.

Priorytet II. Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca pogłębianiu poczucia odpowiedzialności za wielokulturowe dziedzictwo.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 3. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Kłodzko

PRIORYTET I. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – ROZPOZNANIE, ZABEZPIECZENIE, ZAGOSPODAROWANIE		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
ZINTEGROWANA OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	Opracowanie uchwały krajobrazowej na podstawie Ustawy z dn. 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774), ograniczającej chaos przestrzenny (ustawa porządkuje terminologię związaną z ochroną krajobrazu, przyznaje radzie gminy kompetencje ustalania w formie uchwały zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych, ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z których mogą być wykonywane); zmieniono nią m.in. przepisy. Prawa budowlanego, Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym czy Ustawy o podatkach i opłatach lokalnych (brak audytu krajobrazowego).	Czy opracowano uchwałę
	Wykonanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków do końca 2028 r.	Czy wykonano aktualizację, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji
	Weryfikacja obowiązujących mpzp w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków.	Czy plany były weryfikowane, analiza zapisów, czy wymagane są zmiany, dla jakich obiektów i w jakim zakresie
	Wpisanie do rejestru zabytków korytarzy kontrminowych	Czy został złożony wniosek do WUKZ
	Inwentaryzacja i badania kłodzkich podziemi (skanowanie)	Czy została wykonana inwentaryzacja i badania
	Zahamowanie degradacji zabytków oraz poprawa stanu ich zachowania poprzez zapewnienie corocznych środków na realizację uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace przy zabytkach, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zagrożonych.	Ilość złożonych wniosków, wartość zaplanowanych/przekazanych środków
	Sukcesywne oznakowanie wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków znakiem konwencji haskiej – ustawienie tablic informacyjnych zawierających historię oraz opis obiektu.	Ile obiektów oznakowano, czy oznakowano wszystkie obiekty, wartość poniesionych środków
	Systematyczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy Plan był aktualizowany zgodnie z przepisami raz w roku

	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów; na tej podstawie opracowanie planu remontów.	Ilość odbytych kontroli, ilość obiektów wymagających remontów/konserwacji, ilość wytypowanych obiektów do remontów/konserwacji
	Aplikowanie o Pomnik Historii dla Twierdzy Kłodzko wraz staromiejską częścią miasta Kłodzka z naciskiem na unikatowość podziemi	Czy został złożony wniosek o uznanie za Pomnik Historii
OGRANICZENIE PROCESU DEGRADACJI ZABYTEKÓW I DOPROWADZENIA DO POPRAWY STANU	Poprawa estetyki zagospodarowania krajobrazu miejskiego w strefach najbardziej uczęszczanych ciągów komunikacyjnych (m.in. obszar Starówki, Twierdza Kłodzko, Owcza Góra).	Jakie działania podjęto, jakie zrealizowano, wartość zaplanowanych/przekazanych środków
	Zachowanie form krajobrazowych stanowisk archeologicznych (np. grodzisk) oraz przestrzeganie całkowitego zakazu zabudowy i zasiedlania tych stanowisk.	Forma działania, z kim współpracowano, gdzie, w jakim zakresie
	Zapewnienie większych środków finansowych w corocznych uchwałach budżetowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy zabytkach.	Wysokość zabezpieczonych środków w każdym roku
PRIORYTET II. PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I EDUKACJA SŁUŻĄCA POGLĘBIANIU POCZUCIA ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA WIELOKULTUROWE DZIEDZICTWO		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
EDUKACJA, POPULARYZACJA, PROMOCJA REGIONALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	Promowanie imprez, cyklicznych imprez, głównie plenerowych, przybliżających dzieje i tradycje Kłodzka poprzez: 1. Organizację jarmarków i festynów historyczno-folklorystycznych – np. coroczny „Jarmark Kłodzki” na rynku z pokazami rzemiosła, muzyką ludową i kuchnią regionalną. 2. Współpracę z zespołami folklorystycznymi i grupami rekonstrukcyjnymi – zapraszanie kapel, tancerzy i rekonstruktorów do występów plenerowych. 3. Prowadzenie warsztatów i pokazów tradycyjnych rzemiosł oraz kuchni regionalnej – np. wypiek chleba, wyroby tkackie, ceramika kłodzka, potrawy regionalne. 4. Organizację rekonstrukcji historycznych i widowisk plenerowych – inscenizacje bitew i wydarzeń z dziejów Kłodzka (np. obrony twierdzy), pokazy dawnych strojów i zwyczajów. 5. Integrację imprez z lokalną ofertą turystyczną – łączenie wydarzeń folklorystycznych ze zwiedzaniem Twierdzy Kłodzkiej, Muzeum Ziemi Kłodzkiej czy szlaków kulturowych. 6. Prowadzenie działań promocyjnych w mediach i Internecie – kampanie promujące imprezy (spoty,	Ile i gdzie zorganizowano wydarzenia, ilość osób biorących udział, z kim współpracowano, wartość zaplanowanych/poniesionych środków, ilość osób biorących udział

	podcasty, relacje live, materiały w social mediach). 7. Włączenie szkół i instytucji kultury w przygotowania i udział w imprezach – konkursy, lekcje historii w plenerze, występy dziecięcych i młodzieżowych zespołów artystycznych. 8. Tworzenie partnerskich wydarzeń międzynarodowych – zapraszanie zespołów folklorystycznych z innych krajów, wymiany kulturalne w ramach festiwalu.	
	Prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię miasta oraz jej zabytki itp., np. poprzez: 1. Organizowanie tematycznych wystaw – np. „Dzieje Kłodzka w fotografiach”, „Zabytki i legendy miasta”, prezentacje w muzeum, bibliotece i szkołach. 2. Przeprowadzanie konkursów szkolnych – plastycznych („Moje miasto Kłodzko”), fotograficznych („Kłodzko w obiektywie”), wiedzy historycznej („Historia mojego miasta”), literackich („Legends i podania kłodzkie”). 3. Lekcje muzealne i terenowe – zajęcia w Muzeum Ziemi Kłodzkiej, Twierdzy Kłodzkiej czy podczas spacerów edukacyjnych po mieście. 4. Gry miejskie i questy edukacyjne – łączenie zabawy z nauką historii, np. poszukiwanie „śladów przeszłości” w przestrzeni miasta. 5. Warsztaty tematyczne – związane z zabytkami architektury, sztuką sakralną, dawnymi rzemiosłami czy kulturą regionu. 6. Pokazy filmów i multimediiów historycznych – prezentacje dawnych kronik filmowych, animacji i materiałów edukacyjnych o Kłodzku. 7. Projekty partnerskie szkół z instytucjami kultury – np. cykle „Młody przewodnik po Kłodzku” czy „Adoptuj zabytek” – opieka klas nad wybranym obiektem. 8. Organizację corocznego „Tygodnia Historii Kłodzka” dla młodzieży – połączonego z konkursami, warsztatami, wystawami i spotkaniami z regionalistami.	Jakie działania zrealizowano, z kim współpracowano, ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział
	Wykreowanie pamiątek regionalnych.	Jakie wykreowano produkty, gdzie i w jakiej formie były promowane, wartość poniesionych środków, czy produkty były sprzedawane, gdzie, wartość środków ze sprzedaży
	Wpisanie specjałów lokalnych na Ministerialną listę krajowych produktów regionalnych i promocja	Czy wpisano produkty na listę, jakie, w jaki sposób

	specjałów regionalnych.	wpłynęło to na turystykę
--	-------------------------	--------------------------

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- dotacje w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Miasta Kłodzko),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Miasta Kłodzko dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• instrumenty kontrolne:

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Miasta Kłodzko,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź

organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – co roku Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków we Wrocławiu przyjmuje Zarządzenie w sprawie: udzielania przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Wniosek składa się:

- 1) do dnia 30 czerwca, w którym dana dotacja ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- 2) do dnia 28 lutego roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Dolnośląskiego – Samorząd Województwa Dolnośląskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie i budowlane w złożonych wniosków. Zasady i tryb udzielania dotacji określa Uchwała Nr XXVI/576/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 10 grudnia 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego. Dotacja na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku w danym roku budżetowym może być udzielona do wysokości 50% ogółu nakładów koniecznych na te prace lub roboty. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną, kulturową lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo, gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku – dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych. Maksymalna kwota wnioskowanej dotacji nie może być większa niż 300 000 zł. Wnioski o dotacje kierowane są do Zarządu Województwa Dolnośląskiego. Termin składania wniosków w konkursie ogłaszany będzie corocznie przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Środki z budżetu Miasta Kłodzka – podstawą udzielania dotacji jest Uchwała Nr III/31/2024 Rady Miejskiej w Kłodzku z dnia 6 czerwca 2024 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków.

Dotacja może być udzielona osobom fizycznym lub jednostkom organizacyjnym, które posiadają tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu, albo stosunku zobowiązaniowego.

Dotacja może być udzielona na sfinansowanie prac lub robót budowlanych przy zabytku, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku następującym po roku złożenia wniosku o udzielenie dotacji lub w roku złożenia tego wniosku, przy czym, w przypadku udzielenia dotacji ze środków zewnętrznych, w oparciu o ww. uchwałę, okres realizacji inwestycji określony zostaje na warunkach odrębnych.

Dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa powyżej;
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych.

Złożenie poprawnego pod względem formalnym wniosku o dotację nie jest równoznaczne z jej przyznaniem i nie gwarantuje również przyznania dotacji we wnioskowanej wysokości.

Wnioski o spełniające wymogi formalne opiniuje Komisja Oceniająca powołana przez Burmistrza Miasta Kłodzka.

Wnioski o dotację należy składać do dnia 30 września poprzedzającego rok kalendarzowy, w którym dotacja ma być udzielona, przy czym, w przypadku niewykorzystania całości środków przeznaczonych na dotacje lub ich zwiększenia, Burmistrz Miasta Kłodzka może ogłosić dodatkowy nabór wniosków, a informacja o nim zostanie podana do publicznej wiadomości w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miasta w Kłodzku.

W latach 2021-2023 miasto przyznało dotacje w wysokości 454 443,21 zł (Tabela nr 4). Dodatkowo w 2024 r. udzielono dotacji w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (Tabela nr 5).

Tabela nr 4. Dotacje udzielone z budżetu Gminy Miejskiej Kłodzko w latach 2021-2023

LP.	ADRES ZABYTKU	BENEFICJENT	NAZWA ZADANIA	KWOTA DOTACJI
ROK 2021				
1	ul. Szpitalna 1	Parafia pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, ul. Szpitalna 1, 57-300 Kłodzko	wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego, wymiany pokrycia dachowego kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Kłodzku	18 000,00 zł
2	ul. Czeska 30	-	remont elewacji tylnej północno-wschodniej i I etapu bocznej północno-zachodniej dawnego Pałacu Wallisów, przy ul. Czeskiej 30 w Kłodzku	96 978,00 zł
ROK 2022				
1	pl. Fryderyka Chopina 1	Wspólnota Mieszkaniowa przy pl. Fryderyka Chopina 1 w Kłodzku	remont pokrycia dachowego w budynku mieszkalnym położonym przy ul. Fryderyka Chopina 1 w Kłodzku	120 000,00 zł
2	ul. Czeska 30	-	wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego, remontu portalu z balkonem na elewacji frontowej dawnego Pałacu Wallisów, przy ul. Czeskiej 30 w Kłodzku	2 100,00 zł
3	ul. Szpitalna 1	Parafia pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, ul. Szpitalna 1, 57-300 Kłodzko	wykonanie wymiany pokrycia dachowego kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Kłodzku	11 000,00 zł
ROK 2023				
1	ul. Armii Krajowej 14, Browarna 1	Wspólnota Mieszkaniowa przy ul. Armii Krajowej 14 i Browarnej 1 w Kłodzku	wykonanie remontu i kolorystyki kamienicy mieszkalno-usługowej położonej w Kłodzku przy ul. Armii Krajowej 14 i Browarnej 1 – etap II – remont elewacji bocznej (wschodniej od ul. Browarnej)	50 016,22 zł
2	ul. Czeska 30	-	wykonanie konserwacji barokowego portalu z balkonem na elewacji frontowej Pałacu Wallisów w Kłodzku, przy ul. Czeskiej 30 w Kłodzku	69 983,78 zł

ROK 2024				
1	ul. Czeska 38	Wspólnota Mieszkaniowa przy ul. Czeskiej 38 w Kłodzku	remont klatki schodowej w budynku położonym przy ul. Czeskiej 38	30 443,21 zł
2	ul. Czeska 30	-	konserwacja kamieniarki z piaskowca - cokołu, parapetów okiennych, gzymsów z elewacji frontowej Pałacu Wallisów	6 650,00 zł
3	ul. Czeska 30	-	dokumentacja projektowa na wymianę okien i bramy w elewacji frontowej Pałacu Wallisów w Kłodzku	49 254,00 zł

Tabela nr 5. Dotacje udzielone w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków

Dotacje udzielone w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków, w trybie uchwały nr III/31/2024 Rady Miejskiej w Kłodzku, z dnia 27 czerwca 2024 r, w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków.				
1	pl. Kościelny 9	pl. Kościelny 9 - Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, pl. Kościelny 9, 57-300 Kłodzko.	„Zabezpieczenie kościoła przed wodami gruntowymi i opadowymi - Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny”.	492 000,00 (w tym z budżetu Gminy Miejskiej Kłodzko – 9840,00) – w trakcie realizacji
2	ul. Waleriana Łukasińskiego 30	Fundacja Terra Glacensis, ul. Podzamcze 12a, 57-521 Gorzanów.	„Remont elewacji budynku dawnego magazynu zbożowego”.	99 356,82 (w tym z budżetu Gminy Miejskiej Kłodzko – 1987,14) – w trakcie realizacji

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać, np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Program „Ochrona Zabytków”

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

- **Program „Groby i cmentarze wojenne w kraju”**

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

- **Program „Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju”**

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Program „Kultura ludowa i tradycyjna”**

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

- **Program „Wspieranie działań muzealnych”**

Celem programu jest wspieranie działalności muzealnej z zakresu prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych oraz opieki konserwatorskiej nad zbiorami.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska na lata 2021-2027 (FEDS)

Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 – program regionalny, z którego korzystamy obecnie. Polska otrzymała około 76 miliardów euro, z tego ponad 1,734 mld euro przypada na nasze województwo, plus dodatkowe 581 mln euro z nowego Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Dofinansowane przedsięwzięcia i inwestycje muszą się wpisać w jeden z pięciu celów wspólnej polityki UE:

- Bardziej inteligentna Europa,
- Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa,
- Lepiej połączona Europa,
- Europa o silniejszym wymiarze społecznym,
- Europa bliżej obywateli.

Program regionalny jest finansowany z trzech funduszy: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+) oraz Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Podzielony jest on na następujące priorytety:

- Fundusze Europejskie na rzecz przedsiębiorczego Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz środowiska na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie na rzecz mobilności miejskiej Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz mobilności Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz zrównoważonego rozwoju społecznego na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie bliżej mieszkańców Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz rynku pracy i włączenia społecznego na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie dla edukacji na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie na rzecz transformacji obszarów górniczych na Dolnym Śląsku,
- Pomoc techniczna EFRR,
- Pomoc techniczna EFS+,
- Pomoc techniczna FST.

W wielu obszarach wdrażania tego programu istnieje możliwość dofinansowania przedsięwzięć w obiektach zabytkowych. Wsparcie może dotyczyć zarówno prac dotyczących termomodernizacji czy montażu odnawialnych źródeł energii (OZE) czy nowoczesnych technologii OZE lub zabezpieczenia p.poż. Szeroki katalog możliwych działań dostępnych dla obiektów zabytkowych zawarto w priorytecie VI – **Fundusze Europejskie bliżej mieszkańców Dolnego Śląska** gdzie wsparcie obejmie rozwój społeczny, gospodarczy i środowiskowy a także rozwój kultury i ochroną dziedzictwa kulturowego. Działania te powinny też sprzyjać włączeniu społecznemu oraz bezpieczeństwu na obszarach miejskich. Środki finansowe w tych działaniach będą przeznaczone na realizację kluczowych przedsięwzięć wynikających ze strategii ZIT oraz strategii IIT. Będą to przedsięwzięcia istotne z punktu widzenia rozwoju miast, gmin, powiatów oraz ich obszarów funkcjonalnych. Dofinansowanie uzyskają inwestycje, które będą miały na celu poprawę jakości i bezpieczeństwa życia mieszkańców, promowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego, walorów turystycznych i rozwój instytucji kultury.

Możliwe inwestycje to m.in.:

- zagospodarowanie przestrzeni międzyblokowych, deptaków, parków, rynków, skwerów,
- działania prowadzące do zachowania i rozwoju zielonej i niebieskiej infrastruktury, służące ekologii a także działania na rzecz zwiększania powierzchni czynnych biologicznie – w tym zielone dachy, przystanki, ściany i fasady, ogólnodostępne tereny zielone,

- rozwój infrastruktury (w tym obiektów) aktywizacji i integracji społecznej, np. tworzenie przestrzeni dla aktywności fizycznej oraz do organizacji m.in. spotkań, warsztatów,
- zachowanie, zabezpieczenie a także adaptacja na cele kulturalne obiektów dziedzictwa kulturowego oraz obszarów i obiektów zabytkowych,
- przebudowę, modernizację i adaptację na cele kulturalne obiektów użyteczności publicznej m.in. wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków,
- ochronę i rozwój infrastruktury zabytkowej,
- w obiekty/miejsca tworzące turystyczne szlaki tematyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe (np. kajakowe, rowerowe),
- rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych,
- wsparcie dla instrumentów terytorialnych przygotowanie i monitorowanie strategii/planów działań ZIT oraz IIT.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zespół Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Kłodzku
11. Materiały udostępnione przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu
12. Program Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Kłodzko na lata 2020-2023, autor: arch. Emilia Dymarska, Biuro Dokumentacji Zabytków, Kłodzko 2019
13. Radzik, T. Kłodzko. Dzieje miasta. Wrocław: Ossolineum, 1996
14. Dolański, Z. Historia ziemi kłodzkiej. Kłodzko: Muzeum Ziemi Kłodzkiej, 2012
15. Labuda, G. Fragmenty dziejów Kłodzka i ziemi kłodzkiej. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1973
16. Bukal G., Twierdza Kłodzka 1620-1900, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, Zeszyt 3-4, T. 31, 1986
17. Bukal G. Twierdza Kłodzko w ujęciu historycznym, [w:] Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury, Tom XII Nowożytnie fortyfikacje Śląska twierdze Kłodzko i Srebrna Góra [...], Warszawa 2000
18. Kłodzko dzieje miasta, praca zbiorowa pod redakcją R. Gładkiewicza, Kłodzko 1998
19. Podruczny G., Król i jego twierdze. Fryderyk Wielki i pruskie fortyfikacje stałe w latach 1740-1786, Oświęcim 2013
20. Słownik geografii turystycznej Sudetów, T. 15, Kotlina Kłodzka i Rów Górnej Nysy, Warszawa 1996
21. www.muzeum.klodzko.pl
22. www.um.klodzko.pl
23. www.nid.pl
24. www.zabytek.pl
25. www.stat.gov.pl/gus
26. www.isap.sejm.gov.pl

11. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Kłodzko
2. Tabela nr 2. Analiza SWOT
3. Tabela nr 3. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Kłodzko
4. Tabela nr 4. Dotacje udzielone z budżetu Gminy Miejskiej Kłodzko w latach 2021-2023
5. Tabela nr 5. Dotacje udzielone w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków Miasta Kłodzko

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
1	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Aleja Walecznych	1	ok. 1920 r.		
2	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Aleja Walecznych	11	1924 r.		
3	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Aleja Walecznych	13	1925 r.		
4	DOM MIESZKALNY	Aleja Walecznych	14	ok. 1900		
5	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Aleja Walecznych	15	1924 r.		
6	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Aleja Walecznych	17	1927 r.		
7	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Aleja Walecznych	19	1927 r.		
8	DOM MIESZKALNY	Aleja Walecznych	2	I. 30 XX w.		
9	DOM MIESZKALNY CZTERORODZINNY	Aleja Walecznych	21	1927-1928 r.		
10	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Aleja Walecznych	25	1925 r.		
11	DOM MIESZKALNY SIEDMIORODZINNY	Aleja Walecznych	27	1930 r.		
12	WILLA	Aleja Walecznych	28	1938 r.		
13	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Aleja Walecznych	29	1927 r.		
14	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Aleja Walecznych	3	1925 r.		
15	DOM MIESZKALNY CZTERORODZINNY	Aleja Walecznych	31	1927-1928		
16	DOM MIESZKALNY SIEDMIORODZINNY	Aleja Walecznych	33	1930 r.		
17	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Aleja Walecznych	35	1928 r.		
18	DOM MIESZKALNY	Aleja Walecznych	4	I. 30 XX w.		
19	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Aleja Walecznych	5	1924-1925		
20	DOM MIESZKALNY	Aleja Walecznych	6	1933 r.		
21	ZESPÓŁ KOSZAR	Aleja Walecznych	61	1937-1940 r.		
22	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Aleja Walecznych	7	1924 r.		
23	DOM MIESZKALNY	Aleja Walecznych	8	1932 r.		
24	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Aleja Walecznych	9	1924-1925 r.		
25	MAUZOLEUM RODZINY ERNST	Aleja Walecznych	dz. nr 48 AM-4 obręb Zacisze	ok. 1900 r.		
26	KAMIENICA	Armii Krajowej	1	1611 r., XIX w.	A/4343/1074/Wł	30.11.1984
27	KAMIENICA	Armii Krajowej	11	ok. 1730 r., pocz. XX w.	A/4344/1012	23385
28	KAMIENICA	Armii Krajowej	12	XVII w., 3 ćw. XIX w., I. 80 XX w.		
29	KAMIENICA	Armii Krajowej	13	XVIII w., XIX w.		
30	KAMIENICA	Armii Krajowej	14	XVII w., 3 ćw. XIX w., I. 80 XX w.		
31	KAMIENICA	Armii Krajowej	16	XVII w., 3 ćw. XIX w., I. 80 XX w.		
32	KAMIENICA	Armii Krajowej	18	XVIII w., ok. poł. XIX w., XX w.		
33	KAMIENICA	Armii Krajowej	2	1885 r.	A/4342/1075/Wł	30.11.1984
34	RUINA KAMIENICY - PRZYZIEMIE FASADY, PIWNICE	Armii Krajowej	20	XVI w., ok. 1600 r.		
35	RUINA KAMIENICY - PRZYZIEMIE FASADY, PIWNICE	Armii Krajowej	22	XVI w., XVII w., 2 poł. XIX w.		
36	KAMIENICA	Armii Krajowej	23	XVIII w., ok. 1840 r., XIX/XX w.		
37	RUINA KAMIENICY - PRZYZIEMIE FASADY, PIWNICE	Armii Krajowej	24	XVI w., 2 poł. XIX w.		
38	KAMIENICA	Armii Krajowej	25	1611, XIX w.		
39	RUINA KAMIENICY - PRZYZIEMIE FASADY, PIWNICE	Armii Krajowej	26	XVI w., 2 poł. XIX w.		
40	KAMIENICA	Armii Krajowej	27	XVIII, poł. XIX w.		
41	KAMIENICA	Armii Krajowej	29	XVIII, XIX/XX w., 1975 r.	A/4337/1225/Wł	16.06.1987
42	KAMIENICA	Armii Krajowej	3	2 poł. XIX w.		
43	KAMIENICA	Armii Krajowej	31	2 poł. XVIII, XIX/XX w., 1975 r.	A/4339/1078/Wł	3.12.1984
44	KAMIENICA	Armii Krajowej	33	XVIII w., XIX w., 1975 r.	A/4340/1079/Wł	3.12.1984
45	KAMIENICA	Armii Krajowej	4	pocz. XX w.		
46	KAMIENICA	Armii Krajowej	5	2 poł. XIX w.	A/4341/1076/Wł	30.11.1984
47	KAMIENICA	Armii Krajowej	6	XVII w., 1899 r., 1912 r.	A/4338/1061/Wł	30.11.1984
48	DOM TOWAROWY	Armii Krajowej	7	k. XIX w.		
49	KAMIENICA	Armii Krajowej	9	1597 r., 1932 r.		
50	DOM MIESZKALNY	Bl. Ks. Gerharda	2	XVI, XVIII, XX w.	A/4377/1222/Wł	16.06.1987

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
		Hirschfeldera 2, d. Łukasiewicza				
51	KAMIENICA	Bohaterów Getta	1	k. XIX w.		
52	SIEDZIBA KREIS-BAU-INSPEKTION	Bohaterów Getta	10	1887 r.		
53	SIEDZIBA KREIS-BAU-INSPEKTION	Bohaterów Getta	12	1887 r.		
54	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	13	1896 r.		
55	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	14	k. XIX w.		
56	SĄD	Bohaterów Getta	15	1895-1898 r.		
57	POWIATOWE WIEZIENIE ŚLEDcze	Bohaterów Getta	16	1886 - 1889 r.		
58	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	17	k. XIX w.		
59	CMENTARZ ŻYDOWSKI	Bohaterów Getta	18	1833 r.	A/740	22.03.2006
60	KAMIENICA	Bohaterów Getta	2	ok. 1910 r.		
61	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	20	pocz. XX w.		
62	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	21	1937 r.		
63	SZKOŁA	Bohaterów Getta	22	1 ćw. XX w., 1. 30 XX w.		
64	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	23	k. XIX w.		
65	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	23a	1889 r.		
66	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	24	1912 r.		
67	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	25	1. 80. XIX w.		
68	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	26	1912 r.		
69	PAŁAC CZYNSZOWY	Bohaterów Getta	3	k. XIX w.	A/5817	29.03.2012
70	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	4	k. XIX w.		
71	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	5	1. 80 XIX w., ok.. 1920 r.		
72	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	5a	k. XIX w.		
73	SIEROCINIEC I ZAKŁAD WYCHOWAWCZY	Bohaterów Getta	6	1892 r., 1910-1920 r., 1923-1928 r.		
74	SIEROCINIEC I ZAKŁAD WYCHOWAWCZY	Bohaterów Getta	6	1910 r.		
75	OFICyna	Bohaterów Getta	6	1. 90. XIX w.		
76	WILLA	Bohaterów Getta	7	1901 r.		
77	DOM MIESZKALNY	Bohaterów Getta	8	1890 r.		
78	SIEDZIBA ŁOŻY WOLNOMULARSKIEJ "JOHANNISLOGE"	Bohaterów Getta	9	pocz. XX w.		
79	OFICyna MIESZKALNA	Braci Gierymskich	1	XVII, pocz. XX w. 2 poł. XIX w.	A/4366/1635/Wł	1.12.1998
80	KAMIENICA Z MASARNIĄ NA PARTERZE	Braci Gierymskich	10	XIX/XX w.	A/4363/1057/Wł	30.11.1984
81	KAMIENICA	Braci Gierymskich	12	1912 r.	A/4364/1058/Wł	30.11.1984
82	DOM MIESZKALNY I GOSPODA "POD LWEM"	Braci Gierymskich	14	2 poł. XVIII, XIX/XX w.	A/4365/1059/Wł	30.11.1984
83	KAMIENICA	Braci Gierymskich	16	k. XIX w.		
84	OFICyna MIESZKALNA	Braci Gierymskich	2a	3 i 4 ćw. XIX w.		
85	KAMIENICA	Braci Gierymskich	6	pocz. XVIII, pocz. XX w.	A/4361/1055/Wł	30.11.1984
86	KAMIENICA "POD KOZŁEM"	Braci Gierymskich	8	ok. 1600 r., pocz. XX w.	A/4362/1013	9.01.1964
87	KAMIENICA	Browarna	1	XVII-XVIII w., 3 ćw. XIX w., 1936 r.		
88	DOM MIESZKALNY Z ZAJAZDEM I RESTAURACJĄ	Chelmońskiego	1, 3	k. XIX w.		
89	BROWAR	Chelmońskiego	5	1881 r., 1889 r.		
90	DOM MIESZKALNY	Chopina pl.	1	ok. 1910 r.	A/6166	30.01.202
91	DOM MIESZKALNY	Chopina pl.	3	ok. 1915 r.		
92	DOM MIESZKALNY	Chopina pl.	4	pocz. XX w.		
93	WIEŻA RATUSZOWA	Chrobrego B. pl.		2 poł. XVI, XVII, 1890 r.	A/4348/738	13.09.1960
94	RATUSZ	Chrobrego B. pl.	1, 2, 3	XIV - XVIII, 1890 r.	A/4349/776/Wł	14.05.1981
95	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	10	ok. 1800 r., XX w.		
96	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	11	XVIII, k. XIX w.	552/A/05/1-2	11.08.2005
97	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	12	XVIII, XIX w.	550/1-2/A/05	2.08.2005
98	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl.	12a	XVIII, XIX w.	550/1-2/A/05	2.08.2005
99	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	13	XVIII, pocz. XIX w.	A/4354/1081/Wł	3.12.1984
100	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	14	XVIII, k. XIX w.	551/A/05	2.08.2005
101	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	14a	XVIII, 2 poł. XIX w.	551/A/05	2.08.2005
102	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	15	1585 - 1588, ok.. 1700 r., XX w.	A/4355/1640	12.04.1966
103	DOM HANDLOWY	Chrobrego B. pl.	19	XVIII, pocz. XX w.,	736/A/06	17.02.2006

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
				1980 r.		
104	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	32	k. XVII, pocz. XX w., po 1945 r.	A/4357/1067/Wł	30.11.1984
105	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	34	2 poł. XVI, ok. 1800 r., pocz. XX w.	A/4358/1068/Wł	3.12.1984
106	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	35	2 poł. XVI, ok. 1800 r., pocz. XX w.	A/4359/1069/Wł	3.12.1984
107	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	36	2 poł. XVI, ok. 1700 , 1886 r.	A/4360/1070/Wł	3.12.1984
108	BANK	Chrobrego B. pl.	4	k. XIX w.	A/4350/1071/Wł	3.12.1984
109	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	5	pocz. XVIII, k. XIX w.	A/4351/1072/Wł	3.12.1984
110	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	6	XVI, XVIII, k. XIX, XX w.	A/1074/1-3	11.07.2008
111	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	7	XVII, XIX w.	633/A/05/1-2	20.10.2005
112	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl.	7a	XVII, XIX w.	633/A/05/1-2	20.10.2005
113	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	8	1865 r., pocz. XX w.	A/4352/1554/Wł	13.03.1997
114	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl.	8a	k. XVIII w.	A/1062	23.05.2008
115	KAMIENICA	Chrobrego B. pl.	9	XVII, poł. XIX w.	A/4353/1080/Wł	3.12.1984
116	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl. / Nad Kanałem	11a	XVIII w.	552/A/05/1-2	11.08.2005
117	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl. / Nad Kanałem	5a	XVI w., XVIII w.	A/1074/1-3	11.07.2008
118	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl. / Nad Kanałem	6a	XVIII	A/1074/1-3	11.07.2008
119	OFICyna MIESZKALNA	Chrobrego B. pl. / Nad Kanałem	9a	4ćw. XIX w.		
120	BROWAR	Czeska	21	1869, 1921 r.	A/923	9.10.2006
121	KAMIENICA	Czeska	29	XVIII w., 1873, 1874, 1906 r., XX w.		
122	PAŁAC MIEJSKI WALLISÓW	Czeska	30	ok. 1720, 1918 r.	A/4378/1108	25.05.1964
123	OFICyna PAŁACU WALLISÓW	Czeska	30a	XVIII w., XIX/XX w.		
124	KAMIENICA	Czeska	32	pocz. XVIII w., 1869 r.	A/1085	3.10.2008
125	DOM MIESZKALNY BARONÓW VON FITSCHEN	Czeska	34	XVI, 1737 r., k. XIX w.	A/4379/1062/Wł	3.12.1984
126	OFICyna DOMU BARONÓW VON FITSCHEN	Czeska	34a	1 poł. XVIII w., XIX w., XX w.		
127	KLASZTOR	Czeska	36	XVI, XVIII, XIX w.	1065/Wł	3.12.1984
128	DOM MIESZKALNY	Czeska	38	XVII/XVIII, XIX/XX w.	A/4381/1064/Wł	3.12.1984
129	DOM MIESZKALNY	Czeska	39	XVIII, k. XIX w.(1853 r.), 1980 r.		
130	DOM MIESZKALNY	Czeska	40	XVI, XVIII, k. XIX w.	A/4382/1063/Wł	3.12.1984
131	DOM MIESZKALNY	Czeska	42	XVIII, XIX w.		
132	DOM MIESZKALNY	Daszyńskiego	10	1907 r., 1934-1936 r.		
133	BROWAR	Daszyńskiego	14	1889-1902 r.		
134	MŁYN Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ w zespole młyna	Daszyńskiego	18	XVIII/XIX w.	A/6048	24.05.2017
135	BUDYNEK TURBINOWNI w zespole młyna	Daszyńskiego	18	1923 r.	A/6048	24.05.2017
136	DOM MIESZKALNY	Daszyńskiego	2	XVIII/XIX w.		
137	DOM MIESZKALNY	Daszyńskiego	4	ok. 1900 r.		
138	DOM MIESZKALNY	Daszyńskiego	6	pocz. XX w.		
139	DOM MIESZKALNY	Daszyńskiego	8	2 ćw. XIX w., k. XIX w., 1932 r.		
140	DOM MIESZKALNY	Daszyńskiego	8a	pocz. XX w.		
141	KAPLICZKA	Dusznicka		1682,XVIII w.,1912 r.		
142	CMENTARZ KOMUNALNY Z MOGIŁĄ JENIECKĄ	Dusznicka		XVIII w., 1873 r., 1874 r., 1906 r. XX w.		
143	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Dusznicka	38	1763, 1848 r.		
144	BUDYNEK INWENTARSKI w zespole folwarcznym	Dusznicka	38	3 ćw. XIX w.		
145	DOM MIESZKALNY DLA PRACOWNIKÓW FOLWARKU w zespole folwarcznym	Dusznicka	40	1872 r.		
146	OBORA w zespole folwarcznym	Dusznicka	40	ok. 1872 r.		
147	STODOŁA w zespole folwarcznym	Dusznicka	40	ok. 1872 r.		
148	STAJNIA Z WOZOWNIĄ w zespole folwarcznym	Dusznicka	40	ok. 1872 r.		
149	KRZYŻ PRZYDROŻNY	Dusznicka	40	1890-1910 r.		
150	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Dusznicka	42	1860 r.		
151	BUDYNEK INWENTARSKI w zespole folwarcznym	Dusznicka	42	ok. poł. XIX w.		
152	DOM MIESZKALNO-GOSPODARCZY w	Dusznicka	5	ok. poł. XIX w.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
	zespole folwarcznym					
153	BUDYNEK INWENTARSKI w zespole folwarcznym	Dusznicka	5	ok. poł. XIX w.		
154	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Dusznicka	5a	ok. poł. XIX w.		
155	KAPLICA CMENTARNA	Dusznicka, na terenie cmentarza komunalnego		1892 r.		
156	KAPLICZKA DOMKOWA	Dusznicka/Korytowska		XVIII w.		
157	BUDYNEK GŁÓWNY Z BUDYNKIEM ADMINISTRACYJNYM w zespole dworca	Dworcowa		1897 r.		
158	WIATA PERONOWA I w zespole dworca	Dworcowa		1900 r.		
159	BUDYNEK DYŻURNego RUCHU w zespole dworca	Dworcowa		1897 r.		
160	WIATA PERONOWA II w zespole dworca	Dworcowa		1900 r.		
161	TOALETY w zespole dworca	Dworcowa		1900 r.		
162	BUDYNEK MAGAZYNOWO-GOSPODARCZY w zespole dworca	Dworcowa		1899 r.		
163	WIEŻA WODNA I w zespole dworca	Dworcowa		1900 r.		
164	NASTAWNIA DYSPONUJĄCA w zespole dworca	Dworcowa		1914 r.		
165	WIEŻA WODNA II w zespole dworca	Dworcowa		1910 r.		
166	KOTŁOWNIA w zespole dworca	Dworcowa		XIX/XX w.		
167	BUDYNEK SŁUŻBOWY w zespole dworca	Dworcowa		XIX/XX w.		
168	ŻURAW WODNY I w zespole dworca	Dworcowa		pocz. XX w.		
169	LOKOMOTYWOWNIA Z OBROTNICĄ w zespole dworca	Dworcowa		1897 r.		
170	LOKOMOTYWOWNIA w zespole dworca	Dworcowa		1897 r.		
171	NASTAWNIA WYKONAWCZA w zespole dworca	Dworcowa		1897 r.		
172	BUDYNKI GOSPODARCZO-MAGAZYNOWE w zespole dworca	Dworcowa		XIX/XX w.		
173	BUDYNEK ZWIĄZANY Z RUCHEM POCIĄGÓW w zespole dworca	Dworcowa		I ćw. XIX w.		
174	STEROWNIA RUCHEM KOLEJOWYM w zespole dworca	Dworcowa		pocz. XX w.		
175	BUDYNEK EKSPEDYCJI TOWAROWEJ Z RAMPĄ I WYBIEGIEM DLA BYDŁA w zespole dworca	Dworcowa		1897 r.		
176	BUDYNEK EKSPEDYCJI TOWAROWEJ w zespole dworca	Dworcowa		1897 r.		
177	TRADYTOR I w zespole dworca	Dworcowa		1874 r.		
178	TRADYTOR II w zespole dworca	Dworcowa		1874 r.		
179	ŻURAW WODNY II W ZESPOLE DWORCA	Dworcowa		pocz. XX w.		
180	MOST KOLEJOWY NAD NYSĄ KŁODZKĄ	Dworcowa		ok. 1834 r.		
181	STOLARNIE w zespole dworca	Dworcowa	1	XIX/XX w.		
182	DZIAŁ DIAGNOSTYKI I DZIAŁ BUDOWLANY w zespole dworca	Dworcowa	2	pocz. XX w.		
183	DOM MIESZKALNY	Florian Szarego	1	pocz. XX w.		
184	DOM MIESZKALNY	Florian Szarego	2	ok. 1900 r.		
185	DOM MIESZKALNY	Florian Szarego	3	pocz. XX w.		
186	ŁAŹNIA MIEJSKA Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ	Florian Szarego	4	1906 r.	A/4383/1629/W1	1.10.1998
187	DOM MIESZKALNY	Forteczna	5	1902 r.		
188	DOM MIESZKALNY DLA PRACOWNIKÓW KOLEI	Forteczna	7, 9, 11	1927 r.		
189	KOŚCIÓŁ KLASZTORY MINORYTÓW	Franciszkański pl.	1	1628 - 1631, 1711, pocz. XX w.	A/1754/1107	25.05.1964
190	KLASZTOR MINORYTÓW	Franciszkański pl.	1	1678, 1723 - 1744, ok. 1800 r.	A/1754/1107	25.05.1964
191	MUR OGRODZENIA TERENU KLASZTORU	Franciszkański pl./Daszyńskiego		2 poł. XVII w., k. XX w.		
192	TWIERDZA GŁÓWNA	Grodzisko		2 poł. XVIII w.	A/4346/691	10.05.1960
193	MUR GRANICZNY Z BRAMĄ WSCHODNIĄ Z GRUPĄ RZĘZBIARSKĄ ŚW. FLORIANA	Grottgera		XVIII w.		
194	MOST "KOŃSKI"	Grottgera		1883 r.		
195	KAMIENICA	Grottgera	1	XVIII, XIX/XX w.		
196	KAMIENICA	Grottgera	3	2 poł. XIX w.		
197	KAMIENICA	Grottgera	4	k. XIX w.		
198	ZAJAZD "WOLFSSCHLUCHT"	Grottgera	5	XVII, pocz. XX w. 2 poł. XIX w.	A/4366/1635/W1	1.12.1998
199	BUDYNEK PRZEMYSŁOWY	Grottgera	6	k. XIX w.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
200	DOM MIESZKALNY	Grottgera	7	ok. 1920 r.		
201	HOTEL "POD BIAŁĄ RÓŻĄ"	Grottgera	8	k. XIX w.		
202	OFICyna MIESZKALNA	Grottgera	8	XVIII, k. XIX w.		
203	KAMIENICA	Grunwaldzka	11	1888 r.		
204	KAMIENICA	Grunwaldzka	13	1887 r.		
205	WILLA	Grunwaldzka	14	1885 r.		
206	KAMIENICA	Grunwaldzka	15	1885 r.		
207	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	16	1936 r.		
208	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	18	3 ćw. XIX w.		
209	KAMIENICA	Grunwaldzka	19	1899 r.		
210	SPICHLERZ, budynek biurowo-handlowy	Grunwaldzka	2	pocz. XX w.		
211	KAMIENICA	Grunwaldzka	21	1909 r.		
212	KAMIENICA	Grunwaldzka	23	1909 r.		
213	KAMIENICA	Grunwaldzka	25	1905 r.		
214	KAMIENICA	Grunwaldzka	27	pocz. XX w.		
215	WILLA "GERMANIA"	Grunwaldzka	3	1885 r., 1894 r.		
216	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	4	1900 r.	A/4384/1624/Wł	5.06.1998
217	KAMIENICA	Grunwaldzka	5	1905 r.		
218	DOM MIESZKALNY	Grunwaldzka	6	1900 r.	A/4384/1624/Wł	5.06.1998
219	KAMIENICA	Grunwaldzka	7	1894 r.		
220	KAMIENICA	Grunwaldzka	9	k. XIX w.		
221	SIEDZIBA EVANGELISCHE RETTUNG - CONFIRMANDENHAUS	Harcerzy	3	1890 r.		
222	DOM MIESZKALNY	Harcerzy	6	1913 r.		
223	DOM MIESZKALNY	Harcerzy	8	ok. 1915 r.		
224	BUDYNEK MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Hołdu Pruskiego	12	ok. 1930 r.		
225	PORTIERNIA w zespole powiatowego więzienia śledczego	Hołdu Pruskiego	2	ok. 1888 r.		
226	WIĘZIENIE DLA KOBIET, w zespole powiatowego więzienia śledczego	Hołdu Pruskiego	4	ok. 1888 r.		
227	BUDYNEK NADZORCÓW WIĘZIENNYCH "INSPEKTORHAUS" w zespole powiatowego więzienia śledczego	Hołdu Pruskiego	6	ok. 1888 r.		
228	HOTEL "KEISERHOF"	Jagieliły pl.	1	ok. 1900 r.		
229	POCZTA	Jagieliły pl.	2	1877 - 1879 r.	A/4391/1082/Wł	3.12.1984
230	GARAŻE w zespole poczty	Jagieliły pl.	2	1877 - 1879 r.		
231	KAMIENICA	Jagieliły pl.	3	1897 r.	A/4392/1218/Wł	16.06.1987
232	KAMIENICA	Jagieliły pl.	4	pocz. XX w.	A/4393/1217/Wł	16.06.1987
233	KAMIENICA	Jagieliły pl.	5, 6	pocz. XX w.		
234	DOM MIESZKALNY	Jana Pawła II	1	1929 r.		
235	DOM MIESZKALNY	Jana Pawła II	3	1928 r.		
236	DOM MIESZKALNY	Jana Pawła II	5	1928 r.		
237	DOM MIESZKALNY	Jana Pawła II	7	1928 r.		
238	DOM MIESZKALNY, HOTEL Z RESTAURACJĄ "HOTEL ZU STADTBANHOF"	Jedności pl.	1	1876 r.		
239	MIEJSKI PRZYTULEK DLA UBOGICH	Jedności pl.	3	1880 r.		
240	BANK	Jedności pl.	4	1925-1926		
241	STACJA KOLEJOWA	Kłodzko Nowe	1, 2	1875 r.		
242	MOST - ŚLUZA FORTECZNA	Kolejowa		1784 r., ok. 1840 r.		
243	KOSZARY NR VII	Kolejowa	1	XVIII/XIX w.		
244	LATRYNA KOSZAROWA	Kolejowa	1a			
245	PLEBANIA	Kolejowa	2	1888 - 1889 r.		
246	PRZEPOMPOWNIA WODY Z WARTOWNIĄ	Kolejowa, przy moście XV - lecia		1873 r.		
247	MOST DROGOWY	Korczaka		pocz. XX w.		
248	ZAJAZD	Korczaka	1	ok. 1920 r.		
249	KAPLICA RZYM, - KAT. P. W. ŚW. IGNACEGO LOJOLI	Korczaka	14a	1680 r.		
250	DOM MIESZKALNY w zespole mieszkalno- gospodarczym	Korczaka	15	k. XVIII, pocz. XX w.		
251	STODOŁA w zespole mieszkalno- gospodarczym	Korczaka	15-17	1869 r.		
252	DOM MIESZKALNY w zespole mieszkalno- gospodarczym	Korczaka	17	k. XVIII w., pocz. XX w.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
253	BUDYNEK INWENTARSKI	Korczaka	19	4. ćw. XIX w.		
254	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Korczaka	23	k. XVIII w., XIX w.		
255	ZESPÓŁ FOLWARCZNY	Korczaka	23 i 25	k. XVIII w., XIX w.		
256	OBORA Z WOZOWNIĄ w zespole folwarcznym	Korczaka	25	4 ćw. XIX w., XX w.		
257	OBORA w zespole folwarcznym	Korczaka	25a	ok. poł. XIX w.		
258	BRAMA Z FURTĄ w zespole folwarcznym	Korczaka	25a, 27	XIX w.		
259	ZESPÓŁ FOLWARCZNY	Korczaka	25a, 27, 29	2 poł. XVIII w. i 2 poł. XIX w.		
260	STODOŁA w zespole folwarcznym	Korczaka	25a, 27, 29	1932 r.		
261	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Korczaka	27	2 poł. XVIII w.		
262	CHLEWNIA w zespole folwarcznym	Korczaka	29	ok. poł. XIX w.		
263	DOM MIESZKALNY	Korczaka	33	pocz. XX w.		
264	DOM MIESZKALNY	Korczaka	35	2. poł. XIX w.		
265	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Korczaka	36	I poł. XIX w.		
266	ZESPÓŁ FOLWARCZNY "MÜLLER VORWERK"	Korczaka	40	k. XVIII, pocz. XX w.		
267	DOM MIESZKALNY ZE STAJNIĄ w zespole folwarcznym	Korczaka	40	XVII?, XVIII, 1 ćw. XX w.		
268	WOZOWNIA w zespole folwarcznym	Korczaka	40	1850 r.		
269	OBORA w zespole folwarcznym	Korczaka	40	1868 r.		
270	STODOŁA w zespole folwarcznym	Korczaka	40	1874 r.		
271	DOM MIESZKALNY DLA PRACOWNIKÓW HUTY	Korczaka	47/49	1914 r.		
272	DOM MIESZKALNY	Korczaka	5	1886 r.		
273	MŁYN	Korczaka	51	k. XVIII w.		
274	DOM MŁYNARZA	Korczaka	53	k. XVIII w.		
275	ZESPÓŁ FOLWARCZNY	Korczaka	55	l. 40. - 60. XIX w.		
276	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Korczaka	55	1870 r.		
277	OBORA ZE SPICHLERZEM w zespole folwarcznym	Korczaka	55	l. 60. XIX w.		
278	STAJNIA w zespole folwarcznym	Korczaka	55	1840-1850		
279	WOZOWNIA Z CZĘŚCIĄ INWENTARSKĄ w zespole folwarcznym	Korczaka	55	l. 40-50 XIX w.		
280	STODOŁA w zespole folwarcznym	Korczaka	55	l. 60. XIX w.		
281	BRAMA WJAZDOWA w zespole folwarcznym	Korczaka	55	1870 r.		
282	BRAMA WJAZDOWA Z FURTĄ w zespole folwarcznym	Korczaka	55	1870 r.		
283	STACJA POMP ZAKŁADU UZDATNIANIA WODY	Korczaka	5a	1886 r.		
284	DOM MIESZKALNY	Korczaka	6	1920-21 r.		
285	ZAJAZD	Korczaka	8	pocz. XX w.		
286	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Korczaka	w polu na wys budynku nr 33	XIX w.		
287	MUR OPOROWO-OGRODZENIOWY Z BRAMAMI	Korfantego		1926 -1927 r.		
288	DOM MIESZKALNY	Korfantego	1	1900 r. - 1901 r.		
289	DOM MIESZKALNY	Korfantego	10	ok. 1920 r.		
290	DOM MIESZKALNY	Korfantego	11	pocz. XX w.		
291	DOM MIESZKALNY	Korfantego	3	1898 r.		
292	DOM MIESZKALNY	Korfantego	4	1885-1886 r.		
293	DOM MIESZKALNY	Korfantego	6	4 ćw. XIX w.		
294	KAMIENICA	Korfantego	7	1906-1907 r.		
295	DOM MIESZKALNY	Korfantego	8	pocz. XX w.		
296	KAMIENICA	Korfantego	9	pocz. XX w.		
297	KAMIENICA	Kościelna	1	poł. XVI, k. XIX w.	A/4385/1220/Wł	16.06.1987
298	KAMIENICA	Kościelna	2	2 poł. XIX w.		
299	KAMIENICA	Kościelna	3	1576 r., 2 poł. XIX, XX w.	A/4386/1219/Wł	16.06.1987
300	KAMIENICA	Kościelna	4	k. XVI, k. XIX w.	A/4387/1227/Wł	16.06.1986
301	KAMIENICA	Kościelna	5	XVI, XVIII, XIX/XX w.	A/4388/1060/Wł	3.12.1984
302	KAMIENICA	Kościelna	6	1 poł. XVIII, pocz. XX w.	A/4389/1226/Wł	16.06.1987
303	BRAMA CMENTARNA "CZARNA" Z GRUPĄ RZEŹBIARSKĄ ŚW. JEZUITÓW	Kościelny pl.		2 poł. XVII w.	A/4336/1073/Wł	3.12.1984
304	TOALETY	Kościelny pl.		po. 1910 r.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
305	KOŚCIÓŁ JOANNITÓW, NAST. JEZUITÓW	Kościelny pl.	1	poł. XIV, pocz. XVI, XVII w.	A/1675/89	29.03.1949
306	DOM MIESZKALNY, BROWAR, RESTAURACJA	Kościelny pl.	10	XVII, XX w.		
307	DOM MIESZKALNY	Kościelny pl.	11	XIX/XX w.		
308	OFICyna MIESZKALNA	Kościelny pl.	2	1857 r.		
309	KAMIENICA	Kościelny pl.	3	XVIII, pocz. XX w.		
310	DOM MIESZKALNY	Kościelny pl.	4	1837 r.		
311	DOM MIESZKALNY	Kościelny pl.	5	ok. poł. XIX w.		
312	DOM MIESZKALNY	Kościelny pl.	6	poł. XIX w.		
313	PODZIEMNA TRASA TURYSTYCZNA	Kościelny pl.	7	XIV - XVIII w.	A/4347/650/Wł	3.01.1977
314	KOLEGIUM JEZUICKIE	Kościelny pl. 8, 9 i Wojska Polskiego 11		1664 - 1665 r., 1690 r.	A/4327/1014	9.01.1964
315	CMENTARZ KATOLICKI	Kościuszki				
316	DOM MIESZKALNY	Kościuszki	10	pocz. XX w.		
317	KAMIENICA	Kościuszki	11	3 ćw. XIX w.		
318	PRZYCHODNIA LEKARSKA	Kościuszki	12	1910 r.		
319	PRZYCHODNIA LEKARSKA	Kościuszki	12a	1910 r.		
320	PRZYCHODNIA LEKARSKA	Kościuszki	12b	1910 r., po 1945 r.		
321	KAMIENICA	Kościuszki	13	pocz. XX w.		
322	DOM MIESZKALNY	Kościuszki	15	XIX/XX w.		
323	OFICyna	Kościuszki	15a	XIX/XX w.		
324	DOM MIESZKALNY	Kościuszki	17	ok. 1900 r.		
325	DOM MIESZKALNY	Kościuszki	2	pocz. XX w.		
326	KAMIENICA	Kościuszki	4	XIX/XX w.		
327	KAMIENICA	Kościuszki	6	XIX/XX w.		
328	BANK RZESZY	Kościuszki	7	1910 - 1920 r.		
329	BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ	Kościuszki	8	k. XIX w.		
330	KAMIENICA	Kościuszki	9	pocz. XX w.		
331	DOM MIESZKALNY	Kowalska	2	ok. 1851 r.		
332	DOM MIESZKALNY	Krakusa	2	k. XIX w.		
333	GARAŻE	Krakusa	2			
334	DOM MIESZKALNY w zespole koszar	Kraśińskiego	1	1902-1906 r.		
335	WILLA "SIRIUS"	Kraśińskiego	11	1900-1902 r.		
336	DOM MIESZKALNY	Kraśińskiego	2	1934-35		
337	DOM MIESZKALNY	Kraśińskiego	4	1934-35 r.		
338	DOM MIESZKALNY	Kraśińskiego	6	1934-35 r.		
339	DOM MIESZKALNY	Kraśińskiego	8	1934-35 r.		
340	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Lisia	4	XVIII, XIX w.		
341	ZESPÓŁ FOLWARCZNY "COMTURHOF"	Lisia	4, 6, 8	k. XVIII i 3 ćw. XIX w.		
342	STODOŁA w zespole folwarcznym	Lisia	6	3. ćw. XIX w.		
343	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Lisia	6	XVIII w., 3 ćw. XIX w.		
344	OBORA I w zespole folwarcznym	Lisia	6	3. ćw. XIX w.		
345	OBORA II w zespole folwarcznym	Lisia	6	3. ćw. XIX w.		
346	BRAMA w zespole folwarcznym	Lisia	6	k. XVIII w.		
347	ZESPÓŁ FOLWARCZNY "WALLISHOF"	Lisia	7	XVIII w., 3 ćw. XIX w.		
348	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Lisia	7	k. XVIII w.		
349	OBORA w zespole folwarcznym	Lisia	7	k. XVIII w.		
350	STAJNIA w zespole folwarcznym	Lisia	7	2. ćw. XIX w.		
351	STODOŁA w zespole folwarcznym	Lisia	7	3. ćw. XIX w.		
352	OWCZARNIA I w zespole folwarcznym	Lisia	7	4 ćw. XIX w.		
353	OWCZARNIA II w zespole folwarcznym	Lisia	7	4. ćw. XIX w.		
354	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Lisia	8	l. 20. XX w.		
355	KAMIENICA	Lutycka	11	pocz. XX w.	A/5820	17.04.2012
356	KAMIENICA	Lutycka	12	1909 r.		
357	DOM MIESZKALNY	Lutycka	14	4 ćw. XIX w.		
358	KAMIENICA	Lutycka	17	pocz. XX w.		
359	DOM MIESZKALNY	Lutycka	19	3 ćw. XIX w.		
360	KAMIENICA	Lutycka	2	k. XIX w.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
361	DOM MIESZKALNY	Lutycka	21	1920 r.		
362	ZAJAZD "POD BIAŁYM LWEM"	Lutycka	29-31	k. XIX w.		
363	ZAJAZD "POD ŻŁOTYM MIECZEM"	Lutycka	3/3a	k. XIX w.		
364	KAMIENICA	Lutycka	4	k. XIX w.		
365	DOM MIESZKALNY	Lutycka	5	pocz. XX w.		
366	KAMIENICA	Lutycka	6	k. XIX w.		
367	KAMIENICA	Lutycka	8	1912 r.		
368	KAMIENICA	Lutycka	9	ok. 1912 r.		
369	DOM MIESZKALNY	Łąkowa	5	4. ćw. XIX w.		
370	KONWIKT JEZUICKI ŚW. ALOJZEGO GONZAGI	Łukasiewicza	4	XVII w.	A/4323/994/Wł	3.04.1984
371	OGRÓD przy Muzeum Ziemi Kłodzkiej	Łukasiewicza	4		A/4324/1334/Wł	7.05.1991
372	MUR OGRODZENIA KLASZTORU	Łukasińskiego		1703 r.		
373	KAPLICZKA W MURZE OGRODZENIA KLASZTORU	Łukasińskiego		1703 r.		
374	MUR OGRODU KLASZTORU	Łukasińskiego		pocz. XVIII w.		
375	TEREN OGRODU KLASZTORU Z CMENTARZEM	Łukasińskiego		pocz. XVIII w.		
376	KAMIENICA	Łukasińskiego	11	XIX/XX w.		
377	PIWNICE DOMU MIESZKALNEGO	Łukasińskiego	12	XV/XVI w., k. XIX w.		
378	KAMIENICA	Łukasińskiego	13	XVIII w., poł. XIX w.		
379	PIWNICE DOMU MIESZKALNEGO	Łukasińskiego	14	XVIII w., k. XIX w.		
380	PIWNICE DOMU MIESZKALNEGO	Łukasińskiego	16	XVII w., XIX w.		
381	BASZTA, KOSZARY OFICERÓW ARTYLERII	Łukasińskiego	24	XVI w., 1750 r.		
382	FURTA FORTECZNA	Łukasińskiego	24	pocz. XIX w.		
383	KOSZARY NR 5	Łukasińskiego	26	1748 - 1751 r.	4374/1049/Wł	30.11.1984
384	LATRYNY	Łukasińskiego	26a	1889 r.		
385	ODWACH Bramy Ząbkowickiej Wewnętrznej (Górnej)	Łukasińskiego	27	k. XIX w.		
386	MAGAZYN WOJSKOWY NR 1	Łukasińskiego	28	1748 - 1751 r.	A/4375/1050/Wł	30.11.1984
387	DOM MIESZKALNY	Łukasińskiego	29	XVIII w., XIX w.		
388	MAGAZYN WOJSKOWY NR 2	Łukasińskiego	30	1748 - 1751 r.	A/4376/1051/Wł	3.12.1984
389	KAMIENICA	Łukasińskiego	31	XVIII/XIX w.		
390	SZPITAL Z KAPLICĄ P.W. ŚW. MARII MAGDALENY	Łukasińskiego	32	1861-1862 r.		
391	KAMIENICA	Łukasińskiego	33	poł. XIX w.		
392	KLASZTOR BERNARDYNÓW, OB. FRANCISZKANEK	Łukasińskiego	34	1478 r., 1546 r., 2 poł. XVII w., pocz. XIX w.	A/4326/1467	29.11.1965
393	KAMIENICA	Łukasińskiego	35	XVIII w., 2 poł. XIX w.		
394	KOŚCIÓŁ KLASZTORNY BERNARDYNÓW, OB. FRANCISZKANEK, P.W. ŚW. JERZEGO I WOJCIECHA	Łukasińskiego	36	XV w., XVII w., 1770 r., 1840 r.	A/4325/690	10.05.1960
395	KAMIENICA	Łukasińskiego	37	XIX/XX w.		
396	KAMIENICA	Łukasińskiego	39	k. XIX w.		
397	KAMIENICA	Łukasińskiego	41	k. XIX w.		
398	BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ	Łukasińskiego	43	k. XIX w.		
399	KAMIENICA	Łukasińskiego	51	k. XIX w.		
400	KAMIENICA	Łukasińskiego	57/59	k. XIX w.		
401	DOM MIESZKALNY	Łukasińskiego	63	XIX/XX w.		
402	KAMIENICA	Łukasińskiego	65	XIX/XX w.		
403	KAMIENICA	Łukasińskiego	67	XIX/XX w.		
404	KAMIENICA	Łukasińskiego	69	k. XIX, XX w.		
405	BRAMA Z PORTALEM	Łukasińskiego	7	1727 (1722) r.		
406	KAMIENICA Z OFICYNA	Łukasińskiego	71	XIX/XX w.		
407	KAMIENICA	Łukasińskiego	73	ok. 1915 r.		
408	KAMIENICA	Łukasińskiego	75	ok. 1915 r.		
409	KAMIENICA	Łukasińskiego	77	ok. 1915 r.		
410	DOM MIESZKALNY	Łukasińskiego	79	2 poł. XIX w.		
411	KAMIENICA	Łukasińskiego	9	XVIII w., XX w.		
412	BRAMA ZĄBKOWICKA DOLNA , pozostałości	Łukasińskiego/Nadrzeczna		1750 r., 1866 r.		
413	WILLA	Łużycka	11	1907 r.		
414	WYTWÓRNIĄ LIKIERÓW I SOKÓW	Łużycka	11a	1907 r.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
	OWOCOWYCH ORAZ SKŁAD WIN					
415	KUŹNIA Z DOMEM MIESZKALNYM	Łużycka	3, 3a	1893 r, 1 ćw. XX w.		
416	DOM MIESZKALNY	Łużycka	5	k. XIX w.		
417	STAJNIA Z WOZOWNIĄ	Łużycka	6	1900 r.		
418	DOM MIESZKALNY	Łużycka	7,9	1908 r., 1924 r.		
419	KAMIENICA, SZKOŁA	Łużycka	8, 10, 12	1903-1905 r.		
420	OFICYNA MIESZKALNA Z GARAŻEM	Łużycka	9a	pocz. XX w.		
421	GOSPODA "POD ŻŁOTĄ GWIAZDĄ"	Malczewskiego	3a	przed 1780 r.		
422	DOM MIESZKALNY	Mariańska	2	ok. poł. XIX w.		
423	MŁYN Z BUDYNKAMI STAJNI I OBORY	Mariańska	2	2 poł. XIX w.		
424	OBORY I STODOŁA	Mariańska	25	4 ćw. XIX w.		
425	DOM MIESZKALNY	Mariańska	25	4 ćw. XIX w.		
426	DOM MIESZKALNY	Mariańska	28	1936 r.		
427	KAPLICA MATKI BOSKIEJ POCIESZENIA STRAPIONYCH	Mariańska Górka		1810 r.		
428	PUSTELNIA	Mariańska Górka	14	pocz. XIX w.		
429	KAMIENICA	Matejki	1	XVII w., pocz. XX w.		
430	KAMIENICA	Matejki	11	1739 r., 2 poł. XVII w., ok. 1760 r., 1 poł. XIX, XIX/XX w.	A/4369/1053/W1	30.11.1984
431	KAMIENICA	Matejki	12	1909 r.		
432	PRALNIA GARNIZONOWA	Matejki	13 d.21	k. XIX w.		
433	KAMIENICA	Matejki	2	pocz. XIX w.		
434	KAMIENICA	Matejki	3	1 poł. XVIII, pocz. XX w.	4370/1052/W1	3.11.1984
435	KAMIENICA "POD RAKIEM"	Matejki	5	1 poł. XVIII, ok. 1910 r., pocz. XX w.	A/4372/1639/W1	14.12.1998
436	KAMIENICA	Matejki	7	1 poł. XVIII w., XIX w.	A/4371/1223/W1	16.06.1987
437	KAMIENICA	Matejki	9	1 poł. XVIII w., 2 poł. XIX w.	A/4373/1637/W1	1.12.1998
438	DOM MIESZKALNY	Miarki Karola	2	1850 r.		
439	KAMIENICA	Miarki Karola	3	1910-20 r.		
440	DOM MIESZKALNY	Miarki Karola	4	l. 40., 50. XIX w.		
441	DOM MIESZKALNY	Mickiewicza	10, 12	1932-35 r.		
442	WILLA "ELIZABETH"	Mickiewicza	19	1909 r.		
443	DOM MIESZKALNY	Mickiewicza	2, 4	1932-35 r.		
444	WILLA	Mickiewicza	21	pocz. XX w.		
445	DOM MIESZKALNY	Mickiewicza	3	1911 r.		
446	WILLA	Mickiewicza	5	XIX/XX w.		
447	DOM MIESZKALNY	Mickiewicza	6, 8	1932-1935 r.		
448	WILLA	Mickiewicza	9	1902 - 1903 r.		
449	OFICYNA MIESZKALNA	Mickiewicza	9a	1902-1904 r.		
450	OFICYNA	Moniuszki	1	3 ćw. XIX w.		
451	KAMIENICA	Moniuszki	2	pocz. XX w.		
452	KAMIENICA	Moniuszki	3	pocz. XX w.		
453	DOM MIESZKALNY	Morcinka	11	1905 r.		
454	DOM MIESZKALNY	Morcinka	13	1905 r.		
455	KOSZARY	Morcinka	15	ok. 1910 r.		
456	KAMIENICA	Muzealna	1	XVIII w., XIX w.		
457	KAMIENICA	Muzealna	5	pocz. XX w.		
458	MUR Z ARKADAMI DAWNYCH PODCIENI	Nad Kanałem		XVIII/XIX w.		
459	OFICYNA	Nad Kanałem	1	2 poł. XIX w.		
460	BLOKHAUZ	Nadrzeczna	1	1886 r.		
461	DOM MIESZKALNY SIĘDMIORODZINNY	Nadrzeczna	11	1928-1929 r.		
462	DOM MIESZKALNY	Nadrzeczna	13	l. 20/30. XX w.		
463	DOM MIESZKALNY	Nadrzeczna	25	3 ćw. XIX w.		
464	DOM MIESZKALNY TRZYRODZINNY	Nadrzeczna	3	1929 r.		
465	DOM MIESZKALNY	Nadrzeczna	5	1930 r.		
466	DOM MIESZKALNY SIĘDMIORODZINNY	Nadrzeczna	7	1928-1929		
467	DOM MIESZKALNY SIĘDMIORODZINNY	Nadrzeczna	9	1928-1929 r.		
468	OFICYNA HOTELU "NEU BRESLAU"	Niska	1	ok. 1905 r.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
469	KAMIENICA	Niska	2	k. XVIII w., XIX/XX w.		
470	SZPITAL	Niska	4	XIX/XX w.		
471	PRALNIA w zespole Szpitala Miejskiego	Niska	4a	1912 r.		
472	CMENTARZ GARNIZONOWY I EWANGELICKI	Noworudzka		1840 r.		
473	URZĄD POWIATOWY	Okrzei	1	ok. 1880 r., 1920 r.		
474	DOM MIESZKAŁNY	Okrzei	11	pocz. XX w.		
475	DOM MIESZKAŁNY	Okrzei	13	ok. 1910 r.		
476	SIEDZIBA GMINY EWANGELICKIEJ	Okrzei	14	1914 r.		
477	DOM MIESZKAŁNY	Okrzei	15	I. 90 XIX w.		
478	OFICyna	Okrzei	15a	k. XIX w.		
479	DOM MIESZKAŁNY	Okrzei	16	ok. 1860 - 1870 r.		
480	OFICyna	Okrzei	16a	k. XIX w.		
481	KAMIENICA	Okrzei	17	ok. 1910 r.		
482	KAMIENICA	Okrzei	19	1905 r.		
483	BROWAR	Okrzei	2	1910 r.		
484	DOM MIESZKAŁNY	Okrzei	20	ok. 1902 r.	A/4390/1348/Wł	31.07.1991
485	DOM MIESZKAŁNY DLA RODZIN ŻOŁNIERZY 2 BATALIONU 38 PUŁKU STRZELCÓW	Okrzei	21	1912 r.		
486	DOM MIESZKAŁNY	Okrzei	22	ok. 1910 r.		
487	OFICyna	Okrzei	22a	ok. 1910 r.		
488	DOM MIESZKAŁNY	Okrzei	25	1934 r.		
489	POWIATOWA KASA OSZCZĘDNOŚCI "KREISSPARKASSE"	Okrzei	3	I. 30. XX w.		
490	BUDYNEK PRZEMYSŁOWY	Okrzei	4	1923 r.		
491	DOM MIESZKAŁNO-USŁUGOWY	Okrzei	6	ok. 1910 - 1920 r.		
492	BUDYNEK ADMINISTRACYJNY	Okrzei	7	ok. 1920 r. - 1930 r.		
493	STACJA TRANSFORMATOROWA ZE STACJĄ POMP	Piastowska		pocz. XX w.		
494	DOM MIESZKAŁNY OŚMIORODZINNY	Piastowska	11	1926 r.		
495	DOM WŁAŚCICIELA I OFICyna w zespole folwarcznym	Piastowska	14a	1878 r.		
496	PAWILON OGRODOWY, mury obwodowe	Piastowska	14a	1908 r.		
497	DOM MIESZKAŁNO-GOSPODARCZY w zespole folwarcznym	Piastowska	16	pocz. XIX w.		
498	OWCZARNIA Z CZĘŚCIĄ MIESZKAŁNĄ	Piastowska	2	1860 r.		
499	SZANIEC NR 10	Piastowska	6	1807 r.		
500	WARSZTAT ŚLUSARSKI	Piastowska	7	ok. poł. XIX w., XX w.		
501	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Podgórna		pocz. XX w.		
502	DOM MIESZKAŁNY	Podgórna	1	1850 r.		
503	KAMIENICA	Podgórna	12	1907 - 1907 r.		
504	DOM MIESZKAŁNY	Podgórna	13	1890 r.		
505	KAMIENICA	Podgórna	14	1906 - 1907 r.		
506	DOM MIESZKAŁNY	Podgórna	16	1849 r., k. XIX w.		
507	DOM MIESZKAŁNY	Podgórna	3	pocz. XX w.		
508	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Podgórna	3	I poł. XIX w.		
509	BUDYNKI MIESZKAŁNE	Podgórna	9, 11	1888 r.		
510	BRAMA TERESY - część zachodnia	Podgrodzie		I. 1760-63, po 1885 r.		
511	WILLA	Podgrodzie	16	1931 r.		
512	DOM MIESZKAŁNY DWURODZINNY	Podgrodzie	18	1933 r.		
513	DOM MIESZKAŁNY	Podgrodzie	5	I. 30. XX w.		
514	KAMIENICA	Połabska	1	1893 - 1894 r.		
515	KAMIENICA	Połabska	10	1903 r.		
516	KAMIENICA	Połabska	12	1914 - 1915 r.		
517	KAMIENICA	Połabska	14	1875 r.		
518	KAMIENICA	Połabska	16	1873 r.		
519	KAMIENICA	Połabska	18	1870 r.		
520	OFICyna	Połabska	1a	4 ćw. XIX w.		
521	ZAJAZD "POD ŻŁOTYM SŁOŃCEM"	Połabska	2	1875 r.		
522	SIEDZIBA FIRMY "SCHLIEMAN I SYN - ŻELAZO I WĘGIEL"	Połabska	22	1913 - 1914 r.		
523	KAMIENICA	Połabska	28	pocz. XX w.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
524	HOTEL "RZYMSKI"	Połabska	30	1910 - 1911 r.		
525	ZAJAZD "POD TRZEMA KARPIAMI"	Połabska	32	1910-1911 r.		
526	KAMIENICA	Połabska	4	I. 80-90 XIX w.		
527	RESTAURACJA "KŁODZKI BROWAR"	Połabska	5	1909 - 1910 r.		
528	KAMIENICA	Połabska	6	1897 r.		
529	KAMIENICA	Połabska	8	1896 - 1897 r.		
530	ZAJAZD "POD ŻŁOTĄ KORONĄ"	Połabska	9	1906 - 1907 r.		
531	KAPLICA P.W. ŚW. IGNACEGO LOYOLI	Półwiejska		ok. 1880 r.		
532	ZAJAZD	Półwiejska	12	1899 r.		
533	DOM MIESZKALNY DLA PRACOWNIKÓW CEGIELNI	Półwiejska	13	1907 r.		
534	DOM MIESZKALNY ZE STAJNIĄ w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	14	1850 r.		
535	STODOŁY w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	14	4 ćw. XIX w.		
536	BUDYNEK INWENTARSKI w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	14	1850 r.		
537	DOM MIESZKALNY Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	17	ok. 1875 r.		
538	BUDYNEK INWENTARSKI w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	17	ok. 1875 r.		
539	DOM MIESZKALNY	Półwiejska	19	2 poł. XIX w.		
540	DOM MIESZKALNY w zespole folwarku	Półwiejska	2	k. XVIII w., 1865 r.		
541	KAPLICZKA DOMKOWA	Półwiejska	2	XVIII w.		
542	DOM MIESZKALNY	Półwiejska	23	1860 r.		
543	DOM MIESZKALNY I WARSZTAT STOLARSKI	Półwiejska	25	1883 r.		
544	DOM MIESZKALNY, ZAJAZD	Półwiejska	27	I poł. XIX w., 1860 r.		
545	BUDYNEK ADMINISTRACYJNY w zespole rzeźni miejskiej	Półwiejska	29	1906-1907 r.		
546	BUDYNEK PORTIERNI ZE SKLEPEM FIRMOWYM w zespole rzeźni miejskiej	Półwiejska	29	1908 r., 1938 r.		
547	KOMIN w zespole rzeźni miejskiej	Półwiejska	29	1906-1907 r.		
548	BUDYNEK PRODUKCYJNY PRZETWÓRSTWA w zespole rzeźni miejskiej	Półwiejska	29	1906-1907 r.		
549	BUDYNKI TECHNOLOGICZNE w zespole rzeźni miejskiej	Półwiejska	29	1906-1907 r.		
550	MUR OGRODZENIOWY Z BRAMĄ WJAZDOWĄ zespole rzeźni miejskiej	Półwiejska	29	1906-1907 r.		
551	GŁÓWNY BUDYNEK PRODUKCYJNY Z WIEŻĄ CIŚNIENI w zespole rzeźni miejskiej	Półwiejska	29	1906-1907 r.		
552	ZESPÓŁ FOLWARCZNY "KUSHEL VORWERK"	Półwiejska	3	k. XVIII w.		
553	DOM WŁAŚCICIELA ZE STAJNIĄ, DOMEM WYCUŻNYM I BRAMĄ w zespole folwarcznym	Półwiejska	3	ok. 1775 r., 1817 r., 1863 r.		
554	STODOŁA w zespole folwarcznym	Półwiejska	3	1811 r.		
555	OBORA w zespole folwarcznym	Półwiejska	3	1811 r.		
556	BUDYNEK GOSPODARCZO - INWENTARSKI w zespole folwarcznym	Półwiejska	3	1811 r.		
557	DOM MIESZKALNY ZE STAJNIĄ w zespole folwarcznym	Półwiejska	5	1856 r.		
558	STODOŁA w zespole folwarcznym	Półwiejska	5	1856 r.		
559	BUDYNEK GOSPODARCZY w zespole folwarcznym	Półwiejska	5	1856 r.		
560	DOM WŁAŚCICIELA ZE STAJNIĄ w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	6	k. XVIII w.		
561	OBORA w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	6	k. XVIII w.		
562	WOZOWNIA w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	6	k. XVIII w.		
563	STODOŁA w zespole mieszkalno - gospodarczym	Półwiejska	6	k. XVIII w.		
564	REMIZA STRAŻACKA	Półwiejska	przy nr 17	1894 r.		
565	DOM MIESZKALNY	Przerwy-Tetmajera	10	1924 r.		
566	DOM MIESZKALNY	Przerwy-Tetmajera	11-15	1923 r.		
567	DOM MIESZKALNY	Przerwy-Tetmajera	12	1923 r.		
568	DOM MIESZKALNY	Przerwy-Tetmajera	17-23	1926 r.		
569	DOM MIESZKALNY	Przerwy-Tetmajera	2	1925 r.		
570	DOM MIESZKALNY	Przerwy-Tetmajera	3-9	1926 r.		
571	DOM MIESZKALNY	Przerwy-Tetmajera	4	1925 r.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
572	SCHRONISKO MŁODZIEŻOWE "JUGENDHOFF HASITZ"	Rajska	1	3 ćw. XIX w.		
573	DOM MIESZKALNY	Rajska	6	k. XIX w.		
574	WILLA	Reja	2	1925 r.		
575	DOM MIESZKALNY	Reymonta	10	1895 r.		
576	WILLA	Reymonta	2	k. XIX w.		
577	DOM MIESZKALNY	Reymonta	6	1897 r.		
578	DOM MIESZKALNY	Reymonta	8	1900 r.		
579	DOM MIESZKALNY	Rzepichy	4	4 ćw. XIX w.		
580	DOM MIESZKALNY	Sienkiewicza	1	1927-28 r.		
581	DOM MIESZKALNY CZTERORODZINNY	Sienkiewicza	10-10a	1925-1926 r.		
582	DOM MIESZKALNY	Sienkiewicza	11	l. 30. XX w.		
583	DOM MIESZKALNY SZEŚCIORODZINNY	Sienkiewicza	12, 14	1927-1928 r.		
584	DOM MIESZKALNY SZEŚCIORODZINNY	Sienkiewicza	16	1927-1928 r.		
585	DOM MIESZKALNY Z MIESZKANIAM NA WYNAJEM	Sienkiewicza	18-20	1926-1927 r.		
586	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Sienkiewicza	2	1925 r.		
587	DOM MIESZKALNY SZEŚCIORODZINNY	Sienkiewicza	22	1927-1928 r.		
588	DOM MIESZKALNY DWUNATORODZINNY	Sienkiewicza	24	1927-1928 r.		
589	WILLA	Sienkiewicza	3	1928 r.		
590	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Sienkiewicza	32	1928 r.		
591	DOM MIESZKALNY SIEDMIORODZINNY	Sienkiewicza	34	1930 r.		
592	DOM MIESZKALNY	Sienkiewicza	36	1930 r.		
593	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Sienkiewicza	38	1928 r.		
594	DOM MIESZKALNY SIEDMIORODZINNY	Sienkiewicza	40	1930 r.		
595	DOM MIESZKALNY	Sienkiewicza	42	1928-1929		
596	DOM MIESZKALNY CZTERORODZINNY	Sienkiewicza	4-4a	1925-1926 r.		
597	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Sienkiewicza	5	1931 r.		
598	DOM MIESZKALNY SZEŚCIORODZINNY	Sienkiewicza	6, 8	1926-1927 r.		
599	DOM MIESZKALNY CZTERORODZINNY	Sienkiewicza	7	1925 r.		
600	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Sienkiewicza	9	1938 r.		
601	DOM MIESZKALNY	Skośna	10	3 ćw. XIX w.		
602	DOM MIESZKALNY CZTERORODZINNY DLA PRACOWNIKÓW KOLEI	Skośna	11, 13	1897 r.		
603	DOM MIESZKALNY	Skośna	17	3 ćw. XIX w.		
604	DOM MIESZKALNY	Skośna	2	1880 r.		
605	DOM MIESZKALNY w zespole folwarku	Skośna	21	1850 r.		
606	OBORA I SPICHLERZ w zespole folwarku	Skośna	21	3 ćw. XIX w.		
607	STODOŁA w zespole folwarku	Skośna	21	1885 r.		
608	WOZOWNIA w zespole folwarku	Skośna	21	ok. poł. XIX w.		
609	DOM MIESZKALNY	Skośna	7, 9	pocz. XX w.		
610	DOM MIESZKALNY	Słowackiego	19	1927 r.		
611	STOLARNIA SPÓŁDZIELNI ARTYSTÓW "ŁAD"	Słowackiego	5	pocz. XX w.		
612	DOM MIESZKALNY	Słowackiego	9	1910 r.		
613	DOM MIESZKALNY	Słowiańska	2	k. XIX w.		
614	DOM MIESZKALNY	Spadzista	1	XVI w., XIX/XX w.		
615	DOM MIESZKALNY	Spadzista	2	XVIII, poł. XIX w.		
616	DOM MIESZKALNY	Spadzista	3	1896 r.		
617	DOM MIESZKALNY	Spadzista	4	XVIII w., 1859 r., ok. 1900 r.		
618	DOM MIESZKALNY	Spadzista	6	1855 r.		
619	DOM MIESZKALNY	Spadzista	8	1850 r.		
620	DOM MIESZKALNY	Sportowa	1	l. 20. XX w.		
621	ŚLUZA I PRZEPUST	Stryjeńskiej		3. i 4. ćw. XIX w.		
622	STUDNIA FORTECZNA, relikw	Stryjeńskiej		ok.. 1870 r.		
623	DOM MIESZKALNY	Stryjeńskiej	1	1886 r., 1930 r.		
624	MŁYN	Stryjeńskiej	10	XVIII w., 1891 r., 1921 r.		
625	BUDYNEK SIŁOWNI ENERGETYCZNEJ w zespole młyna	Stryjeńskiej	10	1900/1920 r.		
626	KANAŁ ROBOCZY w zespole młyna	Stryjeńskiej	10	ok. 1900 r.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
627	BUDYNEK ADMINISTRACYJNY w zespole młyna	Stryjeńskiej	10	ok. 1900 r.		
628	DOM MIESZKALNY	Stryjeńskiej	13	2 poł. XVIII w, 1885 r.		
629	BUDYNEK FORTECZNEGO UJĘCIA WODY	Stryjeńskiej	15	k. XV w.	475/A/05	17.01.2005
630	BROWAR "KREUZ BRAUEREI" Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ	Stryjeńskiej	2	ok. 1760 r., XIX, pocz. XX w.	11/A/00	10.03.2000
631	BUDYNEK PRZEMYSŁOWY w zespole browaru "Kreuz Braueri"	Stryjeńskiej	2a	ok. 1870 r.		
632	DOM MIESZKALNY	Stryjeńskiej	3, 5	1872 r., pocz. XX w.		
633	KAMIENICA	Szkolna	6	pocz. XX w.		
634	KOSZARY	Szkolna	8	1883-1886 r.		
635	SALA ĆWICZEŃ w zespole koszar	Szkolna	8	1883-1886 r.		
636	NASTAWNIA KG 1 w zespole dworca	Szpitalna		1897 r.		
637	WIADUKT KOLEJOWY	Szpitalna		ok. 1897 r.		
638	BUDYNEK SEKCJI ENERGETYCZNEJ w zespole dworca	Szpitalna				
639	KAPLICA w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	1870 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
640	BUDYNEK GŁÓWNY w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	ok. 1880 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
641	BUDYNEK ODDZIAŁU WEWNĘTRZNEGO w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	ok. 1886 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
642	BUDYNEK CHOROÓB PŁUC I ODDZIAŁU PSYCHIATRYCZNEGO w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	1867 - 1869 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
643	BUDYNEK LABORATORIUM w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	1867-69 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
644	BUDYNEK ODDZIAŁU NEUROLOGICZNEGO WRAZ Z ŁĄCZNIKIEM BRAMNYM w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	po 1910 r.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
645	BUDYNEK ADMINISTRACYJNY w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	k. XIX w.	A/4396/1368/Wł	28.04.1992
646	KAPLICZKA w zespole szpitalnym	Szpitalna	1	2 poł. XIX w.		
647	BUDYNEK ZAKŁADU PIELĘGNACYJNO - OPIEKUNICZEGO w zespole szpitala	Szpitalna	1	ok. 1880 r.		
648	ODDZIAŁ DZIECIĘCY w zespole szpitala	Szpitalna	1	ok. 1880 r.		
649	BUDYNKI GOSPODARCZE w zespole szpitala	Szpitalna	1	3 ćw. XIX w.		
650	CMENTARZ PRZYSZPITALNY	Szpitalna	1	1848 r.		
651	MUR OGRODZENIOWY w zespole szpitala	Szpitalna	1	k. XIX w.		
652	KLASZTOR FRANCISZKANEK	Szpitalna	2	ok. 1929 r.		
653	KAMIENICA	Śląska	17	1899 r.		
654	WYTWÓRNIĄ LIKIERÓW I SOKÓW OWOCOWYCH ORAZ SKŁAD WIN Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ	Śląska	2	1903 r.		
655	KAMIENICA	Śląska	20	1895 r.		
656	DOM MIESZKALNY DLA WŁAŚCICIELA FABRYKI AUGUSTA THIELA	Śląska	22, d. 24	pocz. XX w.		
657	WILLA	Śląska	26	1915 r.		
658	BUDYNEK GOSPODARCZY	Śląska	26	ok. 1915 r.		
659	SZANIEC NA POLU WERNERA	Śląska	26b	1851 r.		
660	DOM MIESZKALNY	Śląska	28	l. 1926-1927		
661	KAMIENICA	Śląska	30	1907 r.		
662	DOM MIESZKALNY OŚMIORODZINNY	Śląska	31	1926 r.		
663	KAMIENICA	Śląska	32	1906 r.		
664	KAMIENICA	Śląska	33	1907 r.		
665	KAMIENICA	Śląska	35	1884 r.		
666	DOM MIESZKALNY	Śląska	37	1882 r.		
667	BUDYNEK BIUROWY PRZEDSIĘBIORSTWA BUDOWLANEGO "KUCKERTZ K.G."	Śląska	38	1937 r.		
668	DOM MIESZKALNY	Śląska	40			
669	DOM MIESZKALNY	Śląska	41	3 ćw. XIX w.		
670	DOM MIESZKALNY	Śląska	43	pocz. XX w.		
671	BUDYNEK DAWNEGO ZESPOŁU BROWARU	Śląska	przy nr 2	k. XIX w.		
672	TRAFOSTACJA	Śląska	przy nr 21	1942 r.		
673	DOM MIESZKALNY	Traugutta	1	1913 r.		
674	SZKOŁA	Traugutta	1a	l. 30. XX w.		
675	DOM MIESZKALNY	Traugutta	2	1913 r.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
676	DOM MIESZKALNY	Traugutta	3	1913 r.		
677	DOM MIESZKALNY	Traugutta	4	1913 r.		
678	DOM MIESZKALNY	Traugutta	5	1913 r.		
679	DOM MIESZKALNY	Traugutta	6	1913 r.		
680	REMIZA STRAŻACKA	Traugutta	7	pocz. XX w.		
681	GARAŻE w zespole straży pożarnej	Traugutta	7	pocz. XX w.		
682	KAMIENICA	Tumska	1	1878 r.		
683	KAMIENICA	Wandy	10	k. XIX w.		
684	KAMIENICA	Wandy	4	XIX/XX w.		
685	DOM MIESZKALNY	Wandy	6	k. XIX w.		
686	KAMIENICA	Wandy	7	k. XIX w.		
687	RESTAURACJA	Wandy	9	k. XIX w.		
688	DOM MIESZKALNY	Warty	2a	I. 30. XX w.		
689	DOM MIESZKALNY	Warty	4	I. 20-te XX w.		
690	SZKOŁA	Warty	70	I. 30. XX w.		
691	STACJA KOLEJOWA KŁODZKO ZAGÓRZE	Wielisławska		1888 r.		
692	KAPLICA - MAUZOLEUM KSIĘCIA JANA ZIĘBICKIEGO	Wielisławska	10	1904-1905 r.	820	17.12.1960
693	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Wielisławska	3	k. XVIII, 3 ćw. XIX w.		
694	BUDYNEK INWENTARSKI w zespole folwarcznym	Wielisławska	3	k. XVIII w.		
695	WOZOWNIA w zespole folwarcznym	Wielisławska	3	3. ćw. XIX w.		
696	STODOŁA w zespole folwarcznym	Wielisławska	3	1894 r.		
697	BRAMA WJAZDOWA w zespole folwarcznym	Wielisławska	3	k. XVIII w.		
698	ZESPÓŁ FOLWARCZNY "MATTHER VORWERK"	Wielisławska	3, 3a	k. XVIII, 3 ćw. XIX w.		
699	OBORA Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ w zespole folwarcznym	Wielisławska	3a	XVIII, XIX/XX w.		
700	DOM MIESZKALNY	Wielisławska	4	3. ćw. XIX w.		
701	DOM MIESZKALNY	Wielisławska	4a	1814 r.		
702	STODOŁA	Wielisławska	4a	4 ćw. XIX w.		
703	DOM MŁYNARZA w zespole młyna	Wielisławska	6	1786 r., 3 ćw. XIX w.	A/4397/607/Wł	8.01.1976
704	BRAMA w zespole młyna	Wielisławska	6, 8	4 ćw. XIX w., XVIII w.	A/4397/607/Wł	8.01.1976
705	BUDYNEK GOSPODARCZY NAD KORYTEM MŁYNÓWKI	Wielisławska	6, 8	3 ćw. XIX w., I 30 XX w.		
706	MŁYN w zespole młyna	Wielisławska	8	1786 r., 1873, 1874, 1906 r., XX w.	A/4397/607/Wł	8.01.1976
707	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Wielisławska	prawa str. drogi do Wielisławia	XVIII w.		
708	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Wielisławska	vis a vis domu mieszkalnego nr 3	XVIII w.		
709	DOM MIESZKALNY	Więźniów Politycznych	2	1860 r.		
710	ZAJAZD	Więźniów Politycznych	3	1914 r.		
711	KAMIENICA	Więźniów Politycznych	4-6	1898 r.		
712	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Willowa	1	1927-1928 r.		
713	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Willowa	2	1927-1928 r.		
714	DOM MIESZKALNY TRZYRODZINNY	Willowa	3	1928 r.		
715	DOM MIESZKALNY DWURODZINNY	Willowa	4, 6	1928 r.		
716	WILLA	Willowa	8	1927 r.		
717	MOST NA MŁYNÓWCE	Wita Stwosza		k. XIV w., 1626, 1701, 1750 r.	A/4395/59	25.11.1949
718	BANK	Wita Stwosza	2	1904 r.		
719	KAMIENICA	Wita Stwosza	3	XIX/XX w.		
720	KAMIENICA	Wita Stwosza	4	XIX/XX w.		
721	DOM MIESZKALNY	Wita Stwosza	5	XVIII/XIX w.		
722	OFICyna MIESZKALNA	Wodna	1	XVI/XVIII w., XIX w.	A/5882	12.07.2013
723	KAMIENICA	Wodna	10	pocz. XX w.	A/4394/1594/Wł	31.12.1997
724	KAMIENICA	Wodna	12	XVI w., 4 ćw. XIX w.		
725	KAMIENICA	Wodna	14	k. XIX w.		
726	KAMIENICA	Wodna	3	k. XIX w.		
727	KAMIENICA	Wodna	5	2 poł. XIX w.		
728	KAMIENICA	Wojska Polskiego	1	ok. poł. XVI w., XVIII, XIX w.	A/4367/1054/Wł	30.11.1984
729	KAMIENICA	Wojska Polskiego	10, 10a	pocz. XX w.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
730	SALA GIMNASTYCZNA przy kolegium jezuickim	Wojska Polskiego	11	1909 r.		
731	DOM MIESZKALNY	Wojska Polskiego	14	ok. 1915 r.		
732	KAMIENICA	Wojska Polskiego	15	ok. 1895 r.		
733	KAMIENICA	Wojska Polskiego	16	XIX/XX w.	A/4368/1362/W1	5.02.1992
734	KAMIENICA	Wojska Polskiego	17	k. XIX w.		
735	KAMIENICA	Wojska Polskiego	18	pocz. XX w.		
736	OFICyna MIESZKALNA	Wojska Polskiego	18a	1881 r.		
737	KAMIENICA	Wojska Polskiego	2	1895 r.		
738	KAMIENICA	Wojska Polskiego	20	k. XIX w.		
739	OFICyna MIESZKALNA	Wojska Polskiego	20a	1881 r.		
740	KAMIENICA	Wojska Polskiego	22	pocz. XX w.		
741	KAMIENICA	Wojska Polskiego	3	ok. 1600 r., k. XIX w.		
742	KAMIENICA	Wojska Polskiego	4	k. XIX w.		
743	KAMIENICA	Wojska Polskiego	5	XVIII w., XX w.		
744	KAMIENICA	Wojska Polskiego	6	1843 r.		
745	KAMIENICA	Wojska Polskiego	7	XVIII w., XX w.		
746	KAMIENICA	Wojska Polskiego	8	ok. 1800 r., 1893 r.		
747	DOM MIESZKALNY	Wolności	2	1929 r.		
748	SZANIEC NR 9 NA GÓRZE PUCHACZA	Wyspiańskiego		1807 r.		
749	HALA ĆWICZEŃ w zespole koszar	Wyspiańskiego	2l	1902-1906 r.		
750	STACJA TRANSFORMATOROWA	Wyspiańskiego		l. 30. XX w.		
751	WILLA	Wyspiańskiego	1	1906 - 1907 r.		
752	DOM MIESZKALNY	Wyspiańskiego	12a	1913 r.		
753	DOM MIESZKALNY	Wyspiańskiego	12b	1912 r.		
754	BUDYNEK KOSZAROWY w zespole koszar ZESPÓŁ KOSZAR Z MUREM OKALAJĄCYM	Wyspiańskiego	2k	1902-1906 r.		
755	KOMENDANTURA w zespole koszar	Wyspiańskiego	2	pocz. XX w.		
756	BUDYNEK ANMINISTRACYJNY w zespole koszar	Wyspiańskiego	2n	1913-1915 r.		
757	KUCHNIA w zespole koszar	Wyspiańskiego	2	1913-1915 r.		
758	HOTEL w zespole koszar	Wyspiańskiego	2j	1913-1915 r.		
759	IZBA CHORYCH w zespole koszar	Wyspiańskiego	2	1913-1915 r.		
760	BUDYNKI GOSPODARCZE (3) w zespole koszar	Wyspiańskiego	2o	1913-1915 r.		
761	MAGAZYN w zespole koszar	Wyspiańskiego	2r	1913-1915 r.		
762	MLECZARNIA "GLATZER GEBIRGSMOLKEREI"	Wyspiańskiego	2r	1913-1915 r.		
763	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Wyspiańskiego	21-23	1916 r.		
764	GARAŻ	Wyspiańskiego	22	1928-1929 r.		
765	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Wyspiańskiego	23	l. 20, 30. XX w.		
766	DOM MIESZKALNY TRZYRODZINNY	Wyspiańskiego	24	1923 r.		
767	BUDYNEK BIUROWY TARTAKU	Wyspiańskiego	25	1926 r.		
768	BUDYNEK KOSZAROWY w zespole koszar	Wyspiańskiego	26	1919 r.		
769	BUDYNEK KOSZAROWY w zespole koszar	Wyspiańskiego	2d	1902-1906		
770	ARESzt w zespole koszar	Wyspiańskiego	2g	1902-1906 r.		
771	DOM MIESZKALNY	Wyspiańskiego	31	1927 r.		
772	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Wyspiańskiego	4	1917 r.		
773	WYTWÓRNIĄ WYROBÓW ARTYSTYCZNYCH	Wyspiańskiego	7	1908-1909 r.		
774	ZESPÓŁ FOLWARCZNY "NEULAND"	Wyspiańskiego	71	3 ćw. XIX w.		
775	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Wyspiańskiego	71	3 ćw. XIX w.		
776	BUDYNEK MAGAZYNOWO- GOSPODARCZY Z GOŁĘBNIKIEM w zespole folwarcznym	Wyspiańskiego	71	1900 r.		
777	OBORA w zespole folwarcznym	Wyspiańskiego	71	3 ćw. XIX w.		
778	DOM MIESZKALNY	Wyspiańskiego	73	l. 30. XIX w.		
779	DOM MIESZKALNY	Wyspiańskiego	75	ok. poł. XIX w.		
780	DOM MIESZKALNY JEDNORODZINNY	Wyspiańskiego	8	1926-27 r.		
781	DOM MIESZKALNY	Wyspiańskiego	81	3 ćw. XIX w.		
782	KAPLICA MSZALNA P.W. MACIERZYŃSTWA NMP	Zagórze		1854 r.		
783	ZESPÓŁ MIESZKALNO-GOSPODARCZY	Zagórze	1	1843 r.		
784	DOM MIESZKALNY w zespole mieszkalno-	Zagórze	1	1843 r.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
	gospodarczym					
785	BUDYNKI GOSPODARCZE (3) w zespole mieszkalno-gospodarczym	Zagórze	1	3. ćw. XIX w.		
786	MUR OGRODZENIOWY w zespole mieszkalno-gospodarczym	Zagórze	1	ok. 1843 r.		
787	STACJA TRANSFORMATOROWA	Zagórze	11	1 ćw. XX w.		
788	GOSPODA	Zagórze	13	3. ćw. XIX w.		
789	ZESPÓŁ MIESZKALNO-GOSPODARCZY	Zagórze	15	k. XVIII, 3 ćw. XIX w.		
790	DOM MIESZKALNY w zespole mieszkalno- gospodarczym	Zagórze	15	k. XVIII, 3 ćw. XIX w.		
791	OBORA w zespole mieszkalno-gospodarczym	Zagórze	15	3. ćw. XIX w.		
792	SUSZARNIA I WOZOWNIA w zespole mieszkalno-gospodarczym	Zagórze	15	3. ćw. XIX w.		
793	ZESPÓŁ MIESZKALNO-GOSPODARCZY	Zagórze	17	3. i 4 ćw. XIX w.		
794	DOM MIESZKALNY w zespole mieszkalno- gospodarczym	Zagórze	17	4. ćw. XIX w.		
795	STAJNIA w zespole mieszkalno- gospodarczym	Zagórze	17	3. ćw. XIX w.		
796	BUDYNEK INWENTARSKI w zespole mieszkalno-gospodarczym	Zagórze	17	3. ćw. XIX w.		
797	WOZOWNIA ZE SPICHLERZEM w zespole mieszkalno-gospodarczym	Zagórze	17	3. ćw. XIX w.		
798	STODOŁA w zespole mieszkalno- gospodarczym	Zagórze	17	3. ćw. XIX w.		
799	ZAGRODA MLYŃSKA	Zagórze	2	3. ćw. XIX w.		
800	MLYN w zagrodzie młyńskiej	Zagórze	2	3. ćw. XIX w.		
801	DOM MŁYNARZA w zagrodzie młyńskiej	Zagórze	2	3. ćw. XIX w.		
802	TURBINOWNIA, SILOS DO PRZECHOWYWANIA I SUSZENIA ZBOŻA w zagrodzie młyńskiej	Zagórze	2	1936 r.		
803	OBORA w zagrodzie młyńskiej	Zagórze	2	3. ćw. XIX w.		
804	STODOŁA w zagrodzie młyńskiej	Zagórze	2	3. ćw. XIX w.		
805	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie młyńskiej	Zagórze	2	4 ćw. XIX w.		
806	GARAŻ w zagrodzie młyńskiej	Zagórze	2	1931 r.		
807	DOM MIESZKALNY	Zagórze	3	3. ćw. XIX w.		
808	DOM MIESZKALNY	Zagórze	4	3. ćw. XIX w.		
809	DOM MIESZKALNY	Zagórze	5	3. ćw. XIX w.		
810	DOM MIESZKALNY Z ZABUDOWANIAM I GOSPODARCZYMI	Zagórze	7	3. ćw. XIX w.		
811	DOM MIESZKALNY Z ZABUDOWANIAM I GOSPODARCZYMI	Zagórze	9	3. ćw. XIX w.		
812	DOM MIESZKALNY DZIESIĘCIORODZINNY dla pracowników folwarku lub cegielni	Zajęcza	13	1869 r.		
813	DOM MIESZKALNY DYREKTORA CEGIELNI	Zajęcza	14	1882 r.		
814	DOM MIESZKALNY DLA PRACOWNIKÓW CEGIELNI, w zespole cegielni	Zajęcza	15	1898 r.		
815	ZESPÓŁ MIESZKALNO-GOSPODARCZY	Zajęcza	16	1886 r.		
816	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Zajęcza	18	1886 r.		
817	DYNEK MIESZKALNO-MAGAZYNOWY w zespole cegielni, ob. nie użytkowany	Zajęcza	19	1898 r.		
818	DOM MIESZKALNY w zespole folwarcznym	Zajęcza	20	1. 50, 60. XIX w.		
819	STAJNIA w zespole folwarcznym	Zajęcza	20	3 ćw. XIX w.		
820	BRAMA w zespole folwarcznym	Zajęcza	20	1. 50, 60. XIX w.		
821	HALA GŁÓWNA CEGIELNI Z KOMINEM	Zajęcza	21	1898 r.		
822	BUDYNEK w zespole cegielni	Zajęcza	21	1. 60. XIX w.		
823	OFICyna MIESZKALNA w zespole folwarcznym	Zajęcza	5	1896 r.		
824	OBORA w zespole folwarcznym	Zajęcza	5	1896 r.		
825	STODOŁA w zespole folwarcznym	Zajęcza	5	4 ćw. XIX w.		
826	BRAMA WJAZDOWA w zespole folwarcznym	Zajęcza	5	4 ćw. XIX w.		
827	DOM WŁAŚCICIELA/ZARZĄDCY FOLWARKU	Zajęcza	7	1770 r.		
828	DOM WŁAŚCICIELA w zespole folwarcznym	Zajęcza	8, 10	1889 r.		
829	STAJNIA w zespole folwarcznym	Zajęcza	8, 10	3 ćw. XIX w.		
830	DOM WŁAŚCICIELA w zespole folwarcznym	Zajęcza	9	ok. poł. XIX w.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
831	SEROWNIA I WOZOWNIA w zespole folwarcznym	Zajęcza	9	1874 r.		
832	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Zajęcza	przy nr 16	XVIII w.		
833	REMIZA STRAŻACKA	Zajęcza	przy nr 7	1907 r.		
834	TRAFOSTACJA	Zajęcza	przy nr 9	pocz. XX w.		
835	DOM MIESZKALNY	Zamiejska	17	ok. poł. XIX w.		
836	DOM MIESZKALNY	Zamiejska	21	4 ćw. XIX w.		
837	DOM MIESZKALNY	Zamiejska	7	poł. XIX, XX w.		
838	KAPLICZKA PRZYDROŻNA	Zamiejska	przy nr 18	4 ćw. XIX w.		
839	DOM MIESZKALNY	Zawiszy Czarne	2	k. XIX w.		
840	SZKOŁA, zespół	Zawiszy Czarne	3, 5	1912-1914 r.		
841	SZKOŁA w zespole szkoły	Zawiszy Czarne	3, 5	1912-1914 r.		
842	SALA GIMNASTYCZNA w zespole szkoły	Zawiszy Czarne	3, 5	1912-1914 r.		
843	BUDYNKI POMOCNICZE ZAMYKAJĄCE DZIEDZINIEC w zespole szkoły	Zawiszy Czarne	3, 5	1912-1914 r.		
844	DOM MIESZKALNY	Zawiszy Czarne	4	1891 r.		
845	DOM MIESZKALNY	Żeromskiego	1	ok. poł. XIX w.		
846	DOM MIESZKALNY	Żeromskiego	10	1910 r.		
847	DOM MIESZKALNY	Żeromskiego	12	1905 r.		
848	DOM MIESZKALNY	Żeromskiego	14	1907 r.		
849	DOM MIESZKALNY	Żeromskiego	16	1907-1908 r.		
850	BUDYNEK GOSPODARCZY Z BRAMĄ WJAZDOWĄ	Żeromskiego	16	1907 r.		
851	WILLA	Żeromskiego	7	1910 r.		
852	DOM MIESZKALNY	Żeromskiego	8	1906 r.		
853	MURY OBRONNE	-			A/4345/688	10.05.1960
854	ZESPÓŁ FORTÓW OWCHA GÓRA	-		1744 r.	143/A/02/1-17	2.12.2002
855	HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY WRAZ Z TWIERDZĄ GŁÓWNĄ W TYM OBSZAR - OŚRODEK HISTORYCZNY MIASTA KŁODZKO Z ZACHOWANYMI NIEKOMPLETNIE MIEJSKIMI MURAMI OBRONNYMI WRAZ ZE ŚREDNIOWIECZNYM MOSTEM, WPISANY DO REJESTRU ZABYTKÓW POD NR 370 DECYZJĄ Z DNIA 25.11.195	-			A/2568/370 A/4346/691	1956-11-25 1960-05-10
856	OBSZAR PRZEDMIEŚCIA POŁUDNIOWEGO ORAZ PLANT	-				
857	OBSZAR ZESPOŁU FORTÓW OWCHA GÓRA I PROMENAD	-			143/A/02/1-17	2.12.2002
858	OBSZAR PRZEDMIEŚCIA WSCHODNIEGO I ZESPÓŁ KOSZAR WOJSKOWYCH	-				
859	OBSZAR PRZEDMIEŚCIA USTRONIE	-				
860	OBSZAR PRZEDMIEŚCIA WSCHODNIEGO I ZABUDOWA OSIEDŁOWA Z L. 1924-1938	-				
861	OBSZAR PRZEDMIEŚCIA MARIANŚKA DOLINA	-				
862	MARIANŚKA GÓRKA Z ZAŁOŻENIEM KALWARYJNYM	-				
863	OBSZAR PRZEDMIEŚCIA ZAGÓRZE	-				
864	WYSPA PIASEK, W TYM OBSZAR - OŚRODEK HISTORYCZNY MIASTA KŁODZKO Z ZACHOWANYMI NIEKOMPLETNIE MIEJSKIMI MURAMI OBRONNYMI WRAZ ZE ŚREDNIOWIECZNYM MOSTEM WPISANY DO REJESTRU ZABYTKÓW POD NR 370 DEC. Z DNIA 25.11.1956 R.	-			A/2568/370	25.11.1956
865	OBSZAR OBSERWACJI ARCHEOLOGICZNEJ DLA ŚREDNIOWIECZNEGO MIASTA, W TYM OBSZAR OCHRONY ARCHEOLOGICZNEJ D. ZAMKU I TWIERDZY GŁÓWNEJ	-		wczesne średniowiecze X-XII w. - grodzisko; późne średniowiecze - zamek, miasto, przedmieście; okres nowożytny XIV-XVIII w. - zamek, miasto; okres nowożytny XVIII w. - twierdza, miasto.		
866	OBSZAR OBSERWACJI ARCHEOLOGICZNEJ DLA ŚREDNIOWIECZNEGO PRZEDMIEŚCIA Z ZESPOŁEM KLASZTORNYM	-		średniowiecze - przedmieście		
867	OBSZAR OCHRONY	-		okres nowożytny 1744 r.		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
	ARCHEOLOGICZNEJ ZESPOŁU FORTECZNEGO TWIERDZY OWCZA GÓRA			- fort		
868	OBSZAR OBSERWACJI ARCHEOLOGICZNEJ DLA ŚREDNIOWIECZNEJ WSI ZAGÓRZE	-		średniowiecze - osada		
869	OBSZAR OCHRONY ARCHEOLOGICZNEJ SZAŃCA NR 9 NA GÓRZE PUCHACZA	-		okres wojen napoleońskich - szaniec; okres nowożytny XIX w. - szaniec, magazyn prochu		
870	OBSZAR OBSERWACJI ARCHEOLOGICZNEJ DLA ŚREDNIOWIECZNEJ WSI GOSZYCE, OBECNIE JEDNOSTKA ADMINISTRACYJNA JURANDÓW	-		średniowiecze		
871	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 29/10	średniowiecze - ślad osadnictwa		
872	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	stanowisko nr: 26/7	późne średniowiecze - ślad osadnictwa		
873	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 27/8	późne średniowiecze - ślad osadnictwa		
874	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 28/9	późne średniowiecze - ślad osadnictwa		
875	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 49/6	średniowiecze - osada		
876	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 48/5	późne średniowiecze - ślad osadnictwa		
877	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 95-24	nr stanowiska: 47/15	epoka kamienia - ślad osadnictwa; późny okres wpływów rzymskich - osada;	343/Arch/2008	5.02.2008
878	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 43/34	neolit - osada pucharów lejewatych	342/Arch/2008	5.02.2008
879	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 95-24	nr stanowiska: 46/14	paleolit - ślad osadnictwa; neolit - osada; halsztat - osada; późny okres wpływów rzymskich - osada; wczesne średniowiecze - osada	258/Arch/2004	20.11.2004
880	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 4/3	kultura łużycka - cmentarzysko ciałopalne		
881	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 7/6	późne średniowiecze X- XII w. - osada		
882	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 8/7	wczesne średniowiecze X-XII w. - grodzisko; późne średniowiecze - zamek; okres nowożytny XIV-XVIII w. - zamek; okres nowożytny XVIII w. - twierdza	A/4346/691	10.05.1960
883	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 9/8	późne średniowiecze XIII-XIV w. - osada/podgrodzie		
884	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 10/9	epoka kamienia - ślad osadnictwa; I-II okres epoki brązu - ślad osadnictwa		
885	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 11/10	okres wpływów rzymskich - znalezisko łuźne		
886	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 5/4	kultura łużycka - cmentarzysko ciałopalne		
887	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 13/12	okres nowożytny, 1807 r. - fort ziemny		
888	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 14/13	okres nowożytny połowa XVIII - Fort Owcza Góra		
889	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 1/1	późny okres wpływów rzymskich - osada; pradzieje - osada; wczesne średniowiecze X-XII w. - osada; późne średniowiecze - osada	143/A/02/1-17	2.12.2002
890	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 12/11	epoka kamienia - znalezisko łuźne; I-II okres epoki brązu - znalezisko łuźne		
891	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 24/26	późne średniowiecze - osada		
892	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 25/27	późne średniowiecze - osada		
893	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 31/12	średniowiecze - ślad osadnictwa		

LP.	NAZWA	ULICA/NR OBSZARU AZP	NR/ NR STANOWISKA	ROK BUDOWY/ CZAS POWSTANIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
894	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 32/13	późne średniowiecze - śląd osadnictwa		
895	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 33/14	neolit - ślad osadnictwa; halsztat - osada; okres wpływów rzymskich - osada; okres wędrówek ludów faza C3-D - osada; wczesne średniowiecze - osada	304/Arch/51	9.11.1967
896	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 34/15	późne średniowiecze - osada		
897	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 36/29	epoka kamienia - ślad osadnictwa		
898	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 35/16	późne średniowiecze - śląd osadnictwa		
899	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 37/30	epoka kamienia - ślad osadnictwa; pradzieje - śląd osadnictwa		
900	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 38/31	pradzieje - osada; późne średniowiecze - osada		
901	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 39/32	halsztat - osada		
902	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 40/33	późne średniowiecze - osada		
903	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 45/36	późne średniowiecze - osada		
904	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 30/11	paleolit-śląd osadnictwa; neolit - osada; halsztat- osada; późny okres wpływów rzymskich- osada; wczesne średniowiecze-osada		
905	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 15/14	okres wpływów rzymskich - znalezisko luźne		
906	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 16/15	kultura łużycka - ślad osadnictwa		
907	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 17/16	epoka kamienia - ślad osadnictwa		
908	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 18/17	halsztat - cmentarzysko ciałopalne; halsztat - osada; kultura łużycka		
909	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 19/18	kultura łużycka - ślad osadnictwa		
910	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 20/19	wczesne średniowiecze - śląd osadnictwa		
911	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 21/20	średniowiecze - ślad osadnictwa		
912	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 22/21			
913	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 23/22			
914	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 3/2	wczesne średniowiecze - osada; późne średniowiecze - osada; kultura łużycka - osada	305/Arch/52	7.11.1967
915	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 2/37	okres nowożytny, 2 ćw. XVIII w. - pałac w Goszycach		
916	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 6/5	kultura łużycka - cmentarzysko ciałopalne		
917	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 41/32	epoka kamienia - ślad osadnictwa; pradzieje - śląd osadnictwa		
918	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 42/33	epoka kamienia - ślad osadnictwa		
919	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 44/35	epoka kamienia - ślad osadnictwa; późne średniowiecze - osada		
920	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 50/17	mezolit - ślad osadnictwa		
921	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 51/18	mezolit - ślad osadnictwa		
922	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-24	nr stanowiska: 52/67	mezolit - ślad osadnictwa		
923	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 53/29	okres nowożytny, XVIII w. - fort ziemny		
924	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE	nr obszaru AZP: 94-25	nr stanowiska: 54/30	okres nowożytny, XVIII w. - fort ziemny		